МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. І. МЕЧНИКОВА
БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА БОТАНІКИ, ФІЗІОЛОГІЇ РОСЛИН ТА САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

О. М. ПОПОВА

ФАРМАЦЕВТИЧНА БОТАНІКА

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 226 «Фармація, промислова фармація»

ОДЕСА
ОЛДІ+
2024

УДК 615.1:58(075.8)
П58

Автор:
О. М. Попова – кандидат біологічних наук доцент, доцент кафедри ботаніки, фізіології рослин та садово-паркового господарства.

Рецензенти:
Г. Ф. Аркушина, кандидат біологічних наук, доцент кафедри природничих наук та методик їхнього навчання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка;
О. Ф. Делі, кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології, гідробіології та загальної екології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Одеського національного унівнрситету імені І.І.Мечникова
Протокол № 1 від 21 березня 2024 р.

Попова О. М.

П58 Фармацевтична ботаніка : термінологічний словник для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 226 «Фармація, промислова фармація» / О. М. Попова. – Одеса : Олді+, 2024. – 124 с.

Термінологічний словник включає поняття і терміни з анатомії, морфології, систематики, екології, географії рослин, геоботаніки, ботанічного ресурсознавства, фітосозології в обсязі, необхідному для вивчення обов'язкової дисципліни «Фармацевтична ботаніка» студентами факультету хімії і фармації.

Даний термінологічний словник розроблений з метою надання практичної допомоги студентам-магістрантам в організації їх самостійної роботи з даного курсу та підготовки до державного іспиту «Крок 1». Також словник може бути використаний здобувачами вищої освіти за спеціальністю 091 Біологія та іншими зацікавленими сторонами.

УДК 615.1:58(075.8)

© О. М. Попова, 2024

ВСТУП

Відповідно до вимог галузевого стандарту вищої освіти, фармацевтична ботаніка є базовою біологічною дисципліною для спеціальності «Фармація, промислова фармація». Вона також закладає основи для вивчення у подальшому здобувачами вищої освіти, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Фармація» в ОНУ імені І.І.Мечникова, обов'язкових дисциплін: фармакогнозії, навчальної практики з фармакогнозії, біологічної хімії, фармакології, фармацевтичної хімії та ін., а також вибіркових курсів: ресурсознавство лікарських рослин, хімічний аналіз лікарських рослин, вирощування лікарських рослин та ін.

Предметом вивчення фармацевтичної ботаніки є рослинні клітини і тканини, вегетативні і генеративні органи рослин, деякі лікарські представники ціанобактерій, грибів, вищих спорових, голонасінних і покритонасінних рослин, їх систематичні, екологічні, біоценотичні, географічні і окремі фармакологічні характеристики, а також рослинні угруповання.

Завдання дисципліни, згідно програми, наступні: досягти розуміння будови, хімічного складу і функцій рослинних клітин, тканин, органів і організмів в цілому; засвоїти теоретичні основи щодо будови, класифікації, таксономії, екології та географії лікарських рослин і грибів, їх значення і використання в медицині, фармації тощо; опанувати методи і процедури макро- і мікроскопічного аналізу рослинних органів; використовувати знання морфології, анатомії, екології лікарських рослин в конкретних ситуаціях; продемонструвати вміння робити на основі результатів макро- і мікроскопічних ознак рослинних об'єктів висновки щодо їх діагностичних ознак, віку, життєвої форми, приналежності до відповідного органу, типу будови, особливостей екологічних умов існування тощо; закласти вміння щодо визначення і опису морфолого-анатомічних ознак окремих органів лікарських рослин як лікарської рослинної сировини.

Внаслідок вивчення дисципліни «Фармацевтична ботаніка» студент повинен знати: біологічні закономірності будови і розвитку рослинного світу; різноманітність анатомічних та морфологічних структур генеративних органів рослин; основні групи лікарських рослин, які надалі будуть вивчатись у курсі фармакогнозії;

діагностичні ознаки, які застосовуються при визначенні лікарської рослинної сировини; основи раціонального використання флори лікарських рослин України та охорони природних ресурсів.

Великий обсяг матеріалу, який студенти мають засвоїти за дуже обмежений термін, вимагає особливої уваги до термінології, володіння якою є одним з необхідних кінцевих результатів успішного засвоєння програми з курсу «фармацевтична ботаніка». Словник дозволяє окреслити коло необхідних термінів з усього різноманіття інформації зазначених наук.

За основу словника взято глосарій, доданий до підручника з фармацевтичної ботаники (Сербов та ін., 2015). Нажаль, його немає у відкритому доступі у мережі Інтернет. Деякі формулювання були частково уточнені, перелік термінів – доповнений у межах програми. Також використані інші словники, вказані у переліку літератури.

Термінологічний словник включає пояснення необхідних для опанування курсу фармацевтичної ботаніки термінів з таких наук, як анатомія рослин, морфологія рослин, систематика рослин, екологія рослин, геоботаніка, географія рослин, ботанічне ресурсознавство, фітосозологія тощо.

Для більшості термінів наводиться не тільки визначення, але й надається його більш детальна характеристика.

Словник спрямований допомогти студентам опанувати окремі теми курсу, підготуватися до поточного, періодичного та підсумкового контролю з дисципліни «фармацевтична ботаніка», а також буде корисним при підготовці до державного іспиту «Крок 1» та «Крок 2». Крім того, він може бути використаний студентами, які навчаються на біологічному факультеті за спеціальностями 091 «Біологія та біохімія» та 014.05 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)» та всіма зацікавленими особами.

А

АБІОТИЧНІ ФАКТОРИ – сукупність неорганічних елементів зовнішнього середовища (світло, тепло, вода, ґрунт, повітря тощо), які впливають на організм.

АВТОГАМІЯ – див. САМОЗАПИЛЕННЯ.

АВТОТРОФИ – організми, які синтезують органічні речовини з неорганічних за рахунок енергії сонячного світла в процесі фотосинтезу (всі зелені рослини) або хемосинтезу (бактерії).

АДАПТАЦІЯ – пристосування організмів до умов зовнішнього середовища та сумісного існування; забезпечує збереження виду та зумовлює можливість існування окремих індивідів.

АЕРЕНХІМА, або повітроносна тканина, – тонкостінна паренхіма гідро- та гігрофітів, що має розвинуту систему міжклітинників. Забезпечує рослину киснем та діоксидом вуглецю, надає їй плавучості.

АЗОТФІКСУЮЧІ БАКТЕРІЇ – група аеробних бактерій, які здатні засвоювати молекулярний азот повітря і перетворювати його у сполуки, доступні для рослин. Мешкають переважно в ризосфері вищих рослин.

АКЛІМАТИЗАЦІЯ – пристосування організмів до існування у нових кліматичних умовах.

АКТИВНЕ ТРАНСПОРТУВАННЯ – енергозалежне транспортування розчиненої речовини крізь мембрану у напрямку її підвищеної концентрації (проти градієнта концентрації).

АКТИНОМОРФНА, або правильна, КВІТКА – радіально-симетрична квітка, через яку можна провести декілька площин симетрії (три і більше).

АКТИНОЦИТНИЙ ПРОДИХОВИЙ АПАРАТ – тип продихового апарату, який характеризується наявністю 5 і більше побічних клітин, що радіально видовжені (виноград справжній, бавовник, перець чорний, гінкго дволопатеве).

АЛЕЙРОНОВІ, або протеїнові, ЗЕРНА – тверді включення запасних білків, що знаходяться переважно в запасаючих тканинах насіння, утворюються при їх дозріванні з висихаючих вакуолей,

використовуються зародком при проростанні. Прості а.з. складаються з аморфного білка і білкової оболонки, складні – додатково вміщують кристалоподібні білкові утворення (кристалоїди) і кулясті включення фітину – глобоїди.

АЛЕЛОПАТІЯ – вид взаємного впливу рослин, що входять до складу фітоценозу, зумовлений виділеннями у навколишнє середовище фізіологічно активних речовин.

АЛКАЛОЇДИ – біологічно активні азотовмісні циклічні органічні сполуки. Беруть участь в обміні речовин, регулюють біохімічні процеси тощо. Розповсюджені у видів родин ранникові, жовтецеві, пасльонові, барвінкові та ін.

АЛЬБУМІНИ – прості розчинні білки клітинного соку. На них багате насіння пшениці, жита, гречки, сої, гороху.

АМІЛАЗА – фермент класу гідролаз, що каталізує гідроліз крохмалю, глікогену та подібних полісахаридів.

АМІЛОЗА – нерозгалужений полісахарид, що складає 19-24 % крохмалю. У воді утворює гідратовані міцели, які забарвлюються йодом у синій колір.

АМІЛОЇД – запасний полісахарид аморфного типу, подібний геміцелюлозам. Відкладається, як правило, в потовщених клітинних оболонках насіння.

АМІЛОПЕКТИН – розгалужений полісахарид, що входить до складу крохмалю (його вміст становить 76-81 %). У холодній воді майже не розчиняється, в гарячій – утворює клейстер; забарвлюється йодом у червоно-фіолетовий колір.

АМІЛОПЛАСТ – лейкопласт, що перетворюється у крохмальне зерно.

АМІНОКИСЛОТИ, **або амінокарбонові кислоти,** – органічні кислоти, що мають аміно- (-NH_2) та карбоксильні (-COOH) групи. Розчинені в клітинному соку, є мономерами білкових малекул.

АМІТОЗ – прямий, або простий, поділ; найпростіша форма нестатевого розмноження; утворення однакових за розміром дочірніх клітин або частин тіла без рівномірного розподілу ДНК та складної перебудови материнської клітини чи тіла.

АМФІВАЗАЛЬНИЙ (центрофлоемний) ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – концентричний провідний пучок, у якому ксилема оточує флоему (кореневище конвалії).

АМФІКРИБРАЛЬНИЙ (центроксилемний) ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – концентричний провідний пучок, у якому флоема оточує ксилему (кореневище папороті орляка).

АМФІСТОМАТИЧНИЙ ЛИСТОК – листок, у якого продихи знаходяться на верхній і нижній сторонах листкової пластинки.

АНАЕРОБ – організм, який живе без доступу кисню (напр., дріжджі).

АНАЛОГІЧНІ ОРГАНИ – органи, різні за походженням, але подібні за функцією та будовою (напр., колючки листкового походження у барбариса і пагонового – в обліпихи, глоду, груші).

АНАСТОМОЗ – поєднання, перетинка, що сполучає в єдину систему трубчасті клітинні структури (жилки листка, молочники, гіфи міцелія).

АНАТОМІЯ РОСЛИН – розділ ботаніки, що вивчає внутрішню будову рослин, їх клітин, тканин і органів, закономірності їх утворення і розвитку відповідно до функціональних потреб у ході онтогенезу і філогенезу.

АНДРОЦЕЙ – сукупність тичинок у квітці; чоловіча репродуктивна сфера квітки.

АНЕМОФІЛІЯ – запилення рослин за допомогою вітру.

АНЕМОХОР – рослина, для якої характерна АНЕМОХОРІЯ.

АНЕМОХОРІЯ – розповсюдження плодів, насіння і спор за допомогою вітру. У анемохор (*див.)* насіння або дуже легке, або має вирости, що допомагають триматися у повітрі (крила, летючки, чубки тощо.)

АНІЗОГАМІЯ – див. ГЕТЕРОГАМІЯ.

АНІЗОЦИТНИЙ ПРОДИХОВИЙ АПАРАТ – тип продихового апарату, який характеризується тим, що побічних клітин три, одна з них менша або більша за інші. Зустрічається тільки у квіткових рослин.

АНІМАЛОФІЛІЯ – запилення рослин за допомогою тварин.

АНОМОЦИТНИЙ ПРОДИХОВИЙ АПАРАТ – тип продихового апарату, який характеризується тим, що клітини навколо замикаючих клітин не відрізняються від основних (базисних). Звичайний для всіх груп рослин, за виключенням хвощів.

АНТЕРИДІЙ – одноклітинний (у справжніх водоростей, грибів, лишайників) або багатоклітинний (у вищих спорових) чоловічий статевий орган, в якому утворюються сперматозоїди.

АНТЕРОЗОЇД – рухливий сперматозоїд.

АНТИБІОТИКИ – природні сполуки та їх синтетичні аналоги, які вибірково пригнічують ріст мікроорганізмів і клітин злоякісних пухлин.

АНТИКЛІНАЛЬНИЙ ПОДІЛ – поділ клітин конусу наростання з утворенням перегородок, перпендикулярних до їх поверхні. Забезпечує об'ємний ріст органу.

АНТИПОДИ – три клітини зародкового мішка покритонасінних рослин, що знаходяться на протилежному від яйцевого апарату полюсі.

АНТОЦІАНИ – водорозчинні пігменти синього, червоного і фіолетового кольору, що містяться в багатьох рослинних клітинах. Це фізіологічно активні фенольні сполуки, похідні флавану. А. зумовлюють забарвлення квіток, плодів, стебел, листя. В залежності від показника pH клітинного соку а. можуть набувати різних відтінків (в кислому середовищі – червоного, в нейтральному – пурпурового, в лужному – жовто-зеленого кольору). А. захищають клітини від надмірної дії УФ-променів.

АНТРОПОГЕННІ ФАКТОРИ – екологічні фактори, пов'язані з діяльністю людини. Вони можуть бути прямими чи опосередкованими.

АПАРАТ, або комплекс, ГОЛЬДЖІ – сукупність диктіосом та пухирців Гольджі в клітині.

АПЕКС, або конус наростання, – верхівка пагона та/або кінчик кореня, що складається з апікальної меристеми та прилеглих тканин.

АПІКАЛЬНА, або верхівкова, МЕРИСТЕМА – твірна тканина апексів, що забезпечує ріст осьових органів у довжину.

АПЛАНОСПОРА – нерухома спора нестатевого розмноження деяких нижчих організмів (наприклад, водорості-багрянки).

АПОКАРПНИЙ, збірний, або складний, ПЛІД – плід, утворений апокарпним гінецеєм одної квітки; він складається з кількох окремих плодиків. Наприклад, багатолистянка – з листянок, багатогорішок – з горішків, багатокістянка – з кістянок або багатосім'янка – з сім'янок.

АПОТЕЦІЙ – відкрите плодове тіло деяких сумчастих грибів і лишайників; частіше блюдцеподібної, рідше чашоподібної форми.

АРЕАЛ – область розповсюдження виду чи іншої систематичної групи рослин; за формою буває суцільний, диз'юнктивний (розірваний), стрічковий та ін.

АРХЕГОНІЙ – багатоклітинний жіночий статевий орган гаметофіту вищих спорових і голонасінних рослин, у черевці якого формується яйцеклітина.

АРХИКАРП – жіночий статевий орган аскоміцетів.

АСИМЕТРИЧНА КВІТКА – квітка, через яку не можна провести жодної площини симетрії (гіркокаштан, канна).

АСИМІЛЯЦІЙНА ПАРЕНХІМА (хлоренхіма) – основна фотосинтезуюча тканина, в клітинах якої містяться хлоропласти.

АСИМІЛЯЦІЙНИЙ КРОХМАЛЬ – первинний крохмаль, що утворюється в хлоропластах у процесі фотосинтезу.

АСИМІЛЯЦІЯ – процес вбирання і засвоєння організмом речовин із навколишнього середовища і утворення з них більш складних сполук. Проходить з поглинанням енергії; разом з дисиміляцією підтримує постійний обмін речовин між організмом і навколишнім середовищем, забезпечує ріст, розвиток, живлення, нагромадження поживних сполук і енергії.

АСК (аска, сумка) – спороносний одноклітинний орган статевого розмноження сумчастих грибів, де після злиття двох гаплоїдних ядер утворюється зигота, з якої після мейозу розвиваються аскоспори (здебільшого у кількості 8).

АСКОГЕННІ ГІФИ – дикаріотичні гіфи, що розвиваються з АСКОГОНА, в який перейшов вміст чоловічого гаметангія аскоміцетів. На а.г. утворюються АСКИ.

АСКОГОН – нижня частина жіночого гаметангія аскоміцетів.

АСКОМІЦЕТИ, або сумчасті гриби, – клас вищих грибів, у яких спори статевого розмноження формуються в асках (сумках). Міцелій багатоклітинний, розгалужений, плодові тіла різноманітної форми.

АСКОСПОРА – спора статевого розмноження аскоміцетів, яка формується всередині асків.

АСТРОСКЛЕРЕЇДИ – розгалужені, характерної форми ідіобласти, різновид склереїд, що виконують опорну фунцію у м'якуші листка, черешка, квітконіжки та ін. Мають діагностичне значення.

АЦИКЛІЧНА КВІТКА – квітка, усі частини якої розташовані на її осі по спіралі (магнолієві, жовтецеві).

Б

БАГАТОБРАТНІЙ АНДРОЦЕЙ, або багатобратні тичинки, – тичинки, що у квітці зростаються тичинковими нитками в кілька пучків (липа, звіробій).

БАГАТОРІЧНА РОСЛИНА, або багаторічник – рослина, яка живе більше двох вегетаційних періодів (деревні рослини, багаторічні трави).

БАГАТОРІЧНА ТРАВ'ЯНИСТА РОСЛИНА – життєва форма трав'янистих рослин, яка характеризується тим, що рослина живе більше двох вегетаційних періодів, у несприятливий період (взимку) її надземна частина відмирає, а підземна (кореневища, бульби тощо) зберігається. Як правило, такі рослини цвітуть та утворюють плоди багато років поспіль.

БАГРЯНКИ – див. ЧЕРВОНІ ВОДОРОСТІ.

БАГРЯНКОВИЙ КРОХМАЛЬ – продукт запасу червоних водоростей, близький за властивостями до амілопектину та глікогену. Розчином йоду забарвлюється в червоно-бурий колір.

БАЗИДІОМІЦЕТИ, або базидіомікоти, – клас вищих базидіальних грибів з членистим міцелієм та плодовими тілами різноманітної

будови і структури. Статеве розмноження здійснюється базидіоспорами.

БАЗИДІОСПОРИ – спори статевого розмноження базидіоміцетів. Формуються в БАЗИДІЇ після злиття гаплоїдних ядер і мейозу, а потім відшнуровуються від неї назовні і розташовуються на особливих виростах – стеригмах (як правило, по 4 на одній базидії).

БАЗИДІЯ – екзогенний спороносний орган базидіальних грибів, в якому відбувається злиття ядер дикаріона, редукційний поділ і утворення базидіоспор (частіше у кількості 4).

БАКТЕРИЦИДНІ РЕЧОВИНИ – речовини, здатні уражати мікроорганізми (антибіотики, фітонциди).

БАКТЕРІОРИЗА – симбіоз коренів вищих рослин із бульбочковими бактеріями, які зв’язують атмосферний азот і переводять його у розчинні сполуки, доступні рослинам, збагачуючи ними ґрунт.

БАЛЬЗАМ – густий в'язкий розчин смоли в ефірній олії.

БАТІГ – лежаче стебло з короткими міжвузлами, що вкорінюється у вузлах (гарбуз, барвінок).

БЕЗПУЧКОВИЙ ТИП БУДОВИ – див. НЕПУЧКОВИЙ ТИП БУДОВИ.

БЕЗСТАТЕВА, безплідна, або стерильна, КВІТКА – квітка, у якій немає ні тичинок, ні маточок, вона складається лише з оцвітини (лійковидні квітки у кошику волошок).

БЕНТОС – сукупність рослинних (фітобентос) та тваринних (зообентос) організмів, що живуть на дні водойм.

БІБ – сухий плід, утворений одним плодолистком (монокарпний), який розкривається черевним і спинним швами (або не розкривається); насінин, як правило, багато і вони прикріплюються до стулок оплодня вздовж черевного шва (представники родини бобових).

БІКОЛАТЕРАЛЬНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – відкритий провідний пучок, у якому до ксилеми прилягають два тяжі флоеми: один ближче до периферії, інший – до центру (родини гарбузові, пасльонові, березкові та ін.). Камбій знаходиться між зовнішньою флоемою і ксилемою.

БІНАРНА НОМЕНКЛАТУРА – подвійна наукова назва видів рослин. Складається з двох слів: перше – іменник (визначає рід); друге – видовий епітет – частіше прикметник (разом з першим означає видову назву). Широко запроваджена К. Ліннеєм.

БІОГЕОЦЕНОЗ – сукупність живих організмів і неживих компонентів середовища *на певній ділянці суші* або водойми, які пов'язані між собою обміном речовини та енергії. Див. ЕКОСИСТЕМА.

БІОЛОГІЧНА МЕМБРАНА – спеціалізована білково-фосфоліпідна структура, здатна до обміну речовин і енергії. В рослинній клітині розрізняють плазматичні мембрани – плазмалему і тонопласт – та зовнішні і внутрішні б. м. органел.

БІОМОРФА – див. ЖИТТЄВА ФОРМА.

БІОСИНТЕЗ – процес утворення органічних речовин у живих організмах під дією біокаталізаторів.

БІОСФЕРА – оболонка земної кулі, структура і енергетика якої зумовлені діяльністю живих організмів. Охоплює частину атмосфери, літосфери і гідросфери.

БІОТЕХНОЛОГІЯ – науковий напрямок; сукупність методів та прийомів одержання корисних для людини продуктів чи інших результатів за допомогою біологічних агентів (генна, клітинна інженерія, прикладна та інженерна біологія).

БІОТИЧНІ ФАКТОРИ – сукупність факторів органічного світу, що визначають умови існування організмів у тій чи іншій місцевості.

БІОЦЕНОЗ – історично складена сукупність взаємозв'язаних організмів, які живуть на ділянці суші чи акваторії з більш-менш однаковими умовами існування.

БІР – сосновий ліс, що росте найчастіше на піщаних ґрунтах.

БІЧНА, або пазушна, БРУНЬКА – брунька, яка знаходиться у ПАЗУСІ ЛИСТКА і розвивається у бічний (пазушний) пагін.

БІЧНИЙ КОРІНЬ – відгалуження кореня, яке відростає від головного, додаткового або бічного кореня, утворюється ендогенно за рахунок діяльності перицикл. Формує осі другого і наступних порядків галуження.

БІЧНИЙ ПАГІН – пагін, який розвивається з бічної бруньки. Б.п. забезпечують галуження рослини.

БІЧНА, або латеральна, МЕРИСТЕМА – твірна тканина, розміщена кільцем вздовж осі кореня та стебла, яка обумовлює ріст осьових органів у товщину. За походженням Б.м. може бути первинна (перицикл, прокамбій) або вторинна (камбій, фелоген).

БОЛОТО – надмірно зволожена ділянка земної поверхні з болотними рослинами-гелофітами, з яких зазвичай утворюється торф. Болота займають близько 2 % території України. Найбільше поширені вони на Поліссі.

БОЛОТНА РОСЛИННІСТЬ – специфічна рослинність надмірно зволожених місцезростань, утворена рослинами різних життєвих та екологічних форм. Розрізняють лісову, чагарникову, трав'янисту, трав'яно-мохову, мохову Б.р.; Б.р. відноситься до інтразональної рослинності.

БОТАНІКА – комплексна наука про рослини, їх походження, еволюцію, будову, життєдіяльність, розвиток, класифікацію, номенклатуру, поширення і охорону.

БОТАНІЧНА НОМЕНКЛАТУРА – система знань про наукові назви видів та інших таксонів рослин, яка використовується у систематиці рослин та сприяє уніфікації назв.

БОТРИОЇДНЕ, ботричне, або рацемозне, СУЦВІТТЯ – суцвіття, у якого головна вісь наростає моноподіально. Квітки зацвітають у висхідному порядку. Може бути закритим – з верхівковою квіткою і відкритим – без верхівкової квітки; простим, якщо головна вісь несе квітки (китиця, щиток, колос тощо), або складним, якщо головна вісь галузиться, і бічні осі несуть квітки або прості суцвіття (волоть, складний щиток, складний зонтик, складний колос).

БРАКТЕЯ – верхівковий листок біля основи квітки чи суцвіття (приквітки, обгортки чи обгорточки, покривало).

БРАХІСКЛЕРЕЇДИ – ізодіаметричні товстостінні клітини; різновид склереїд. Вони утворюють комплекси кам'янистої тканини у кісточках сливи, вишні, шкаралупі волоського горіха, ліщини, плодах груші, айви, корі берези, дуба, ялиці.

БРІВКА – рубець на бульбі, що є слідом відпалого редукованого листка, у пазусі якого знаходиться бічна брунька-вічко (картопля).

БРУНЬКА – зачатковий пагін із дуже вкороченими межівузлями та зачатковими листками. Найчастіше вона захищена покривними лусками. За положенням бруньки поділяютъ на верхівкові, бічні та додаткові; за наявністю лусок – на закриті і голі; за будовою і характером розвитку конуса наростання та призначенням – на вегетативні, генеративні та вегетативно-генеративні.

БРУНЬКИ ПОНОВЛЕННЯ – бруньки, які дають нові пагони після певного періоду спокою.

БРУНЬКУВАННЯ – один зі способів вегетативного розмноження за допомогою бруньковидного вироста клітини (дріжджі) або вивідкових бруньок (живородні рослини).

БУЛЬБА – видозмінена частина пагона чи кореня, орган запасання поживних речовин та вегетативного поновлення. При утворенні бульби можуть потовщуватись: головне стебло (кольрабі), бічні пагони (орхідеї), пазушні бруньки (діоскорея), гіпокотиль (цикламен), бруньки підземних столонів (картопля), бічні чи додаткові корені (жоржина, батат).

БУЛЬБОКОРІНЬ – див. КОРЕНЕВІ БУЛЬБИ.

БУЛЬБОЦИБУЛИНА – видозмінений підземний пагін, зовні схожий із цибулиною тим, що вкритий сухими лусками, а з бульбою – тим, що запасні поживні речовини накопичуються у м'ясистій стебловій частині – денці (косарики, шафран).

БУЛЬБОЧКИ – кулькоподібні утворення на коренях деяких груп рослин (бобові), які утворюються внаслідок симбіозу з бактеріями роду *Rhizobium*, що здатні фіксувати молекулярний азот повітря.

БУРІ ВОДОРОСТІ – відділ багатоклітинних справжніх водоростей із розчленованою сланню, забарвленою в жовтий або бурий колір пігментами групи ксантофілів, основним з яких є фукоксантин.

БУТОН, або пуп'янок, – квіткова брунька, з якої після розпускання утворюється квітка.

В

ВАЙЯ – листок, що росте своєю верхівкою, найчастіше він має розчленовану пластинку (папороті, пальми).

ВАКУОЛЯ – пухирець, простір у цитоплазмі рослинних клітин, обмежений тонопластом і заповнений клітинним соком; частина лізосомального компартменту.

ВАКУОЛЯРНА МЕМБРАНА – див. ТОНОПЛАСТ.

ВЕГЕТАТИВНА КЛІТИНА ПИЛИНКИ, або клітина трубки, – більша з двох клітин пилкового зерна, що при проростанні пилинки розвивається у пилкову трубку.

ВЕГЕТАТИВНЕ РОЗМНОЖЕННЯ – тип нестатевого розмноження, за якого з частини материнського організму при мітотичному поділі клітин утворюються ідентичні йому за всіма спадковими ознаками нові особини. У природі відомі такі форми: прямий поділ, брунькування, фрагментація, регенерація; у рослинництві в.р. здійснюється за допомогою вегетативних органів, відсадками, кореневими паростками, живцями, щепленням рослин та ін.

ВЕГЕТАТИВНЕ ТІЛО – певним чином упорядкована структура рослини, що забезпечує її індивідуальне життя (живлення, дихання, виділення продуктів метаболізму тощо).

ВЕГЕТАТИВНИЙ ПАГІН – стебло з листками та бруньками.

ВЕГЕТАТИВНІ ОРГАНИ – органи вищих рослин, що забезпечують їх індивідуальне життя, ріст, живлення та вегетативне розмноження (корінь та пагін; іноді розглядають три вегетативних органи: корінь, стебло, листок).

ВЕГЕТАЦІЙНИЙ ПЕРІОД – період часу, придатний для розвитку рослин; в умовах помірного клімату він триває з весни до осені. Протягом в.п. рослина проходить або повний цикл розвитку, якщо це однорічник, або від пробудження навесні до стану спокою восени, якщо це багаторічник.

ВЕНТРАЛЬНА, або черевна, структура – структура, розміщена на нижньому боці органу.

ВЕРХІВКОВА БРУНЬКА – брунька, яка знаходиться на верхівці пагона і забезпечує його ріст у довжину.

ВЕРХНЯ ЗАВ'ЯЗЬ – зав’язь, яка завжди вільна, не зростається з іншими частинами квітки; вона розміщується вище інших частин квітки, на одному рівні з ними або вільно у ввігнутому квітколожі.

ВЕСНЯНА, м'яка, або рання, ДЕРЕВИНА – ксилема, яка формується камбієм на початку вегетаційного періоду, складається, головним чином, з широкопросвітних трахеальних елементів і виконує провідну функцію.

ВИВІДКОВА БРУНЬКА – брунька, яка відокремлюється від материнської рослини, опадає, вкорінюється і дає нову рослину; в.б. закладаються частіше у пазусі листків (пшінка, лілія) або в суцвітті (цибуля).

ВИД – основна таксономічна одиниця біологічних систем; генетично відокремлена форма існування живої природи; сукупність особин, які займають окремий ареал, мають загальні морфологічні і біологічні ознаки, здатні за природних умов схрещуватись і давати плодовите потомство. У тексті латинська назва виду пишеться курсивом (крім прізвища автора назви).

ВИДІЛЬНІ ТКАНИНИ – див. СЕКРЕТОРНІ ТКАНИНИ.

ВИДОЗМІНА – див. МЕТАМОРФОЗ.

ВИСЛОПЛІДНИК, або двомерикарпій, – сухий, ценокарпний плід рослин родини зонтичних; складається із двох напівплодиків – мерикарпіїв, які зазвичай звисають на плодоніжках; при дозріванні може розпадатись на мерикарпії чи не розпадатись.

ВИСХІДНА ТЕЧІЯ – переміщення води і мінеральних розчинів від коренів до листків провідними елементами ксилеми.

ВИТКІ РОСЛИНИ – трав'янисті та дерев'янисті рослини, у яких у стеблі слабо розвинуті механічні тканини, внаслідок чого вони не можуть стояти вертикально самостійно і підтримують своє вертикальне положення, обплітаючи опору своїм стеблом (хміль).

ВИЩІ СПОРОВІ РОСЛИНИ – архегоніальні рослини, що розповсюджуються за допомогою вільних спор; процеси статевого і нестатевого розмноження відокремлені; архегоній багатоклітинний,

сперматозоїди рухливі, спори найчастіше однакові; вторинного потовщення не відбувається; у циклі розвитку плауно-, хвоще- і папоротеподібних переважає спорофіт, а у мохоподібних – гаметофіт.

ВИЩІ, зародкові, або пагонові, РОСЛИНИ – одне з двох підцарств рослинного світу; найбільш високоорганізовані рослини з тілом, почленованим на корінь і листко-стебловий пагін, які складаються із справжніх тканин; зародок розвивається із диплоїдної зиготи; характерне правильне чергування поколінь з домінуванням спорофіту (за винятком моховидних). Розрізняють спорові і насінні в.р.

ВІДГИН ВІНОЧКА – верхня вільна частина зрослопелюсткового віночка. Частіше вона розширена, більш-менш відігнута відносно трубки.

ВІДДІЛ – одна з вищих таксономічних категорій у системі рослин; об'єднує споріднені класи.

ВІДДІЛЬНА ТКАНИНА – тканина, що утворюється на стеблах у місцях прикріплення черешка або плодоніжки, має клітини зі скорковілими оболонками. Забезпечує відділення й опадання листків та плодів.

ВІДКРИТА, АБО ГОЛА, БРУНЬКА – брунька, не захищена ззовні брунькovими лусками, але зазвичай опушена, вкрита частинами більш дорослих листків або прилистками, листковими піхвами. Такі Б. характерні для трав'янистих і деяких дерев'янистих рослин (наприклад, крушина ламка). Як правило, багаторічні рослини влітку мають відкриті, а взимку – закриті б.

ВІДКРИТИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – пучок, який має камбій між флоемою і ксилемою, здатний розростатися. Притаманний дводольним. Розрізняють в.п.п. колатеральні і біколатеральні.

ВІКАРУЮЧІ (вікарні, заміщуючі) ВИДИ – систематично близькі, біологічно подібні види рослин, що займають різні ареали чи трапляються в межах одного ареалу, але в різних екологічних умовах.

ВІНОЧКОВИДНА ЧАШЕЧКА – чашечка, яка виконує функції віночка, частіше розросла, яскраво забарвлена.

ВІНОЧОК – внутрішня, як правило, не зелена, більш-менш яскраво забарвлена, частина подвійної оцвітини, що захищає внутрішні частини квітки та приваблює комах. Складається із пелюсток; буває

вільно- і зрослопелюстковий, актино- і зигоморфний; має різноманітну форму.

ВІСК – жироподібна речовина, що складається з ефірів високомолекулярних жирних кислот і вищих спиртів. Міститься на епідермі листків, плодів, насінин. Виконує захисну функцію, зменшує випаровування.

ВІТАМІНИ – органічні речовини різноманітної хімічної природи; регулюють біологічні процеси в організмі, потрібні в малих кількостях для нормального обміну речовин і життєдіяльності рослини.

ВІЧКО – бічна брунька бульби (картоплі), що знаходиться над брівкою – листковим рубцем.

ВКЛЮЧЕННЯ КЛІТИНИ, або ергастичні речовини, – продукти життєдіяльності протопласта, тимчасово виведені з обміну; можуть бути продуктами запасу (крохмальні зерна) або кінцевими продуктами метаболізму (кристали мінеральних солей).

ВМІСТИЩА ВИДІЛЕНЬ – див. СЕКРЕТОРНІ ВМІСТИЩА.

ВОДНА РОСЛИННІСТЬ – угруповання рослин, які ростуть у воді або в тривало вкритій водою частині прибережної зони. Відноситься до інтразональної рослинності.

ВОДОНОСНА ПАРЕНХІМА – основна тканина, що складається з живих тонкостінних клітин без хлоропластів, з великими вакуолями, заповненими водою.

ВОДОРОСТІ – позасистематична екологічна група автотрофних одно-, багатоклітинних та колоніальних організмів, разповсюджених переважно у водоймах.

ВОДЯНИЙ ПРОДИХ – див. ГІДАТОДА.

ВОЛОКНО – елемент прозенхімної механічної тканини – склеренхіми. Має видовжену веретеноподібну форму, рівномірно потовщену, здебільшого здерев'янілу оболонку.

ВОЛОСКИ, або трихоми, – різноманітні за формою і розмірами одно- і багатоклітинні вирости епідермальних клітин. Можуть утворюватися на всіх надземних органах і частинах рослин, виконують захисну (покривні в.) і секреторну (залозисті в.) функції,

сприяють поширенню плодів і насіння тощо. Служать видоспецифічними діагностичними ознаками при мікроскопічному аналізі.

ВОЛОТЬ – складне ботричне суцвіття. Розрізняють в. однорідну (наприклад, складна китиця) і складну, або агрегатну (наприклад, волоть із кошиків, волоть із колосків).

ВОСКИ – ефіри вищих жирних кислот та вищих спиртів, іноді у суміші з вільними жирними кислотами, парафінами. Воскоподібні речовини покривають листя, плоди, захищають їх від вологи, газів, різних пошкоджень.

ВСМОКТУЮЧА СИЛА КОРЕНЯ – різниця між осмотичним і тургорним тиском клітин кореня за певного вмісту в них води. Сприяє поглинанню води і поживних розчинів із субстрату.

ВСТАВНА, або інтеркалярна, МЕРИСТЕМА – первинна твірна тканина, розташована біля основи міжвузлів і черешків листків; забезпечує вставне, або інтеркалярне, зростання.

ВТОРИННА БУДОВА, або вторинний ріст, ОРГАНІВ – збільшення товщини кореня і стебла голонасінних і більшості дводольних покритонасінних рослин за рахунок діяльності камбію і фелогену. Може бути пучкового, непучкового чи перехідного типів.

ВТОРИННА КЛІТИННА ОБОЛОНКА – внутрішні шари оболонки, що накладаються на поверхню первинної оболонки; в.к.о. відрізняється від первинної оболонки значною товщиною, високовпорядкованою структурою і вмістом, крім целюлози і геміцелюлози, лігніну чи суберину. Притаманна клітинам механічних, захисних та провідних тканин.

ВТОРИННА КСИЛЕМА, або деревина, – ксилема, що утворюється вторинною меристемою камбієм.

ВТОРИННА МЕРИСТЕМА – меристема, яка виникає з первинної меристеми або постійних тканин, що набувають меристематичної активності. До в.м. належать камбій, фелоген, ранова меристема.

ВТОРИННА ФЛОЕМА, або луб, – флоема, що утворюється вторинною меристемою КАМБІЄМ.

ВТОРИННЕ ТІЛО РОСЛИНИ – частина рослини, яка утворюється вторинними меристемами камбієм і фелогеном. Складається з вторинних ксилеми і флоеми, а також перидерми.

ВТОРИННЕ ЯДРО, або центральна клітина, ЗАРОДКОВОГО МІШКА – диплоїдна клітина, що утворюється в зародковому мішку покритонасінних рослин після злиття двох гаплоїдних полярних ядер. При подвійному запліднені зливається з одним зі сперміїв, утворюючи триплоїдну клітину, з якої утворюється ендосперм насінини.

ВТОРИННІ ЗМІНИ КЛІТИННОЇ ОБОЛОНКИ – хімічні, структурні та функціональні зміни оболонки, що відбуваються у процесі життедіяльності клітини внаслідок її розвитку і спеціалізації. До в.з.к.о. відносяться здерев'яніння, мінералізація, скорковіння, кутинізація, гумоз та ослизнення.

ВТОРИННІ МЕТАБОЛІТИ – див. РЕЧОВИНИ ВТОРИННОГО СИНТЕЗУ.

ВТОРИННИЙ ЕНДОСПЕРМ – структура, яка утворюється у покритонасінних рослин у процесі подвійного запліднення внаслідок злиття спермію і центрального диплоїдного ядра зародкового мішка, і тому має потрійний набір хромосом (на відміну від первинного ендосперму голонасінних – *див.).*

ВТОРИННИЙ СЕРЦЕВИННИЙ ПРОМІНЬ – одно- чи багаторядний радіальний промінь паренхіми, що виникає із камбію в річних кільцях деревини і не доходить до серцевини.

ВТЯГУЮЧІ КОРЕНІ – див. КОНТРАКТИЛЬНІ КОРЕНІ.

ВУЗОЛ – більш або менш здута частина стебла, від якої відходить один чи кілька листків, іноді утворюються додаткові корені.

ВУС – повзучий пагін з видовженими міжвузлями, який росте горизонтально і вкорінюється у вузлах (суниці).

ВУСИК – видозміна пагона, листка або його частини у вигляді шнура або спіралі. Забезпечує прикріплення рослин до опори (горох).

В'ЯЗАЛЬЦЕ – верхня частина тичинкової нитки, яка сполучає дві половинки пиляка.

Г

ГАБІТУС – зовнішній вигляд рослини, який відображає її пристосування до умов середовища.

ГАЛИ – патологічні нарости на різних органах рослин, які виникають при пошкодженні їх вірусами, бактеріями, грибами чи комахами. Г. на листках деяких рослин (сумаха напівкрилатого, дуба лузіанського) багаті на таніди, їх використовують для отримання лікарської сировини.

ГАЛУЖЕННЯ – розчленування тіла рослини з утворенням на материнській осі інших осей наступних порядків; виникло у процесі еволюції як пристосування до збільшення поверхні рослини. Основні типи Г. пагона: верхівкове з дихотомічним, ізотомічним і анізотомічним способами наростання та бічне з моноподіальним, симподіальним і несправжньодихотомічним способами наростання. Г. визначає габітус рослини.

ГАМЕТАНГІЙ – одно- чи багатоклітинний статевий орган рослин, в якому утворюються гамети. Розрізняють жіночий г. (оогоній, карпогон, архегоній тощо у різних груп рослин) і чоловічий г. (антеридій).

ГАМЕТИ – чоловічі (сперматозоїди, спермії) та жіночі (яйцеклітина) гаплоїдні статеві клітини, що зливаються при заплідненні й утворюють зиготу.

ГАМЕТОФІТ, або статеве покоління, – гаплоїдне покоління в життєвому циклі рослин, що розвивається із гаплоїдної спори і несе статеві органи.

ГАПЛОСТЕЛА – найпримітивніший тип будови центрального циліндра, у якого ксилема, оточена флоемою, розміщена в центрі суцільним тяжем (трапляється у деяких папоротеподібних).

ГАРБУЗИНА – ценокарпний ягодоподібний плід гарбузових, який утворюється із тригніздої нижньої зав'язі, оплодень має твердий або шкірястий ендокарпій і м'ясистий мезокарпій.

ГАУСТОРІЇ – 1. У рослин-паразитів і напівпаразитів – одно- чи багатоклітинні корені-присоски, що вростають у паренхіму рослини-хазяїна і поглинають з неї поживні речовини. 2. У грибів, які паразитують на рослинах, – гіфи, що заглиблюються в клітини

хазяїна. 3. У деяких покритонасінних рослин – ниткоподібні вирости зародкового мішка, що транспортують поживні речовини до зародка.

ГЕКСАЦИТНИЙ ПРОДИХОВИЙ АПАРАТ – тип продихового апарату, який характеризується тим, що подібний до тетрацитного (*див*.), але є дві додаткові клітини (спостерігається у однодольних).

ГЕМІЦЕЛЮЛОЗА, або напівклітковина, – високомолекулярний полісахарид матриксу клітинної оболонки; запасний продукт, що гідролізується до манози та галактози.

ГЕМІЦИКЛІЧНА, АБО НАПІВКОЛОВА КВІТКА – квітка, у якій складові оцвітини розташовані колами, а тичинки і маточки – по спіралі.

ГЕН – елементарна одиниця спадковості; ділянка молекули ДНК хромосоми, що зумовлює передачу та реалізацію спадкової інформації, як правило, однієї ознаки.

ГЕНЕРАТИВНА КЛІТИНА – клітина пилкового зерна, з якої при проростанні пилкового зерна шляхом мітозу утворюються два спермії (покритонасінні рослини) або стерильна та сперматогенна клітини (голонасінні рослини).

ГЕНЕРАТИВНІ ОРГАНИ — репродуктивні органи вищих насінних рослин, що пов'язані з функцією статевого розмноження (квітка, плід, насінина).

ГЕНОМ – сукупність генів у гаплоїдному наборі організмів певного виду.

ГЕНОТИП – генний склад організму, що зумовлює його спадкові властивості, визначає норму реакції при змінах умов середовища.

ГЕОБОТАНІКА – розділ ботаніки, що вивчає склад, будову і розвиток рослинних угруповань в їх єдності з середовищем.

ГЕОГРАФІЯ РОСЛИН, фітогеографія, ботанічна географія – розділ ботаніки, що вивчає закономірності розміщення рослин на поверхні земної кулі.

ГЕОТРОПІЗМ – здатність органів рослин набувати певного положення під впливом земного тяжіння; розрізняють позитивний г. – спрямованість до центру Землі (головний корінь), та негативний г. – спрямованість від центра Землі (стебла).

ГЕРБАРИЗАЦІЯ – збір і особлива сушка рослин з метою складання гербарія.

ГЕРБАРІЙ – 1. Науково оброблена колекція спеціально зібраних та висушених рослин. 2. Установа, в якій зберігається гербарій.

ГЕСПЕРИДІЙ – див. ПОМЕРАНЕЦЬ.

ГЕТЕРОГАМІЯ, **або анізогамія,** – тип статевого процесу, при якому відбувається злиття (копуляція) різних за розміром, формою та рухливістю гамет. Спостерігається у деяких водоростей.

ГЕТЕРОСТИЛІЯ, або різностовпчастість, – наявність стовпчиків, маточок, тичинкових ниток різної довжини у квітках різних екземплярів одного виду рослин. Це морфологічне пристосування, коли приймочки маточок і пиляки тичинок розміщуються на різних рівня, ускладнює самозапилення.

ГЕТЕРОТРОФНИЙ ОРГАНІЗМ, або гетеротроф, – організм, який використовує для живлення готові органічні сполуки живих (паразити) або мертвих (сапрофіти) організмів.

ГЕТЕРОФІЛІЯ, або різнолистість, – наявність на одній рослині серединних листків, різних за формою, розміром, розчленуванням листкової пластинки (жовтець, шовковиця, стрілолист).

ГЕТЕРОЦИСТА – велика жива прозора товстостінна азотфіксуюча клітина нитчастих ціанобактерій (наприклад, у анабени).

ГІАЛІНОВІ КЛІТИНИ – мертві, великі, безбарвні водоносні клітини листків сфагнових мохів зі спірально потовщеними пористими оболонками, через пори вода легко передається від однієї частини рослини до іншої. Це пояснює здатність сфагнума швидко й у великій кількості вбирати воду.

ГІАЛОПЛАЗМА (мезоплазма, матрикс, основна речовина цитоплазми) – найменш диференційована основа цитоплазми, що вміщує та об'єднує ядро і всі органоїди клітини, забезпечує їх хімічну взаємодію та обмін речовин. Від оболонки відділена плазмалемою, а від вакуолі – тонопластом.

ГІГРОФІТИ – наземні рослини, що живуть в умовах сильного зволоження (калюжниця).

ГІДАТОДИ, або ВОДЯНІ ПРОДИХИ, – видільні структури, що забезпечують виділення за межі листка краплинно-рідкої води і розчинених в ній мінеральних солей. За будовою вони схожі на продихи, але їх замикаючі клітини не мають живого вмісту, нерухомі і постійно відкриті. При надмірному поглинанні води рослинами, при послабленні транспірації внаслідок збільшення вологості повітря, за допомогою гідатод відбувається *гутація*. Г. розміщені, зазвичай, по краях чи на верхівках листків.

ГІДРОФІТИ, або водяні рослини, – рослини, які живуть у воді (елодея).

ГІЛКА – див. ПАГІН.

ГІМЕНІАЛЬНИЙ ШАР, або гіменій, – поверхневий або внутрішній шар плодових тіл грибів, що складається із спорогенних сумок (асків) чи базидій та стерильних ниток – парафіз.

ГІМЕНОФОР – поверхня плодового тіла здебільшого базидіальних грибів, на якій міститься шар спорогенних клітин. Розрізняють г. трубчастий і г. пластинчастий та ін.

ГІНЕЦЕЙ – сукупність плодолистків у квітці; жіночий репродуктивний орган квітки. Розрізняють г. монокарпний – з одного плодолистка, г. апокарпний – з кількох вільних плодолистків та г. ценокарпний – з кількох зрослих плодолистків.

ГІПАНТІЙ – розширене квітколоже, зросле з основами оцвітини і андроцея. Після запліднення, як правило розростається і бере участь в утворенні плоду. Формується у представників деяких родин (розові, бобові, мальвові). Добре розвинутий у шипшини.

ГІПО- – під-

ГІПОДЕРМА – один або кілька шарів товстостінних клітин під покривною тканиною (епідермою). Виконує захисну, механічну або водоносну функції.

ГІПОКОТИЛЬ, або підсім'ядольне коліно, – частина стебла у проростків квіткових рослин між кореневою шийкою та сім’ядолями.

ГІПОСТОМАТИЧНИЙ ЛИСТОК – листок, у якого продихи розташовані лише на нижньому боці листкової пластинки.

ГІСТОЛОГІЯ РОСЛИН – розділ ботаніки, який вивчає будову, функції, розвиток та класифікацію тканин.

ГІСТОХІМІЯ РОСЛИН – розділ ботаніки, який вивчає хімічні процеси, склад та локалізацію речовин у тканинах за допомогою мікрохімічних реакцій.

ГІФИ – ниткоподібні утворення (одно- або багатоклітинні, розгалужені), з яких складається вегетативне тіло (міцелій) та плодове тіло грибів.

ГЛІКОГЕН, або тваринний крохмаль, – запасний полісахарид грибів, бактерій, тваринних клітин. Знаходиться, як правило, в цитоплазмі у вигляді гранул.

ГЛІКОЗИДИ – біологічно активні органічні розчинні речовини вторинного метаболізму рослин. Складаються із цукристої (глікон) та нецукристої (аглікон) частин, з'єднаних між собою через гетероатом азоту, сірки чи вуглецю. Частіше гіркуваті на смак, мають специфічний запах або забарвлення. Входять до складу клітинного соку, беруть участь у метаболізмі, транспортуванні речовин, виконують захисну, запасну, антиоксидантну та багато інших функцій.

ГЛІКОПРОТЕЇДИ – складні білки, сполуки простих білків з вуглеводами.

ГЛОБОЇД – округле утворення в складних алейронових зернах, до складу якого входить фітин або кристали щавлевокислого кальцію.

ГЛОБУЛІНИ – білки компактної структури, що розчиняються в нейтральних сольових розчинах.

ГНІЗДО ЗАВ'ЯЗІ – порожнисте вмістище у зав'язі маточки, в якій знаходяться насінні зачатки. Кількість справжніх гнізд, як правило, відповідає кількості плодолистків, якими утворена маточка.

ГОЛОВКА – ботриоїдне просте суцвіття кулястої форми з вкороченою головною віссю та зближеними квітками на коротких квітконіжках (конюшина).

ГОЛОВНА, або центральна, ЖИЛКА – добре виражена жилка простого листка, що співпадає з його поздовжньою віссю.

ГОЛОВНИЙ КОРІНЬ – корінь, який розвивається із зародкового корінця насінини. Добре розвинений у голонасінних та дводольних покритонасінних рослин. Характеризується позитивним геотропізмом.

ГОЛОНАСІННІ, або пінофіти, – відділ насінних рослин, що об'єднує різноспорові, одно-, рідше дводомні дерева і кущі, із голкочи лускоподібними листками. Насінні зачатки, а потім і насінини, розташовані відкрито на насінних лусках жіночих шишок. Галузяться моноподіально, здатні до вторинного потовщення, мають деревину, утворену тільки трахеїдами.

ГОМЕОСТАЗ – підтримання відносної постійності внутрішнього середовища організму або стійкої рівноваги в популяції або екосистемі. Звичайно забезпечується механізмами зворотнього зв'язку.

ГОМОЛОГІЧНІ ОРГАНИ – органи, які мають однакове походження, але відрізняються будовою та функціями, наприклад, різні за виглядом метаморфози пагонового походження: бульба картоплі, колючка гледичії, вусик винограду, кладодій холодку.

ГОРІХ – псевдомонокарпний сухий однонасінний нерозкривний плід із здерев'янілим оплоднем (ліщина).

ГОРІШОК – дрібний горіх (гречка, щавель, коноплі) або плодик апокарпного плоду – багатогорішка. У нього оплодень менш твердий, ніж у горіха через малі розміри.

ГРАНА – основний елемент внутрішньої мембранної структури хлоропластів, стопка тилакоїдів, у яких знаходяться хлорофіли, каротиноїди і відбувається світлова стадія фотосинтезу.

ГРИБИ – одне з царств живої природи; гетеротрофні одно- і багатоклітинні еукаріотичні організми, різноманітні за будовою та формою вегетативного тіла – грибниці. Запасні речовини – глікоген, волютин, жири; в клітинній оболонці наявний хітин. Об'єднують відділи слизовики, гриби і лишайники. Г. поділяють на класи: хітридіоміцети, ооміцети, зигоміцети, аскоміцети, базидіоміцети, дейтероміцети.

ГРИБНИЦЯ – див. МІЦЕЛІЙ.

ГУБЧАСТА, або пухка, ПАРЕНХІМА – різновид асиміляційної паренхіми листків; частина мезофілу з добре розвиненими міжклітинниками, яка, крім асиміляційної, виконує вентиляційну і транспортну функції.

ГУМІ – див. КАМЕДІ.

ГУМОЗ – виділення камеді з тріщин та інших пошкоджень стовбурів деяких рослин (види родин бобові, розові, тутові).

ГУМУС – органічна речовина ґрунту.

ГУТА, або гутаперча, – клейка маса, що знаходиться в молочниках або секреторних вмістищах деяких тропічних рослин.

ГУТАЦІЯ – виділення наземними рослинами крапель води з розчиненими в ній мінеральними солями через гідатоди під дією кореневого тиску за умов надмірного зволоження.

Ґ

ҐРУНТ – верхній шар земної кори, що характеризується природною родючістю.

Д

ДВОБРАТНІЙ АНДРОЦЕЙ, або двобратні тичинки, – андроцей, у якому всі тичинки зростаються у дві групи або одна тичинка вільна, а всі інші зрослися між собою (бобові).

ДВОГУБИЙ ВІНОЧОК – зигоморфний (неправильний) спайнопелюстковий віночок, відгин якого складається з двох нерівноцінних частин: верхньої і нижньої губ (губоцвіті). Найчастіше верхня губа дволопатева (зрослися дві пелюстки), а нижня – трилопатева (зрослися три пелюстки).

ДВОДОЛЬНІ, або двосім'ядольні, – один з двох класів покритонасінних рослин; мають зародок з двома сім'ядолями, зародковий корінець здебільшого розвивається в головний корінь, жилкування листків перисте або пальчасте, провідні пучки відкриті і розміщені по колу, квітки 5- або 4-членні.

ДВОДОМНІ, або одностатеві, РОСЛИНИ – види рослин, у яких чоловічі і жіночі квітки, шишки або статеві органи розміщені на різних особинах.

ДВОКРИЛАТКА – сухий схизокарпій, що складається з двох одногніздих однонасінних плодиків, в яких оплодень утворює плівчасті криловидні вирости.

ДВОПОКРИВНА КВІТКА – квітка, яка має подвійну оцвітину.

ДВОРИК – порожнина над замикаючими клітинами продиху, обмежена з боків клітинами епідерми (зовнішній д.), чи під замикаючими клітинами продиху (внутрішній д.).

ДВОРІЧНА ТРАВ'ЯНИСТА РОСЛИНА, або дворічник, – життєва форма, яка характеризується тим, що рослина проходить повний життєвий цикл від проростання насінини до утворення нових плодів за два роки. У перший рік утворюється розетка листків та органи, в яких накопичуються поживні речовини (зокрема, коренеплід), а на другий рік рослина цвіте і утворює плоди (морква, капуста, буряк).

ДВОСТАТЕВА КВІТКА – квітка, яка має і андроцей, і гінецей.

ДЕЗОКСИРИБОЗА – моносахарид, що входить до складу нуклеотидів дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК).

ДЕЗОКСИРИБОНУКЛЕЇНОВА КИСЛОТА, або ДНК, – біополімер у вигляді подвійної спіралі, кожна спираль якої побудована з послідовно зв'язаних мономерів – дезоксирибонуклеотидів, до складу яких входять залишки фосфорної кислоти, дезоксирибози, пуринові основи – аденін, гуанін і піримідинові основи – тимін та цитозин. ДНК – головна складова частина хромосом, матеріальний носій спадковості; здатна самоподвоюватись.

ДЕЙТЕРОМІЦЕТИ – див. НЕЗАВЕРШЕНІ ГРИБИ.

ДЕКСТРИНИ – проміжні продукти гідролізу крохмалю.

ДЕНЦЕ – видозмінене стебло цибулини і бульбоцибулини з дуже вкороченими міжвузлями.

ДЕПЛАЗМОЛІЗ – відновлення клітиною тургору.

ДЕРЕВИНА – див. ВТОРИННА КСИЛЕМА.

ДЕРЕВИННІ, або ксилемні, ВОЛОКНА – неперфоровані трахеальні елементи деревини, або ксилеми, що виконують опорну функцію. Клітини прозенхімні, загострені на кінцях, їх оболонки

потовщені, частіше здерев'янілі. Д.в. походять від трахеїд і пов'язані з ними взаємними переходами. До д.в. відносять лібриформ, волокнисті трахеїди, перегородчастий лібриформ, замінюючі волокна тощо.

ДЕРЕВНІ РОСЛИНИ – рослини, у яких річні пагони (пагони поточного року) повністю дерев'яніють (дерева, кущі, кущики).

ДЕРЕВО – життєва форма деревних рослин, яка характеризується наявністю одної або декількох (багатостовбурні дерева) скелетних осей, що живуть десятки і сотні років. Іноді досягають 100 м і більше заввишки.

ДЕСМОТРУБОЧКА – трубочка, яка проходить всередині каналу плазмодесми і з'єднує ендоплазматичний ретикулум двох сусідніх клітин.

ДЖГУТИКИ – ниткоподібні цитоплазматичні вирости у багатьох бактерій, зооспор, сперматозоїдів тощо, за допомогою яких вони рухаються в рідинному середовищі.

ДЗВОНИКОВИДНИЙ ВІНОЧОК – правильний зрослопелюстковий віночок з сферичною або чашоподібною трубкою, яка переходить в малопомітний п'яти- або шестизубчастий відгин.

ДИКАРІОН – грибна клітина з парою гаплоїдних ядер (одне – «жіноче» і одне – «чоловіче»), що не злилися.

ДИКТІОСОМИ, або тільця Гольджі, – органели еукаріотів, структурно-функціональні одиниці апарату Гольджі; сукупність плоских мішечків, цистерн, паличок, пластинок, пов'язаних між собою в складну мембранну систему. Беруть участь в обміні речовин і нагромадженні секретів, в утворенні ендоплазматичної сітки, вакуолей і клітинної оболонки.

ДИПЛОЇДНИЙ НАБІР ХРОМОСОМ – подвійне число (2n) хромосом у зиготі та соматичних клітинах диплоїдів.

ДИСИМІЛЯЦІЯ, або катаболізм – процес розщеплення органічних речовин в організмі з виділенням енергії. Одна із сторін обміну речовин і енергії між організмом і зовнішнім середовищем. Основні форми дисиміляції – дихання і бродіння.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ – процес розвитку, в ході якого відносно неспеціалізована клітина перетворюється на спеціалізовану. Пристосування клітин і тканин у ході онтогенезу до виконання певних фунцій.

ДИФУЗІЯ – сумарний рух суспензованих або розчинених частинок із зони з високою концентрацією в зону з низькою їх концентрацією за рахунок випадкового теплового руху окремих частин. В результаті д. частинки в середовищі розподіляються рівномірно.

ДИХАЗІАЛЬНЕ ГАЛУЖЕННЯ – див. НЕСПРАВЖНЬОДИХОТОМІЧНЕ ГАЛУЖЕННЯ.

ДИХАЗІЙ, розвилка, півзонтик, – цимозне суцвіття з дихазіальним типом галуження: під верхівковою квіткою головної осі розвиваються дві супротивні бічні осі другого порядку, які також завершуються верхівковими квітками (мильнянка, зірочник).

ДИХАЛЬНІ КОРЕНІ – див. ПНЕВМАТОФОРИ.

ДИХАННЯ – сукупність процесів, які забезпечують надходження в організм кисню, використання його в біологічному окисненні органічних речовин і виведення з організму вуглекислого газу. Розпад органічних речовин до діоксиду вуглецю та води відбувається з виділенням енергії.

ДИХОТОМІЧНЕ ЖИЛКУВАННЯ – примітивний тип жилкування, за якого жилки першого порядку роздвоюються на однакові жилки наступного порядку. Зустрічається в листках голонасінних (гінкго) та пелюстках покритонасінних рослин.

ДИХОТОМІЧНЕ, або вилчасте, ГАЛУЖЕННЯ – галуження, яке полягає в поділі точки росту надвоє і утворенні двох однаково (рівнодихотомічно) чи неоднаково (нерівнодихотомічно) розвинених гілок. Звичайне для водоростей, мохів, плаунів.

ДІАГРАМА КВІТКИ – проекція частин квітки на горизонтальну площину, яка зображується за допомогою умовних знаків.

ДІАСТАЗА – фермент, що гідролізує крохмаль до декстринів.

ДІАТОМІН – бурий пігмент хроматофорів діатомових водоростей; суміш кількох пігментів, близьких до ксантофілу.

ДІАТОМІТ, або трепел, – осадова порода, що складається з панцирів діатомових водоростей.

ДІАТОМОВІ ВОДОРОСТІ – відділ підцарства справжніх водоростей; одноклітинні та колоніальні організми жовтого та бурого кольору з твердою двостулковою оболонкою, просоченою кремнеземом. Розповсюджені в морських і прісних водоймах, на ґрунті, скелях тощо.

ДІАЦИТНИЙ ПРОДИХОВИЙ АПАРАТ – тип продихового апарату, який характеризується наявністю двох побічних клітин, суміжні стінки яких розташовані перпендикулярно до продихової щілини (притаманний представникам родин губоцвіті, гвоздичні).

ДІТКИ – 1) дочірні цибулинки чи бульбоцибулинки (зубці), що розвиваються в пазухах лусок материнської цибулини чи бульбоцибулини; 2) маленькі рослини, що розвиваються на надземних органах живородних рослин, падають на землю і виростають у нову особину (каланхое).

ДОДАТКОВА, або адвентивна, БРУНЬКА – брунька, яка не має визначеного місця розташування, утворюється поза пазухою листка (на коренях, листках або міжвузлях стебла) і часто служить для вегетативного розмноження.

ДОДАТКОВИЙ, або адвентивний, КОРІНЬ – корінь, який утворився на надземних або підземних пагонах та листках. Д.к. різноманітні за будовою та функціями (опорні, ходульні, повітряні, присоски та ін.).

ДОЛІ – вільні частини роздільного листка, оцвітини або дрібного плоду.

ДОРЗАЛЬНА, дорсальна, або спинна, структура – структура, розміщена на спинному, верхньому, або зовнішньому, боці органу.

ДОРЗОВЕНТРАЛЬНИЙ ОРГАН – орган, який має різносторонню (черевно-спинну, або верхньо-нижню) будову (листок).

ДРАБИНЧАСТА СУДИНА – широкопросвітня судина вторинного походження з поперечними потовщеннями і порами, розміщеними драбинчасто.

ДРОБНИЙ ПЛІД, або схизокарпій – плід, утворений ценокарпним гінецеєм, який після достигання розпадається (дробиться) на окремі долі або напівплодики (мерикарпії), кількість яких найчастіше відповідає кількості плодолистків гінецея (калачик мальвових, регма молочайних, ценобій губоцвітих).

ДРУЗИ – кристалічні включення у клітинах; одна з форм кристалів оксалату кальцію у вигляді багатопроменевих зірчастих зростків.

ДУБИЛЬНІ РЕЧОВИНИ (таніди) – комплекс поліфенольних біологічно активних сполук жовтого або бурого кольору та в'яжучого смаку. Знаходяться у клітинному соку, адсорбуються на клітинній оболонці, накопичуються в галах. Застосовуються в медицині як в'яжучий, протизапальний, антисептичний та кровоспинний засоби; осаджують білки та алкалоїди.

ДУГОВЕ, або дугонервове, ЖИЛКУВАННЯ – таке розташування жилок у листку, коли вони утворюють декілька дуг від основи листка до його верхівки, і при цьому вони не галузяться.

ДУДЧАСТИЙ ЛИСТОК – листок у вигляді дудки, за формою він трубчастий, порожнистий, соковитий, його довжина значно перевищує ширину (листок цибулі городньої).

Е

ЕВОЛЮЦІЯ – незворотний процес історичного розвитку живої природи на Землі, який полягає у перетворенні одних органічних форм на якісно інші внаслідок їх адаптації до змінених умов існування.

ЕКЗИНА – зовнішня потовщена оболонка пилку і спор. Складається із целюлози і стійкого спорополеніну.

ЕКЗОГЕННИЙ – зовнішній.

ЕКЗОДЕРМА – зовнішня захисна і водозапасаюча частина первинної кори кореня; один або декілька щільно зімкнених шарів клітин із здерев'янілими чи скорковілими оболонками. На більш старих ділянках кореня е. функціонально замінює епіблему, при цьому зовнішні та бічні стінки її клітин корковіють, але самі клітини часто залишаються живими.

ЕКЗОКАРПІЙ (позаоплодень) – зовнішній шар оплодня.

ЕКЗООСМОС – вихід водних розчинів із клітини в навколишнє середовище.

ЕКОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ – елементи й умови зовнішнього середовища, що певним чином впливають на живі організми, на які організми відповідають пристосувальними реакціями. Розрізняють е. ф. абіотичні, біотичні та антропогенні.

ЕКОЛОГІЯ РОСЛИН – наука, що вивчає взаємозв'язки окремих рослин і рослинних угрупувань з факторами навколишнього середовища, а також організацію і функціонування надорганізмових систем (популяцій, видів, біоценозів, біосфери).

ЕКОМОРФА – життєва форма рослин, що визначається відношенням до екологічних умов зовнішнього середовища. Екоморфи розрізняють за відношенням до окремих абіотичних факторів (наприклад, за відношенням до води розрізняють гідро-, гігро-, мезо- ксерофіти тощо).

ЕКОСИСТЕМА – сукупність неживих компонентів середовища та живих організмів, які пов’язані між собою обміном речовини, енергії та інформації.

ЕКОТИП – група організмів даного виду, які адаптовані до певних умов існування і відрізняються генетично від інших екотипів цього виду, пристосованих до інших екологічних умов.

ЕКСКРЕТОРНІ РЕЧОВИНИ, або екскрети, – кінцеві продукти вторинного обміну речовин, що утворюються в процесі життєдіяльності і виводяться назовні (ароматичні вуглеводи, фітонциди, вуглекислий газ тощо).

ЕЛАТЕРИ – вирости на спорах хвощів у вигляді стрічок, які при зміні вологості скручуються спірально та розкручуються, завдяки чому спори об’єднуються у купки та розсіюються групами.

ЕЛЕМЕНТАРНЕ, або парціальне, СУЦВІТТЯ – просте суцвіття, розташоване на головній або бічних осях складного суцвіття.

ЕМЕРГЕНЦІ – багатоклітинні вирости на епідермі, в утворенні яких також беруть участь субепідермальні клітини (жалкі волоски кропиви, шипи шипшини).

ЕНДЕМІК, або ендем, – вид рослин, поширений лише на певній, відносно невеликій, території.

ЕНДОГЕННИЙ – внутрішній.

ЕНДОДЕРМА – внутрішній шар клітин первинної кори осьових органів рослин. Її клітини мають у корені підковоподібно потовщені здерев'янілі оболонки або пояски Каспарі; в стеблі – крохмальні зерна чи кристали оксалату кальцію.

ЕНДОКАРПІЙ (середоплодень) – внутрішній шар оплодня.

ЕНДОПЛАЗМАТИЧНА СІТКА, або ендоплазматичний ретикулум, – мембранна органела клітини, що має сітчасту будову. Розрізняють е.с. гранулярну, або шорстку, на мембранах якої знаходяться рибосоми, та агранулярну, або гладеньку, – без рибосом. Е.с. забезпечує переміщення метаболітів, синтез білка тощо.

ЕНДОСПЕРМ – поживна тканина в насінні більшості рослин. У квіткових рослин розвивається з триплоїдної клітини, яка утворюється внаслідок злиття спермію та диплоїдної центральної клітини зародкового мішка у насінневому зачатку.

ЕНТОМОФІЛЬНА РОСЛИНА – рослина, що запилюється комахами.

ЕНЦИКЛОЦИТНИЙ ПРОДИХОВИЙ АПАРАТ – тип продихового апарату, який характеризується тим, що 4 і більше побічних клітин розташовані вузьким кільцем. Зустрічається у папоротей, голонасінних і квіткових рослин.

ЕПІ- – на

ЕПІБЛЕМА, або РИЗОДЕРМА, – первинна покривна тканина коренів у зоні всмоктування. Має кореневі волоски, які всмоктують воду і мінеральні розчини з субстрату. Клітини епіблеми тонкостінні, позбавлені кутикули і мають більш в'язку цитоплазму. В ній відсутні продихи. Кожна клітина ризодерми потенційно здатна до утворення кореневого волоска.

ЕПІДЕРМА, епідерміс, або шкірка, – комплексна, як правило, одношарова первинна тканина, що вкриває листки, молоді стебла, частини квіток та плоди. До її складу входять: живі, паренхімні (дводольні) чи прозенхімні (однодольні), щільно зімкнені базисні

клітини з потовщеними і кутинізованими зовнішніми оболонками, продиховий апарат і часто – трихоми (волоски). Утворюється із протодерми.

ЕПІКОТИЛЬ, або надсім'ядольне коліно, – частина стебла проростків між сім'ядолями і першими справжніми листками.

ЕПІСТОМАТИЧНИЙ ЛИСТОК – листок, який має продихи лише на верхньому боці. Характерний для гідрофітів.

ЕПІФІТИ – рослини, що ростуть на інших рослинах (при цьому вони живляться самостійно (автотрофи), іншу рослину використовують лише як опору.

ЕРГАСТИЧНІ РЕЧОВИНИ – див. ВКЛЮЧЕННЯ КЛІТИНИ.

ЕУКАРІОТИ, або ядерні організми, – організми, в клітинах яких сформоване ядро (рослини, гриби, тварини).

ЕФЕМЕРИ – однорічні рослини з коротким (кілька тижнів) весняним вегетаційним періодом.

ЕФЕМЕРОЇДИ – багаторічні рослини, у яких надземні органи мають дуже короткий період вегетації (частіше навесні), напр., підсніжник звичайний.

ЕФІРНІ ОЛІЇ – біологічно активні, рідкі, леткі органічні сполуки рослинного походження з характерним запахом; суміш вуглеводів, спиртів, фенолів, альдегідів, кислот, складних ефірів та деяких інших сполук. Накопичуються здебільшого в спеціалізованих секреторних структурах; їх біологічне значення для рослин та практичне застосування різноманітне.

Ж

ЖАЛКІ ВОЛОСКИ (ЕМЕРГЕНЦІ) [КРОПИВИ] – трихоми, в яких виробляється мурашина кислота та особливий фермент. Волосок будовою нагадує шприц, при дотику його загострена головка відламується, і вміст впорскується у тіло, викликаючи подразнення шкіри (волоски «жалять»).

ЖИВЕЦЬ – частина стебла, листка або кореня, відокремлена від материнського організму. Служить для вегетативного розмноження.

ЖИВИЦЯ – бальзам більшості хвойних рослин; розчин смоли – каніфолі в ефірній олії – скипидарі. Накопичується в смоляних ходах; при ушкодженні стебла або хвої витікає назовні і твердіє.

ЖИВОРОДНА РОСЛИНА – рослина, яка формує на наземних органах невеликі зелені рослини – «дітки», які падають на землю і розвиваються у нові особини (каланхое, або бріофілюм).

ЖИЛКИ – провідні пучки з оточуючими тканинами у листку; вони добре помітні з нижнього боку листка, оскільки знизу більше видаються, ніж зверху.

ЖИЛКУВАННЯ – характер розташування жилок у пластинці листка. Розрізняють такі типи ж.: просте (одна жилка у листку), дихотомічне (папороті, гінкго), перисте, пальчасте (у дводольних), паралельне, дугове (у однодольних).

ЖИРИ – тригліцериди рослинного або тваринного походження; це складні ефіри триатомного спирту гліцерину та жирних кислот. За консистенцією розрізняють ж. тверді і ж. рідкі, або жирні олії; за функцією – ж. поживні, або запасні, та ж. плазматичні, що входять до складу клітинних мембран.

ЖИРНІ ОЛІЇ – рідкі рослинні жири, продукти запасу рослинної клітини, що накопичуються в олеопластах та сферосомах клітин у вигляді найдрібніших краплин. Є найбільш енергоємними запасними речовинами в клітині. Вони не леткі, легші за воду і не розчиняються в ній. Жирні олії концентруються в насінні рослин. Судан III забарвлює жирні олії в рожевий або помаранчевий колір. Використовуються в медицині, харчовій промисловості, техніці.

ЖИТТЄВА ФОРМА, або біоморфа – 1. Зовнішній вигляд (габітус) рослини, який формується під впливом оточуючого середовища (сукупності екологічних факторів). 2. Одиниця екологічної класифікації рослин; до однієї екологічної групи відносять рослини, схожі за морфологічними та іншими ознаками, які формуються як результат еволюційного пристосування до певних умов життя (дерева, кущі, напівкущі, однорічні, дворічні, багаторічні трав’янисті рослини).

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ, або цикл розвитку, – послідовність фаз розвитку організму від насінини до насінини, протягом яких

відбувається його розвиток, він досягає статевої зрілості і стає здатним давати початок наступному поколінню. У рослин розрізняють одно-, дво- і багаторічний ж.ц., у мікроорганізмів ж.ц. завершується утворенням спор, цист або поділом клітин.

ЖІНОЧА РОСЛИНА – рослина, на якій розвиваються лише жіночі генеративні органи: жіночі квітки або шишки (обліпиха, ялівець).

ЖІНОЧА, або маточкова, КВІТКА – одностатева квітка, в якій формується тільки маточка (тичинки не розвиваються зовсім або редуковані).

ЖІНОЧИЙ СТРОБІЛ, або жіноча шишка – див. мегастробіл.

ЖОЛУДЬ – сухий однонасінний (тому нерозкривний) псевдомонокарпний плід, який має шкірястий оплодень та здерев'янілу плюску («шляпку») біля основи (дуб).

З

ЗАБОЛОНЬ – активні шари деревини, які примикають до камбію ззовні (на противагу *ядра*, яке займає центральну частину стовбура).

ЗАВИТОК, або завійка, – цимозне суцвіття монохазіального типу, що складається із одноквіткових бічних осей, спрямованих в один бік (медунка).

ЗАВ'ЯЗЬ – нижня розширена, порожниста частина маточки, яка містить насінні зачатки і після запліднення перетворюється на плід.

ЗАКРИТА БРУНЬКА – брунька, захищена зовнішніми видозміненими листками — бруньковими лусками. Закриті бруньки розрізняються між собою кількістю лусок, їх формою, розмірами, розміщенням, ступенем зімкнутості, характером поверхні. Такі б. характерні для більшості дерев'янистих рослин.

ЗАКРИТИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – судинний пучок, який не має камбію, тому він обмежений у рості. Формується у листках та осьових органах вищих спорових та однодольних рослин.

ЗАЛОЗИСТІ ВОЛОСКИ – специфічні вирости епідерми, які складаються з ніжки та відносно невеликої голівки, яка виробляє секрет. Оскільки у різних видів ножка може бути одно-, дво- або

багатоклітинною, голівка – мати різну форму, будову та розміри, з. в. мають діагностичне значення. Відносяться до екзогенних секреторних структур.

ЗАЛОЗКИ – специфічні вирости епідерми, які складаються з короткої ніжки і великої багатоклітинної голівки, яка виробляє секрет. У них утворюються ефірні олії, смоли тощо. Мають діагностичне значення (види з родин айстрових, губоцвітих).

ЗАМИКАЮЧА ПЛІВКА ПОРИ – перегородка між порами, утворена серединною пластинкою та ділянками первинних оболонок суміжніх клітин.

ЗАМИКАЮЧІ КЛІТИНИ ПРОДИХУ – пара спеціалізованих клітин епідерми бобовидної форми з хлоропластами і нерівномірно потовщеними оболонками. Міжклітинник між з.к.п. утворює продихову щілину.

ЗАМІНЮЮЧІ ВОЛОКНА – різновид молодих деревинних волокон, що виконують запасаючу функцію; живі веретеновидні клітини з потовщеними, частково здерев'янілими оболонками.

ЗАМІЩУЮЧІ ВИДИ – див. ВІКАРУЮЧІ ВИДИ.

ЗАОЩАДЖЕНИЙ КРОХМАЛЬ – див. ОБЕРІГАЛЬНИЙ КРОХМАЛЬ.

ЗАПАСАЮЧА ПАРЕНХІМА – основна тканина, в клітинах якої накопичуються запасні речовини. Утворюється в плодах, корі та серцевині кореня та стебла.

ЗАПАСАЮЧІ ОРГАНИ – органи, в яких добре розвинута запасаюча паренхіма, тобто в них накопичуються та зберігаються запасні речовини (кореневища, цибулини, бульби, насіння).

ЗАПАСНИЙ КРОХМАЛЬ – вторинний крохмаль, що синтезується з глюкози в амілопластах і накопичується у вигляді крохмальних зерен у запасаючих тканинах насіння, плодів, кореневищ, бульб та ін.

ЗАПАСНІ РЕЧОВИНИ – жири, білки, вуглеводи, які відкладаються про запас і у разі потреби використовуються організмом – при проростанні насіння, розвитку пагонів тощо.

ЗАПИЛЕННЯ – процес перенесення пилкових зерен з пиляка тичинки на приймочку маточки (покритонасінні) або з пиляка луски чоловічої шишки на насінний зачаток (голонасінні).

ЗАПЛІДНЕННЯ – процес злиття жіночої та чоловічої гамет або клітин, що виконують їх функцію, з утворенням диплоїдної зиготи, з якої розвивається нова особина. Становить основу статевого розмноження.

ЗАРОДКОВИЙ МІШОК – редукований жіночий гаметофіт покритонасінних рослин, який складається з семи окремих клітин: яйцеклітини з двома клітинами-супутницями (яйцевий апарат) на одному полюсі, трьох клітин-антиподів на потилежному полюсі і диплоїдного ядра в центрі.

ЗАРОДОК – зачаток, або ембріон, вищих рослин, що розвивається із зиготи на заростку (у вищих спорових) або в насінині (у насінних рослин). Складається із зародкового корінця, зародкового стебельця (гіпокотиль), верхівкової бруньки та сім'ядолей (зародкових листків).

ЗАРОСТОК – 1. Гаметофіт тих вищих спорових рослин, у яких він займає підлегле становище у порівнянні зі спорофітом (папороті, хвощі, плауноподібні). 2. Мікроскопічний нитковидний одностатевий гаметофіт бурих водоростей, який має одноклітинні гаметангії; він утворюється при проростанні зооспори.

ЗБІРНИЙ ПЛІД – див. АПОКАРПНИЙ ПЛІД.

ЗВИВИНА – цимозне суцвіття, яке утворюється із окремих бічних одноквіткових осей, що по черзі спрямовані у протилежні боки (косарики).

ЗДЕРЕВ'ЯНІННЯ, або лігніфікація, – відкладання лігніну у клітинній оболонці при її вторинній зміні. Лігнін «забезпечує твердість, міцність і стійкість клітинної оболонки, але робить її непроникною для розчинів і газів. Спостерігається у клітинах механічних і провідних елементів ксилеми. Якісні реакції на здерев’яніння: 1. Сірчанокислий анілін чи хлор-цинк-йод забарвлюють здерев'янілі оболонки в *жовтий колір*. 2. Флороглюцин з концентрованою сірчаною кислотою призводить до появи *малиново-червоного* забарвлення.

ЗЕЛЕНА КНИГА УКРАЇНИ– офіційний державний документ, в якому зведено відомості про сучасний стан рідкісних, таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні [Положення «Про Зелену книгу України, 2002].

ЗЕЛЕНІ ВОДОРОСТІ – відділ підцарства справжніх водоростей; одно- чи багатоклітинні та колоніальні організми; слань з.в. забарвлена в зелений колір, зумовлений наявністю хлорофілу, що не маскується іншими пігментами.

ЗЕРНІВКА – псевдомонокарпний сухий однонасінний нерозкривний плід, насінна шкірка якого зростається з плівчастим оплоднем (злаки).

ЗИГОГАМІЯ – тип статевого процесу, при якому відбувається злиття вмісту двох клітин, що не диференційований на гамети, ці клітини відокремлюються від гіф, що їх несуть, перегородками. Характерний для грибів-зигоміцетів.

ЗИГОМІЦЕТИ – клас справжніх грибів з розвиненим нечленистим або членистим міцелієм. Безстатеве розмноження відбувається ендогенними спорангіоспорами або екзогенними конідіями; статеве – по типу зигогамії.

ЗИГОМОРФНА, або неправильна, КВІТКА – квітка, через яку можна провести лише одну площину симетрії. Виникла в процесі еволюції в зв'язку з пристосуванням до перехресного запилення. Характерна для видів родин бобові, губоцвіті.

ЗИГОСПОРА – товстостінна, стійка до зовнішнього впливу клітина, що утворюється внаслідок злиття двох клітин при статевому процесі (у водоростей-кон’югат).

ЗИГОТА – диплоїдна (2n або 2x) клітина, яка утворюється при злитті гаплоїдних гамет (n або x) або двох клітин типу «плюс» та «мінус».

ЗІВ ВІНОЧКА – місце переходу трубки зрослопелюсткового віночка у відгин. У з.в. можуть знаходитись: привіночок, волоски, плівочки, пігментні плями та інше, що становить систематичну ознаку рослин.

ЗМІШАНА, або ВЕГЕТАТИВНО-ГЕНЕРАТИВНА, БРУНЬКА – брунька, яка містить зачатки як вегетативних, так і генеративних органів.

ЗООСПОРА – спора зі джгутиками; завдяки джгутикам вона може рухатись у рідині; зооспори забезпечують нестатеве розмноження і розселення деяких водоростей і грибів.

ЗОВНІШНЄ, або оточуюче, СЕРЕДОВИЩЕ – сукупність абіотичних та біотичних екологічних факторів, в яких знаходяться організми.

ЗОЛА – залишок мінеральних речовин після спалення рослин, складає 0,2-20 % їх сухої речовини.

ЗОНА ВСМОКТУВАННЯ КОРЕНЯ, або зона кореневих волосків – ділянка кінчика кореня з кореневими волосками, вкрита покривно-всмоктувальною тканиною – епіблемою. Кореневі волоски мають довжину близько 1,5-2 мм. Велика кількість кореневих волосків створює значну всисну поверхню. У цій зоні формується первинна анатомічна будова кореня.

ЗОНА ДІЛЕННЯ КОРЕНЯ – ділянка на кінчику кореня, яка складається з клітин, що інтенсивно діляться. Вона захищена кореневим чохликом.

ЗОНА ПРОВЕДЕННЯ ТА УКРІПЛЕННЯ – зона кінчика кореня, у якій відбувається переміщення речовин та інтенсивно утворюються бічні корені. Це зона, найбільш віддалена від кінчика кореня. У ній формується вторинна анатомічна будова (у голонасінних та дводольних рослин) Провідні елементи повністю сформовані, кореневі волоски відмирають.

ЗОНА РОСТУ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КОРЕНЯ – ділянка на кінчику кореня, клітини якої розтягуються та спеціалізуються, розташована вище зони ділення.

ЗОНАЛЬНІСТЬ – основна ботаніко-географічна закономірність розміщення рослинності на земній кулі, яка визначається розподілом сонячної енергії в залежності від широти.

ЗОНИ КОРЕНЯ – ділянки кінчика кореня, різні за будовою та функціями. Розрізняють зони (починаючи з самого кінчика під кореневим чохликом): ділення; росту та диференціації; всмоктування; проведення і укріплення.

ЗОНТИК – просте ботриоїдне суцвіття, у якому квітконіжки квіток виходять з одної точки (квіти можуть мати як однакові, так і різні за

довжиною квітконіжки). В основі зонтика може знаходитися обгортка (цибуля).

ЗОНТИЧОК – елементарне суцвіття складного зонтика.

ЗООСПОРАНГІЙ – одно- або багатоклітинний орган нестатевого розмноження, в якому утворюються зооспори.

ЗООФІЛІЯ – спосіб перехресного запилення рослин за допомогою тварин. Розрізняють ентомофілію – запилення за допомогою комах, орнітофілію – за допомогою птахів, малакофілію – за допомогою молюсків тощо.

ЗООХОРІЯ – розповсюдження плодів, насіння і спор тваринами. Розрізняють ендозоохорію – перенесення діаспор на поверхні тварини, коли частини рослини прикріплюються до тварини гачками, шипиками, зачіпками, ендозоохорію – розповсюдження внаслідок поїдання плодів, синзоохорію – поширення плодів і насіння, яке пов'язане з активним їх розтягуванням тваринами з метою запасання кормів на зиму.

ЗРОСЛОЛИСТА ЧАШЕЧКА – чашечка, у якій чашолистки зростаються між собою. Зростання може бути повним (тоді на її верхівці розрізняють зубчики – незрослі частини чашолистків), до середини (роздільна чашечка) або лише біля основи (розсічена чашечка).

ЗРОСЛОПЕЛЮСТКОВИЙ ВІНОЧОК – віночок, у якого пелюстки зростаються між собою повністю або частково.

ЗУБЧАСТИЙ КРАЙ ЛИСТКА – край, який має гострі рівнобічні зубці (за формою нагадують трикутник з двома рівними сторонами). Розрізняють крупно-, дрібно-, нерівномірно-, двічізубчастий край тощо.

І

ІДІОБЛАСТИ – спеціалізовані поодинокі клітини, розташовані серед однорідної тканини, від клітин якої відрізняються розміром, формою, вмістом та функціями. Найчастіше виконують механічну або секреторну функції.

ІЗИДІЇ – вирости на зовнішній поверхні слані лишайників, які складаються з клітин водоростей, оточених гіфами гриба, і служать для спеціалізованого вегетивного розмноження.

ІЗОГАМІЯ – тип статевого процесу, при якому зливаються однакові за морфологією та розміром гамети. Вони обидві мають джгутики, тобто рухливі. Широко зустрічається у найпростіших, водоростей і нижчих грибів.

ІЗОДІАМЕТРИЧНА КЛІТИНА – клітина, яка має приблизно однакові розміри у всіх напрямках.

ІЗОЛАТЕРАЛЬНИЙ, або рівносторонній, ЛИСТОК – листок, який має стовпчастий мезофіл з обох боків пластинки, тобто під верхнью та під нижньою епідермою (ізобілатеральний) або має повністю однорідний мезофіл (еквіфаціальний).

ІНГІБІТОРИ РОСТУ – природні або синтетичні речовини – фітогормони, що сповільнюють ростові процеси у рослин – розкриття бруньок, проростання насіння тощо (кумарин, саліцилова та абсцизова кислоти).

ІНДУЗІЙ, **або покривальце** – виріст на нижній поверхні листка папоротей, що прикриває групу спорангіїв (сорус).

ІНІЦІАЛЬНІ КЛІТИНИ – меристематичні клітини конусу наростання, здатні до поділу протягом всього життя рослин. У мохоподібних і в більшості папоротеподібних і.к. в конусі наростання одна, а у квіткових рослин їх багато.

ІНКРУСТАЦІЯ – процес просочування клітинних оболонок мінеральними солями або органічними сполуками (лігніном, суберином).

ІНСЕКТИЦИДНІ РОСЛИНИ – рослини, які синтезують речовини, токсичні для комах.

ІНТЕГУМЕНТИ – одно- чи двошарові покриви насінного зачатка, що охоплюють нуцелус, на верхівці не зростаються, утворюючи мікропіле (пилковхід).

ІНТЕРКАЛЯРНА МЕРИСТЕМА – див. ВСТАВНА МЕРИСТЕМА.

ІНТИНА – внутрішня тонка, пектиново-целюлозна оболонка спори та пилинки.

ІНТРОДУКЦІЯ – переселення видів або сортів рослин за межі їхнього природного ареалу й адаптація їх до нових умов існування.

ІНУЛІН – водорозчинний полісахарид, який міститься у клітинному соці деяких рослин; складається із залишків D-фруктози (формула $(C_6H_{10}O_5)_n$); запасається деякими рослинами родин айстрових, дзвоникових та деяких інших. Під дією етанолу випадає в осад у вигляді сферокристалів.

К

КАДАСТР РОСЛИННОГО СВІТУ – систематизоване зведення відомостей про флору й рослинність певної території.

КАЛІПТРОГЕННИЙ ШАР – зовнішній шар меристеми кінчика кореня, що формує кореневий чохлик.

КАЛОЗА, або мозолисте тіло, – нерозчинний у воді полісахарид, що гідролізується до глюкози. Є компонентом оболонки ситоподібних елементів флоеми; виділяється, як правило, восени на ситечках ситовидних трубок у вигляді пластинки або аморфної маси і припиняє рух низхідного току речовин. Навесні розсмоктується, і рух органічних речовин відновлюється.

КАЛЮС – 1. Новоутворення паренхімних клітин рослин на місці поранення чи тріщин; сприяє загоюванню ран, приживленню живців. 2. Маса недиференційованих клітин, яка розвивається з поодинокої клітини під час культивування на штучних середовищах.

КАМБІЙ – вторинна бічна меристема; утворює вторинні елементи флоеми і ксилеми, забезпечує вторинне потовщення осьових органів голонасінних і дводольних рослин. Розрізняють камбій пучковий і міжпучковий.

КАМЕДІ, або гумі, – розчинні або здатні до набрякання гетерополісахариди; з'являються у вигляді напливів твердих чи в'язких речовин у місцях пошкодження рослин (вишня, слива, трагакант).

КАМ'ЯНИСТІ КЛІТИНИ – див. СКЛЕРЕЇДИ.

КАРІОПЛАЗМА, каріолімфа, ядерний сік, або нуклеоплазма, – основна речовина ядра, рідкий прозорий матрикс без хроматину і ядерця.

КАРОТИНОЇДИ – клас жиророзчинних пігментів, який включає жовті, червоні або оранжеві каротини і жовті ксантофіли; містяться в пластидах; у хлоропластах виконують функцію допоміжних пігментів під час фотосинтезу, в хромопластах сприяють запиленню рослин, розповсюдженню плодів і насіння, беруть участь у синтезі й накопиченні речовин.

КАРПЕЛА – див. ПЛОДОЛИСТОК.

КАРПОГОН – одноклітинний жіночий статевий орган червоних водоростей.

КАТАБОЛІЗМ – див. ДИСИМІЛЯЦІЯ.

КАТАБОЛІТИ – кінцеві продукти обміну речовин клітини.

КАУДЕКС – багаторічний підземний запасаючий орган пагонового походження, що формується з нижньої здерев'янілої частини пагонів, гіпокотиля і стрижневого кореня (кульбаба, солодка).

КАУЧУК – високополімерний вуглевод. Міститься в латексі молочників у вигляді включень різної форми (округлих, паличко-, булавоподібних та інших).

КАЧАН – розросла видозмінена верхівкова брунька культурної капусти першого року життя. Має м'ясисті, майже безбарвні, великі листки і стеблову стрижневу частину, яку у побуті теж називають качаном.

КВІТКА – вкорочений та обмежений у рості спеціалізований пагін. Це генеративний орган покритонасінних рослин. Як правило, складається з квітконіжки, квітколожа, оцвітини, андроцея і гінецея.

КВІТКОВА, або генеративна, БРУНЬКА – брунька із зачатками квітки або суцвіття.

КВІТКОВА СТРІЛКА, або квітконос, – видовжене безлисте стебло, яке закінчується квіткою або суцвіттям (тюльпан, лілія, цибуля).

КВІТКОВА ТРУБКА – див. ГІПАНТІЙ.

КВІТКОЛОЖЕ – видозмінена, дуже вкорочена стеблова частина квітки або верхня розширена частина квітконіжки (квітконоса), на якій знаходяться оцвітина, андроцей і гінецей. Буває плоске, опукле, витягнуте, ввігнуте.

КВІТКОНІЖКА – вкорочена стеблова частина квітки, якою вона прикріплюється до стебла.

КВІТКОНОС – див. КВІТКОВА СТРІЛКА.

КИТИЦЯ – просте ботричне суцвіття, на осі якого почергово розміщені квітки на квітконіжках приблизно однакової довжини.

КІЛЬЧАСТА СУДИНА – складова частина ксилеми первинного походження із внутрішніми потовщеннями вторинної оболонки у вигляді кілець.

КІРКА – комплексна третинна покривна тканина, що складається з кількох перидерм і прошарків мертвих тканин кори, розташованих між ними. Розрізняють к. кільцеву, якщо фелоген декілька разів закладається паралельно, і к. лускоподібну – при закладанні фелогену під кутом до попереднього.

КІСТЯНКА – соковитий плід, у якого добре помітні три шари оплодня: зовнішній шкірястий – екзокарпій, середній соковитий – мезокарпій і внутрішній здерев'янілий – ендокарпій, або кісточка, що оточує насінину. Розрізняють кістянку монокарпну (вишня, слива, абрикос), ценокарпну однокісточкову (калина, дерен) і багатокісточкову (бузина, крушина).

КЛАДОДІЙ – видозмінений пагін необмеженого росту зі сплощеним стеблом першого і наступних порядків (холодок, мюленбекія).

КЛАС – одна з вищих таксономічних категорій у систематиці рослин, що об'єднує споріднені порядки.

КЛАСИФІКАЦІЯ РОСЛИН – галузь систематики, що розподіляє всі види рослин відповідно до їх подібності і відмінності за певною системою супідрядних категорій.

КЛЕЙКІ ВОЛОСКИ – волоски, що виділяють суміш терпенів та слизу. Містяться на брунькових лусках молодих листочків. Відмирають після того, як брунька розкривається.

КЛЕЙСТОТЕЦІЙ, або клейстокарпій, – замкнене плодове тіло сумчастих грибів.

КЛІМАТИЧНІ ФАКТОРИ – умови зовнішнього середовища, складові клімату, що впливають на організм. Найголовніші з них: світло, температура, волога.

КЛІТИНА – основна універсальна структурно-функціональна одиниця всіх живих організмів, елементарна жива система, здатна до саморегуляції і самовідтворення.

КЛІТИНА ПИЛКОВОЇ ТРУБКИ – див. ВЕГЕТАТИВНА КЛІТИНА ПИЛИНКИ.

КЛІТИНА-СУПУТНИЦЯ, або супроводжуюча клітина, – елемент флоеми; вузька, тонкостінна клітина, що тісно прилягає до бічної стінки членика ситовидної трубки, утворюється разом з ним. Має велике ядро, густу цитоплазму, багату на ферменти, що надходять у ситовидні трубки і регулюють їх діяльність.

КЛІТИННА МЕМБРАНА – див. ПЛАЗМАТИЧНА МЕМБРАНА.

КЛІТИННА ОБОЛОНКА, або клітинна стінка, – складова частина рослинної клітини, що оточує протопласт і є продуктом його життєдіяльності. Захищає клітину, зумовлює її форму, бере участь у поглинанні, проведенні, секреції речовин тощо. Складається з вуглеводів (целюлози, геміцелюлози, пектинових речовин), може просочуватись лігніном, суберіном, хітином, кутином, мінеральними та іншими речовинами. Розрізняють первинну, вторинну і третинну оболонки.

КЛІТИННА ТЕОРІЯ – загальнобіологічне вчення, згідно з яким в основі будови і розвитку рослин і тварин лежить єдиний структурний елемент – клітина. Сформульована у 1839 р. німецькими вченими зоологом Шванном і ботаніком Шлейденом.

КЛІТИННИЙ СІК – водний розчин органічних і неорганічних речовин у вакуолях рослинних клітин; продукт життєдіяльності протопласта. Зумовлює осмотичний тиск і тургор клітин, накопичує запасні поживні і кінцеві продукти обміну, підвищує холодостійкість рослин.

КЛІТКОВИНА – див. ЦЕЛЮЛОЗА.

КЛОН – сукупність нащадків одного організму, яка утворюється внаслідок вегетативного розмноження або шляхом нестатевого поділу клітин. Напр., у квіткових рослин К. – це особини, що розвинулися з живців, бульб тощо; у бактерій, одноклітинних грибів, водоростей – з однієї клітини-родоначальниці.

КЛОНУВАННЯ – ключова операція генної інженерії; отримання ліній або культур клітин, усі представники яких характеризуються специфічною послідовністю ДНК.

КЛУБОЧОК – цимозне суцвіття чи суплідця з тісно скупченими квітками чи плодами (буряк).

КОЛАТЕРАЛЬНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – судинний пучок, який складається з одної ділянки флоеми, поверненої до периферії стебла, і ксилеми, що прилягає до неї з внутрішнього боку. Розрізняють відкриті к.п.п., у яких між флоемою і ксилемою знаходиться камбій (клас дводольні), і закриті к.п.п., в яких камбію немає (клас однодольні і деякі види дводольних).

КОЛАТЕРАЛЬНІ БРУНЬКИ – група бруньок, розміщених у пазусі листка горизонтально одна біля одної.

КОЛЕНХІМА – жива механічна тканина з нерівномірно потовщеними целюлозними оболонками. Розрізняють к. кутову, пластинчасту, пухку, кутово-пухку к. Знаходиться під епідермою в стеблах, жилках і черешках листків дводольних.

КОЛЕОПТИЛЬ – перший ковпачкоподібний листок проростків злаків, який вкриває апікальну меристему і листкові примордії.

КОЛЕСОПОДІБНИЙ ВІНОЧОК – правильний зрослопелюстковий віночок з дуже короткою трубкою і широким плоским п'ятилопатевим відгином.

КОЛОНІАЛЬНІ ОРГАНІЗМИ – одно- та багатоклітинні організми, які при нестатевому розмноженні лишаються з'єднаними з особинами наступних поколінь, утворюючи більш-менш складні угруповання – колонії.

КОЛОС – просте ботричне суцвіття, яке складається з видовженої головної осі і почергово розміщених на ній сидячих квіток.

КОЛОСКОВІ ЛУСКИ – відозмінені листочки, які знаходяться біля основи кожного колоска злаків. Як правило, їх дві: верхня і нижня.

КОЛОСОК – елементарне суцвіття складного колоса або волоті злаків.

КОЛЮЧКА – гостра, тверда, здерев'яніла структура, у яку іноді перетворюється пагін або листок чи частина листка (пластинки,

прилистки, закінчення жилок, черешок). Буває простою і розгалуженою, виконує захисну функцію.

КОМАХОЇДНІ РОСЛИНИ – рослини, які поряд із звичайним способом живлення пристосовані до засвоєння білків тваринного походження. Живуть на ґрунтах, бідних на азот.

КОМПАРТМЕНТИ – відсіки цитоплазми або частини біологічних систем, в яких відбуваються певні метаболічні або інші процеси.

КОМПЛЕКС ГОЛЬДЖІ – див. АПАРАТ ГОЛЬДЖІ.

КОНІДІЯ (конідіоспора) – спора нестатевого розмноження грибів, що утворюється екзогенно на відростках гіфів або спеціальних структурах – конідієносцях.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ БІЛОК – молекули білку, який входить до складу органоїдів клітини і забезпечує її життєдіяльність.

КОНСУМЕНТИ – гетеротрофні організми – споживачі органічних речовин, синтезованих автотрофами (бактерії, тварини, гриби, деякі рослини).

КОНТРАКТИЛЬНІ КОРЕНІ – корені, які здатні скорочуватися і заглиблювати в ґрунт цибулини, кореневища тощо.

КОНУС НАРОСТАННЯ, або апекс – верхівкова ділянка осьових органів, їх ростовий центр, що складається з первинної апікальної меристеми, захищеної в корені кореневим чохликом, а в пагоні – зачатковими листками та лусками.

КОНЦЕНТРИЧНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – тип провідного пучка, в якому або ксилема оточує флоему (центрофлоемний, чи амфівазальний); або флоема оточує ксилему (центроксилемний, чи амфікрибральний).

КОН'ЮГАЦІЯ – форма статевого процесу деяких грибів та водоростей (спірогіра), коли зливаються протопласти двох вегетативних клітин, морфологічно не диференційованих за ознаками статі.

КОПУЛЯЦІЯ – у широкому значенні цього слова – з'єднання двох особин при статевому акті, у вузькому значенні – злиття двох гамет, що майже не відрізняються.

КОРА – периферійна частина стебла та кореня. Розрізняють к. первинну, що знаходиться між епідермою і центральним циліндром, і вторинну – між перидермою і камбієм.

КОРЕНЕВА ПОРОСТЬ – надземні пагони, які розвиваються з додаткових бруньок, що утворюються на коренях (у малини, сливи тощо).

КОРЕНЕВА СИСТЕМА – сукупність всіх коренів однієї рослини. Буває стрижнева к.с. з добре розвиненим головним коренем, мичкувата к.с., коли головний корінь відмирає або припиняє свій ріст і не відрізняється від додаткових коренів, і змішана к.с., коли переважають добре розвинені головний корінь, дякі бічні і додаткові.

КОРЕНЕВА ШИЙКА – місце переходу стебла в корінь.

КОРЕНЕВИЙ ТИСК – тиск, який розвивається в коренях завдяки осмосу. Спричиняє гутацію.

КОРЕНЕВИЙ ЧОХЛИК – багатоклітинне утворення у вигляді ковпачка, що вкриває і захищає кінчик кореня.

КОРЕНЕВИЩЕ – видозмінений підземний багаторічний пагін, який має межувузля, вузли, лусковидні листочки, бруньки і додаткові корені. Служить для накопичення поживних речовин, вегетативного розмноження та захоплення території (пирій).

КОРЕНЕВІ БУЛЬБИ, коренебульби або кореневі шишки, – бульбовидні потовщення бічних або додаткових коренів, в яких накопичуються поживні речовини.

КОРЕНЕВІ ВОЛОСКИ – вирости клітин епіблеми (всисної клітини кореня), що поглинають із ґрунту розчини мінеральних речовин і води.

КОРЕНЕПЛІД – видозмінений головний корінь із запасом поживних речовин в клітинах основної паренхіми (буряк), флоеми (морква) чи ксилеми (редис). Потовщується власне корінь (петрушка, морква) чи коренева шийка і нижня стеблова частина – головка (буряк).

КОРЕНІ-ПРИСОСКИ – див. ГАУСТОРІЇ.

КОРЕНІ-ПРИЧІПКИ – видозмінені додаткові корені ліан, якими вони чіпляються за будь-яку опору (плющ звичайний).

КОРІНЬ – осьовий (радіальний) вегетативний орган рослин, який характеризується позитивним геотропізмом, негативним геліотропізмом і необмеженим ростом в довжину (за сприятливих умов). Відрізняється від пагона тим, що на ньому ніколи не буває листків і бруньок, розташованих в певному порядку (хоча безладно розташовані бруньки можуть бути). Виконує функції: закріплення рослини у субстраті, поглинання з нього води і поживних речовин, переміщення розчинів до інших органів, синтез деяких органічних сполук, виділення продуктів обміну, накопичення поживних та інших речовин, вегетативне розмноження. Також характерними ознаками кореня є: відсутність листків та їх видозмін; наявність кореневого чохлика; відсутність хлорофілу та продихів. За походженням розрізняють к. головний, бічні та додаткові; за відношенням до субстрату – підземні, повітряні, водні тощо.

КОРІНЬ БІЧНИЙ – див. БІЧНИЙ КОРІНЬ.

КОРІНЬ ГОЛОВНИЙ – див. ГОЛОВНИЙ КОРІНЬ.

КОРІНЬ ДОДАТКОВИЙ – див. ДОДАТКОВИЙ КОРІНЬ.

КОРКОВИЙ КАМБІЙ – див. ФЕЛОГЕН.

КОРКОВІ, або накипні, ЛИШАЙНИКИ – морфологічний тип лишайників, слань яких має вигляд накипу, шкірочок або лусок, які щільно зростаються з субстратом.

КОРОБОЧКА – 1. Ценокарпний сухий плід, що розкривається різними способами. 2. Частина спорогону мохів, в якій розміщується спорогон зі спорами.

КОРОК, або ФЕЛЕМА, – зовнішній шар вторинної покривної тканини – перидерми. Утворюється із фелогену, складається з таблитчастих, спочатку живих, потім мертвих клітин, що позбавлені міжклітинників. Їх оболонки просочені суберином. Клітини корку є водо- і повітронепроникними. Багатошаровий корок утворює захисний футляр, що захищає живі тканини від втрати вологи, від різких температурних коливань і проникнення хвороботворних мікроорганізмів.

КОСМОПОЛІТ – вид, розповсюджений майже по всій земній кулі.

КОШИК – просте ботричне суцвіття з розширеною плоскою віссю, захищеною приквітковими листками, які утворюють *обгортку*.

Квітки на осі сидячі, розрізняються за формою віночка (язичкові, несправжньоязичкові, трубчасті, лійковидні) і статтю (двостатеві, маточкові, безплідні).

КРАЙОВЕ ЖИЛКУВАННЯ – різновид перистого і пальчастого жилкування, при якому бічні жилки доходять до краю пластинки листка.

КРИЛАТКА – сухий, нерозкривний, однонасінний, ценокарпний плід з крилоподібним виростом оплодня.

КРИСТАЛІЧНІ ВКЛЮЧЕННЯ – кристалогідрати мінеральних сполук – оксалату кальцію, карбонату кальцію або кремнезему (цистоліт), рідше – білків (в алейронових зернах), каротиноїдів (у хромопластах) тощо. До найпоширеніших форм к.в. належать: поодинокі кристали оксалату кальцію, рафіди, друзи, стилоїди тощо. Форма к.в., місце їх локалізації є видоспецифічними ознаками і мають діагностичне значення.

КРИСТАЛОЇД – утворення, що формується при відкладанні у запас білків у складних алейронових зернах, яке зовні нагадує кристал.

КРИСТИ – вирости внутрішньої мембрани мітохондрій, які містять електронотранспортний ланцюг, що бере участь в утворенні аденозинтрифосфорної кислоти (АТФ).

КРОХМАЛЬ – найважливіший поживний полісахарид, що синтезується і запасається у рослинах. Складається із залишків D-глюкози (формула $(C_6H_{10}O_5)n$), є сумішшю амілози і амілопектину, нерозчинний у воді, забарвлюється йодом у синій колір, ферментами розщеплюється до глюкози. Розрізняють к. первинний – асиміляційний і к. вторинний – транзитний, запасний і зберігальний.

КРОХМАЛЬНІ ЗЕРНА – тверді включення запасного крохмалю. Формуються в амілопластах, мають центр крохмалеутворення, навколо якого відкладаються темні – денні і світлі – нічні шари крохмалю. За будовою розрізняють к.з. прості (з одним центром утворення), к.з. складні (із багатьох простих зерен) та к.з. напівскладні (мають 2-3 центри з шарами крохмалю навколо кожного з них і, крім того, оточені спільними шарами). Прості к.з. можуть бути концентричними (утворювальний центр співпадає з геометричним) та ексцентричними (центр утворення зміщено).

Розмір, форма, будова, тип к.з. – видоспецифічні та діагностичні ознаки.

КСАНТОФІЛИ – пігменти пластид жовтого кольору, окислені каротиноїди.

КСЕРОМОРФНА СТРУКТУРА – сукупність морфологічних, анатомічних і фізіологічних особливостей рослин-ксерофітів.

КСЕРОФІТ – рослина посушливої (аридної) місцевості, яка може витримувати тривалу ґрунтову й атмосферну посуху. Ксерофіти складають типову флору пустель і напівпустель, степів, звичайні на морському узбережжі і на піщаних дюнах.

КСИЛЕМА – комплексна тканина, що забезпечує висхідну течію речовин. Складається з провідних трахеальних елементів (судини, трахеїди), механічних (деревинні, або ксилемні, волокна) і запасаючих (деревинна, або ксилемна, паренхіма) тканин. За походженням може бути первинною (утворюється прокамбієм чи перициклом) і вторинною (утворюється камбієм).

КСИЛЕМНІ ВОЛОКНА – див. ДЕРЕВИННІ ВОЛОКНА.

КУЛЬТУРА КЛІТИН – вирощування окремих клітин або їх невеликих груп на твердих середовищах або у завислому стані і рідкому середовищі.

КУЛЬТУРА ТКАНИН – метод вирощування рослин або їх біомаси з окремих тканин на штучнх середовищах. При цьому зберігається їх здатність синтезувати речовини, властиві даному виду рослин (алкалоїди, глікозиди, ефірні олії та ін.).

КУТИКУЛА – аморфний шар кутину, що вкриває гладенькою або складчастою плівкою епідерміс у листків та інших органів рослин. Є продуктом життєдіяльності протопластів епідермальних клітин; виконує захисну функцію.

КУТИН – воскоподібна речовина рослинного походження, непроникна для води і газів, пропускає сонячну радіацію, просочує оболонки клітин епідерми, що межують із зовнішнім середовищем.

КУТИНІЗАЦІЯ – процес виділення жироподібної речовини – *кутину* – у зовнішню стінку клітин епідерми, що запобігає випаровуванню води клітиною; вторинна хімічна зміна клітинної

оболонки. Якісна реакція на кутин: *Судан III* забарвлює кутин в *рожево-помаранчевий* колір.

КУТОВА КОЛЕНХІМА – різновид коленхіми, особливістю якої є потовщення клітинної оболонки по кутам клітин. Локалізована в черешках, виступах жилок, ребрах стебел та ін.

КУЩ, або ЧАГАРНИК, – життєва форма деревних рослин, тривалість життя скелетних (найбільш розвинутих) осей якої становить 20-30 років. Як правило, таких осей декілька, протягом життя куща вони замінюють одна одну, а сам кущ може жити дуже довго (до 1000 років). Мають висоту 1-6 м (барбарис, жостір, обліпиха).

КУЩИК, або ЧАГАРНИЧОК – життєва форма деревних рослин, тривалість життя скелетних (найбільш розвинутих) осей якої становить 5-10 років. Мають висоту до 50 см (журавлина).

КУЩИСТИЙ ЛИШАЙНИК – морфологічний тип лишайника, слань якого має вигляд прямостоячого або повислого кущика, рідше – нерозгалужених прямостоячих виростів (кладонія, цетрарія, уснея).

КУЩІННЯ – форма галуження кущів, кущиків і злаків, у яких бічні пагони утворюються на рівні ґрунту.

Л

ЛАЗЯЧІ РОСЛИНИ – трав'янисті та дерев'янисті рослини, у яких у стеблі слабо розвинуті механічні тканини, внаслідок чого вони не можуть стояти вертикально самостійно і підтримують своє вертикальне положення, чіпляючись за різні опори додатковими коренями-причіпками чи присосками, гачковидними шипами або колючками (плющ, підмаренник).

ЛАМЕЛИ, або ТИЛАКОЇДИ – міжгранні мембрани всередині строми хлоропласта, що з'єднують грани.

ЛАМІНАРИН – запасний полісахарид бурих водоростей.

ЛАНЦЕТНИЙ ЛИСТОК – листок, у якого довжина листкової пластинки в три-чотири рази перевищує її ширину, і який має гостру верхівку.

ЛАТЕКС, або молочний сік, – вміст вакуолей молочників, до складу якого входять вода і емульговані в ній смоли, каучук, крохмаль, білки, ефірні олії, алкалоїди, глікозиди та інші речовини.

ЛАТЕРАЛЬНІ МЕРИСТЕМИ – див. БІЧНІ МЕРИСТЕМИ.

ЛЕЖАЧЕ, або сланке, СТЕБЛО – стебло, яке росте горизонтально, лежить на грунті, але не вкорінюється у ньому.

ЛЕЙКОПЛАСТИ – безбарвні пластиди, частіше кулястої форми, які синтезують і запасають крохмаль (амілопласти), білок (протеопласти), жирні олії (олеопласти); виконують роль світлофільтрів, переходять в інші види пластид. Містяться в клітинах епідерми, меристеми, запасаючої тканини.

ЛИСТКОВА МОЗАЇКА – розташування листків у рослини в одній площині, здебільшого перпендикулярній напрямку сонячних променів. Забезпечує найменше затінення листків одного одним.

ЛИСТКОВА ОБГОРТКА – верхівкові листки, що знаходяться біля основи осі суцвіття (зонтик, кошик).

ЛИСТКОВА ПІХВА – див. ПІХВА ЛИСТКА.

ЛИСТКОВА ПЛАСТИНКА – основна, розширена, плоска частина листка.

ЛИСТКОВА ПОДУШЕЧКА – потовщена, як правило, здута частина основи листкової пластинки або черешка листка; відіграє роль при рухах листка.

ЛИСТКОВА ПОДУШКА – підвищення на стеблі, на якому знаходиться листок. Після опадання листка на його місці добре помітний листковий рубець з листковими слідами.

ЛИСТКОВА ФОРМАЦІЯ – див. ФОРМАЦІЯ ЛИСТКІВ.

ЛИСТКОВА ЩІЛИНА – розрив провідного пучка осьового циліндра, обумовлений його переходом у листок.

ЛИСТКОВИЙ РУБЕЦЬ – слід на стеблі від опалого листка.

ЛИСТКОВІ СЛІДИ – сукупність провідних пучків листка, що входять у вузол; на листковому рубці вони більш-менш добре помітні у вигляді точок.

ЛИСТКОВІ СУКУЛЕНТИ – рослини з товстими м'ясистими листками, в яких накопичується і зберігається запас води (алое, очиток).

ЛИСТКОРОЗМІЩЕННЯ – порядок розташування листків на стеблі. Розрізняють 1) спіральне, або почергове, 2) супротивне і 3) мутовчасте, або кільчасте л.

ЛИСТОК – бічний сплощений вегетативний орган вищих рослин з обмеженим ростом, який виконує функції фотосинтезу, газообміну, транспірації; частина пагона. Складається із листкової пластинки, черешка, основи і двох прилистків. Розрізняють листки прості та складні.

ЛИСТОПАД – масове опадання листків у зв'язку з їх старінням, переходом рослин до зимового спокою (у помірній і холодній зонах) або до посушливого періоду (у зонах жаркого клімату).

ЛИСТОЧОК – окрема листкова пластинка складного листка.

ЛИСТУВАТІ ЛИШАЙНИКИ – один із морфологічних типів лишайників з горизонтально розміщеною сланню у вигляді нерівної пластинки, що нижньою частиною зростається із субстратом за допомогою гіфів гриба, а верхня здіймається над субстратом.

ЛИСТЯНКА – багатонасінний сухий плід, який складається з одного плодолистка, що розкривається по черевному шву – місцю зростання плодолистка (монокарпний, одногніздий плід, насінини прикріплюються до шва).

ЛИШАЙНИКИ – своєрідна група симбіотичних нижчих організмів, що складаються з грибів та водоростей. Їх тіло, або слань, має різне забарвлення, анатомічну будову і три морфологічні типи: накипні, листуваті, кущисті.

ЛИШАЙНИКОВІ КИСЛОТИ – специфічні органічні сполуки лишайників, що мають антибіотичні властивості.

ЛІЗИГЕННІ ВМІСТИЩА, ХОДИ, КАНАЛИ – порожнини в тілі рослин з нечіткими внутрішніми межами, що утворюються шляхом розчинення оболонок секреторних та інших клітин і лізису їх вмісту під дією певних речовин. Накопичують ефірні олії, смоли, слиз тощо.

ЛІАНА – дерев'яниста або трав'яниста рослина, не здатна без опори підримувати вертикальне положення. Її гнучке стебло обвивається навколо якоїсь опори (хміль, березка) або чіпляється за неї вусиками (виноград), гачечками (підмаренник), присосками (плющ).

ЛІБРИФОРМ – див. ДЕРЕВИННІ ВОЛОКНА.

ЛІГНІН – складна органічна сполука, продукт життєдіяльності протопласта. Просочує вторинні клітинні оболонки деяких механічних та провідних тканин, що призводить до їх лігніфікації (здерев'яніння). Надає оболонці твердості, міцності, стійкості, але знижує її пластичність і проникність для води.

ЛІГНІФІКАЦІЯ – див. ЗДЕРЕВ'ЯНІННЯ.

ЛІЗИКАРПНИЙ ГІНЕЦЕЙ – гінецей, утворений декількома зрослими плодолистками, у яких бічні стінки (які подібні до таких у синкарпного гінецея) у процесі формування гінецея зникають, зав’язь стає одногніздною, а в центрі знаходиться колонка з насінними зачатками.

ЛІЗИКАРПНИЙ ПЛІД, лізикарпій, – плід, який утворюється з лізикарпного гінецея.

ЛІЗИС – руйнування чи розщеплення клітин під впливом ферментів.

ЛІЗОСОМА – субмікроскопічний (0,5 - 2 мкм) одномембранний органоїд клітини, що містить гідролітичні ферменти; бере участь у процесі розщеплення органічних речовин, виконує захисну, видільну та інші функції, дає початок вакуолям.

ЛІКАРСЬКА РОСЛИННА СИРОВИНА (скорочено ЛРС) – цілісні рослини або їх частини, що застосовуються у свіжому чи висушеному вигляді безпосередньо як ліки або для отримання біологічно активних речовин, лікарських форм та препаратів. Розрізняють наступні види рослинної сировини: бруньки (Gemma), бульби (Tubera), бульбоцибулини (Bulbotubera), квітки (Flos), кора (Cortex), кореневища (Rhizoma), корені (Radix), насіння (Semen), плоди (Fructus), трава (Herba), цибулини (Bulba) тощо.

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ – рослини, які використовуються в медицині і ветеринарії з лікарськими і профілактичними цілями.

ЛІКОПІН – рожево-червоний пігмент хромопластів, ізомер каротину ($C_{40}H_{56}$).

ЛІКОПОДІЙ – зрілі спори плаунів; сухий, жовтий, жирний на дотик порошок. Використовується як присипка та при виготовленні пілюль.

ЛІНІЙНИЙ ЛИСТОК – листок, у якого довжина листкової пластинки перевищує її ширину у 5 і більше разів.

ЛІПАЗА – фермент, що гідролізує жири до жирних кислот, які окислюються з виділенням енергії.

ЛІПІДИ – жири і жироподібні речовини – ліпоїди, найчастіше ефіри вищих жирних кислот, спиртів і альдегідів (прості ліпіди) та їх комплекси з білками, цукрами, спиртами тощо (складні ліпіди). Входять до складу біомембран, цитоплазми, постачають клітині енергію.

ЛІПІДНІ ТІЛЬЦЯ – див. СФЕРОСОМИ.

ЛІРОПОДІБНИЙ ЛИСТОК – простий перистий розсічений або роздільний листок, верхня доля якого значно більша за бічні.

ЛІС – тип екосистем з домінуванням дерев. У широколистяних лісах Евразії, як правило, за життєвими формами та висотою виділяють 4 яруси: деревний, чагарниковий, трав’яно-чагарничковий та мохово-лишайниковий.

ЛІСОВА ЗОНА – широтна природна зона, для якої характерна лісова рослинність, що включає хвойні та широколистяні ліси.

ЛІСОВА РОСЛИННІСТЬ – сукупність рослинних угруповань з домінуванням дерев. В Україні є зональною рослинністю.

ЛІСОСТЕП – природна підзона з чергуванням ділянок з лісовою та степовою рослинністю; знаходиться між лісовою і степовою зонами в помірному та субтропічному поясах. Входить до складу степової зони.

ЛІСОТУНДРА – рідколісна природна підзона; знаходиться між тундровою і лісовою зонами північної півкулі. В Україні відсутня.

ЛІТОРАЛЬНІ РОСЛИНИ – рослини, які заселяють прибережну смугу водойм.

ЛІТОЦИСТА – клітина-ідіобласт із цистолітом.

ЛІХЕНІН – полісахарид клітинних оболонок деяких грибів і лишайників.

ЛІХЕНОЛОГІЯ – наука, що всебічно вивчає лишайники; є розділом ботаніки.

ЛОДИКУЛИ – лусковидні, редуковані листочки оцвітини злаків, що знаходяться біля основи зав'язі і сприяють розкриванню квітки.

ЛОПАТЕВА ЛИСТКОВА ПЛАСТИНКА – листкова пластинка, вирізи у якій становлять від чверті до половини напівширини листкової пластинки. Частини листка, які виступають, називаються лопатями. В залежності від взаємного розташування лопатей розрізняють трійчасто-, перисто- та пальчастолопатеві листки.

ЛУБ – див. ФЛОЕМА.

ЛУБ'ЯНА, або флоемна, ПАРЕНХІМА – жива паренхімна, запасаюча тканина лубу (флоеми).

ЛУБ'ЯНІ ВОЛОКНА – склеренхімні волокна у складі лубу; їх клітини мертві, довгі, із загостреними кінцями, їх оболонки шаруваті, целюлозні або лігніфіковані, з косими порами. Розрізняють за походженням первинні л.в. – утворені прокамбієм або перициклом, і вторинні л.в. – утворені камбієм.

ЛУКИ – тип екосистем, у рослинному покриві яких домінують мезофітні кореневищні злаки. Л. залежно від умов розміщення поділяються на заплавні, суходільні, низинні, гірські.

ЛУЧНА РОСЛИНІСТЬ – сукупність рослинних угруповань з домінуванням мезофітних кореневищних злаків. Відноситься до інтразональної рослинності.

ЛЮТЕЇН – жовтий пігмент хлоропластів, ізомер ксантофілу.

М

МАКРОГАМЕТА – див. МЕГАГАМЕТА**.**

МАКРОГАМЕТАНГІЙ – див. МЕГАГАМЕТАНГІЙ.

МАКРОЕЛЕМЕНТИ – хімічні елементи, вміст яких в рослинах складає від десятків відсотків до десятих і сотих долей відсотка (вуглець, кисень, водень, азот, кальцій, калій, кремній, магній, фосфор, сірка, натрій, залізо, алюміній).

МАКРОСПОРА – див**.** МЕГАСПОРА.

МАКРОСПОРАНГІЙ – див. МЕГАСПОРАНГІЙ.

МАКРОСПОРОФІЛ – див. МЕГАСПОРОФІЛ.

МАКРОСТРОБІЛ – див. МЕГАСТРОБІЛ.

МАНДРІВНІ РОСЛИНИ – водяні і наземні організми, не закріплені в субстраті і здатні переміщуватись разом з ним (фітопланктон, ґрунтові водорості, лишайники).

МАТОЧКА – репродуктивна частина квітки, утворена одним або кількома вільними чи зрослими між собою плодолистками, яка виконує функцію жіночого органа у покритонасінних рослин; після подвійного запліднення формує плід. У більшості м. розрізняють зав'язь, стовпчик та приймочку.

МАТОЧКОВА КВІТКА – див. ЖІНОЧА КВІТКА.

МАТРИКС – основна речовина клітинних структур (цитоплазми, органоїдів, оболонки).

МАЦЕРАЦІЯ – процес роз'єднання клітин внаслідок розчинення серединної пластинки під дією ферментів (природна м.) або кип’ятіння, розчинів лугів і азотної кислоти (штучна м.).

МЕГАГАМЕТА – жіноча статева клітина, яка з двох гамет, що копулюють, більша за розмірами і менш рухлива.

МЕГАГАМЕТАНГІЙ – вмістище, де утворюються мегагамети.

МЕГАСПОРА – спора великих розмірів у різноспорових рослин (сальвінія), яка при проростанні формує жіночий гаметофіт.

МЕГАСПОРАНГІЙ – спороносний орган різноспорових рослин, в якому розвиваються мегаспори (у насінних рослин – насінний зачаток).

МЕГАСПОРОГЕНЕЗ – утворення мегаспор у різноспорових рослин.

МЕГАСПОРОФІЛ – видозмінений спеціалізований листок, на якому знаходяться мегаспорангії (у голонасінних – насінна луска жіночої шишки, у покритонасінних – плодолисток).

МЕГАСТРОБІЛ, або жіночий стробіл – стробіл (шишка), який складається з осі та прикріплених до неї мегаспорофілів.

МЕДВ'ЯНА РОСА – солодка цукриста рідина, що виділяється грибом *Claviceps purpurea* (ріжки) під час дозрівання конідій. Приваблює комах, які розносять спори, заражаючи здорові рослини.

МЕДОВА ЗАЛОЗКА – див. НЕКТАРНИК.

МЕДОВА ЛУСКА – маленька луска біля основи пелюсток, що прикриває поглиблення – нектарник, медову ямку.

МЕДУЛА – див. СЕРЦЕВИНА.

МЕЖИВУЗЛЯ, або міжвузля – частина стебла між двома суміжними вузлами; буває видовженим і вкороченим.

МЕЗОДЕРМА – середня найширша частина первинної кори кореня в зоні всмоктування. Її пухка паренхіма виконує запасаючу і транспортну функції. М. складається з живих клітин, найчастіше округлої форми, вони великі, з міжклітинниками у вигляді вузьких ходів. Розміри клітин мезодерми збільшуються в напрямку від периферії до її середини. У паренхімі кори накопичуються ґрунтові розчини, синтезуються потрібні рослині речовини (алкалоїди, глікозиди), відкладається крохмаль у вигляді зерен, кристали кальцію оксалату різної форми.

МЕЗОКАРПІЙ – середня частина оплодня, може мати різну консистенцію (суху, губчасту, м'ясисту). Буває добре виражений (кістянка) або мало відрізняється від інших частин оплодня.

МЕЗОПЛАЗМА – див. ГІАЛОПЛАЗМА.

МЕЗОФІЛ – асиміляційна паренхіма листкової пластинки, розміщена між верхньою та нижньою епідермами. М. буває однорідним або диференційованим на стовпчастий, або палісадний, і губчастий.

МЕЗОФІТИ – рослини, пристосовані до життя в умовах помірного зволоження.

МЕЙОЗ, або редукційний поділ, – два послідовних поділи ядра, внаслідок яких число хромосом зменшується з диплоїдного (2n) до гаплоїдного (n). Відбувається при утворенні гамет або спор.

МЕМБРАНИ – див. БІОМЕМБРАНИ.

МЕРИКАРПІЇ – частини, на які розпадаються роздрібні плоди (двокрилатка, вислоплідник, калачик).

МЕРИСТЕМА – твірна тканина, клітини якої безперервно діляться і утворюють постійні тканини рослини. Вона складається з паренхімних, тонкостінних клітин з густим протопластом і порівняно великим ядром, великою кількістю рибосом; пластиди у формі пропластид і лейкопластів, вакуолі відсутні чи досить дрібні. За походженням м. бувають первинні і вторинні; за локалізацією – апікальні, латеральні, інтеркалярні і раневі.

МЕТАБОЛІЗМ, або обмін речовин, – сукупність хімічних процесів, асиміляції і десиміляції, що забезпечують життєдіяльність, самовідновлення клітин і всього організму.

МЕТАБОЛІТИ – продукти перетворення в процесі обміну речовин в організмі (метаболізму).

МЕТАМЕРІЯ – поздовжнє розчленування тіла або органа рослини на подібні частини – метамери.

МЕТАМОРФОЗ – зміна форми і будови органа чи його частини у зв'язку з виконанням додаткових функцій, які стають головними (цибулина, колючка, коренеплід тощо).

МЕТЕЛИКОВИЙ ВІНОЧОК – зигоморфний, вільнопелюстковий віночок, який складається з п'яти пелюсток; однієї непарної – вітрил, або прапора, двох бічних – весел – та двох, що зростаються, між собою – човника, або кіля (родина бобових).

МЕХАНІЧНІ, опорні, арматурні, або скелетні, ТКАНИНИ – тканини, які складаються з товстостінних, щільно зімкнених, переважно мертвих клітин із здерев'янілими оболонками. До них відносяться склеренхіма (складається з мертвих клітин) і коленхіма (складається з живих клітин).

МІЖКЛІТИННИКИ, або міжклітинні простори, – порожнини, утворені між клітинами: при пухкому розміщенні клітин (рексигенні м.), їх розходженні внаслідок росту (схизогенні м.) чи розчинення оболонок (лізигенні м.). У них накопичуються повітря, вода або метаболіти.

МІЖКЛІТИННІ РЕЧОВИНИ — див. ПЕКТИНОВІ РЕЧОВИНИ.

МІЖПУЧКОВИЙ КАМБІЙ – камбій, який знаходиться між провідними пучками. Виникає з перицикл чи клітин основної паренхіми кореня та стебла дводольних. Утворює серцевинні промені або додаткові провідні пучки і змикається з пучковим камбієм у суцільне кільце (при переході від пучкової до непучкової будови органу).

МІКОРИЗА – симбіоз грибів і коренів вищих рослин.

МІКРОЕЛЕМЕНТИ – неорганічні хімічні елементи, вміст яких в рослині складає від тисячних до стотисячних долей відсотків (барій, бор, бром, ванадій, йод, кобальт, літій, марганець, мідь, молібден, титан, цинк тощо).

МІКРОПІЛЕ, або пилковхід, – отвір на верхівці насінного зачатка, через який у більшості квіткових рослин пилкова трубка проникає до зародкового мішка.

МІКРОСКОПІЯ – метод спостереження і дослідження клітин, тканин та їх складових частин за допомогою мікроскопу.

МІКРОСПОРА – менша спора у різноспорових рослин, яка проростає в чоловічий гаметофіт.

МІКРОСПОРАНГІЙ – спорангій, у якому розвиваються мікроспори (у насінних рослин м. – пиляк тичинки).

МІКРОСПОРОГЕНЕЗ – утворення мікроспор у вищих різноспорових рослин.

МІКРОСПОРОФІЛ – видозмінений листок, на якому розвиваються мікроспорангії (у покритонасінних рослин – тичинка).

МІКРОФІБРИЛИ – субмікроскопічні ниткоподібні структури клітинної оболонки, що складаються з ланцюжків молекул целюлози.

МІКРОФІЛАМЕНТИ – довгі ниткоподібні утворення завтовшки 5-7 нм, які складаються з актину. Ймовірно, беруть участь у забезпеченні руху цитоплазми.

МІКСОТРОФ – організм зі змішаним авто- і гетеротрофним способами живлення (ціанобактерії, зелені мікоризні, комахоїдні рослини).

МІНЕРАЛІЗАЦІЯ – вторинна хімічна зміна клітинних оболонок внаслідок просочування їх мінеральними речовинами (найчастіше кремнеземом), що надає їм твердості, крихкості, непроникності для води і газів.

МІНЛИВІСТЬ – властивість організмів в процесі онтогенезу набувати нових морфологічних, фізіологічних або біохімічних ознак чи втрачати колишні ознаки під впливом різних факторів.

МІСЦЕЗРОСТАННЯ – територія, на якій розповсюджені видові популяції у межах ареалу (берег річки, ліс, галявина лісу, схил гори тощо).

МІТОЗ – непрямий поділ ядра соматичної клітини, при якому дочірні клітини отримують той набір хромосом, який мала материнська клітина.

МІТОХОНДРІЯ – напівавтономна органела клітини, обмежена подвійною мембраною; забезпечує утворення, нагромадження та розподіл енергії в клітині.

МІЦЕЛИ – пучки молекул целюлози; найменші структурні елементи клітинної оболонки; утворюють мікрофібрили.

МІЦЕЛІЙ, або грибниця, – вегетативне тіло гриба. Складається із переплетених гіфів, які знаходяться в субстраті або на його поверхні і поглинають поживні речовини. Може бути членистим, або септованим, та нечленистим, або неклітинним. Частками м. здійснюється вегетативне розмноження.

МОЛОЧНИКИ, або молочні трубки, – видільна тканина внутрішньої секреції різних органів рослин; одноклітинні чи багатоклітинні структури з еластичними стінками, що містять у вакуолях молочний сік – латекс у вигляді прозорої (олеандр), білої (молочай, кульбаба, фікус), жовтої (чистотіл) і навіть червоної (рижик червоний) рідини. Склад латексу специфічний для кожного виду рослин. Молочники бувають двох типів: членисті та нечленисті.

МОНОКАРПІК – рослина, яка цвіте та плодоносить один раз у житті. Монокарпіками є всі одно-, дво- та деякі багаторічні рослини. Після одноразового цвітіння та плодоношення така рослина відмирає (агава).

МОНОПОДІАЛЬНЕ ГАЛУЖЕННЯ – галуження пагона, при якому головний пагін (пагін першого порядку) росте постійно, протягом всього життя рослини, а галуження відбувається за рахунок менш розвинутих бічних пагонів, що розвиваються з бічних бруньок, які формуються на головному пагоні (ялина).

МОНОПОДІАЛЬНІ СУЦВІТТЯ – див. БОТРИЧНІ СУЦВІТТЯ.

МОНОСИМЕТРИЧНИЙ ОРГАН – орган, через який можна провести лише одну вісь симетрії (листок, зигоморфна квітка).

МОНОХАЗІЙ – цимозне суцвіття, у якого головна вісь коротка, закінчується квіткою, а бічна її переростає. Розрізняють простий (відгалуження відбувається один раз) та складний (галуження відбувається декілька разів: звивина, завійка).

МОРФОГЕНЕЗ – здійснення генетичної програми розвитку організму.

МОРФОЛОГІЯ РОСЛИН – розділ ботаніки, що вивчає формоутворення, зовнішню будову рослин та зміни форм залежно від впливу умов середовища й історичного розвитку.

МОТОРНІ КЛІТИНИ – великі тонкостінні клітини з крупними вакуолями, розташовані в епідермі або субепідермальному шарі листка деяких рослин. Частіше знаходяться в стані тургору, але при недостатньому зволоженні віддають воду і втрачають тургор, що призводить до згортання листків у трубку і зменшення випаровування (ковила).

МОХОПОДІБНІ (бріофіти) – вищі безсудинні рослини, у життєвому циклі яких переважає статеве покоління – гаметофіт. У мохоподібних відсутні справжні провідні тканини флоеми та ксилеми, а також корені, всмоктувальну функцію виконують ризоїди. Пагін розчленований на стебло радіальної будови і листкоподібні філоїди.

МУТАНТ – організм, у якого виникла генна або хромосомна мутація, в результаті якої змінились його ознаки: зовнішній вигляд, якість, функції тощо.

МУТАЦІЇ – зміни в генетичному матеріалі клітини внаслідок перебудови ДНК ядра чи органел.

МУТОВЧАСТЕ, або кільчасте, ЛИСТКОРОЗМІЩЕННЯ – таке розташування листків на стеблі, коли в кожному вузлі стебла знаходиться три і більше листків.

МУТУАЛІЗМ – один з видів симбіозу, при якому два різних організми покладають один на одного регуляцію своїх взаємовідносин із зовнішнім середовищем, отримуючи при цьому взаємну вигоду (напр., взаємовідносини грибів і водоростей у лишайниках).

М'ЯКА ДЕРЕВИНА – див. ВЕСНЯНА ДЕРЕВИНА.

М'ЯКИЙ ЛУБ – див. ТОНКОСТІННИЙ ЛУБ.

М'ЯКУШ ЛИСТКА – див. МЕЗОФІЛ.

Н

НАВКОЛОПРОДИХОВІ, біляпродихові, або побічні, КЛІТИНИ – частина продихового апарата; клітини епідерми, що оточують замикаючі клітини продиха і беруть участь у механізмі збільшення чи зменшення продихової щілини. Їх кількість, форма й орієнтація щодо продихової щілини визначають тип продихового апарату і є діагностичною ознакою.

НАДМАТОЧКОВА КВІТКА – квітка, у якої всі її частини розташовані над зав'яззю, тобто зав’язь зростається з зовнішніми частинами квітки (зокрема, оцвітиною).

НАДСІМ'ЯДОЛЬНЕ КОЛІНО – див. ЕПІКОТИЛЬ.

НАПІВДЕРЕВНА РОСЛИНА – багаторічна рослина, у якої нижня частина річного пагону (пагону поточного року) дерев'яніє, і тому є багаторічною, а верхня – не дерев’яніє, є трав'янистою, і тому кожний рік відмирає (шавлія лікарська).

НАПІВКЛІТКОВИНА – див. ГЕМІЦЕЛЮЛОЗА.

НАПІВКУЩ, або НАПІВЧАГАРНИК – життєва форма напівдеревних рослин заввишки близько 1 м (шавлія лікарська, лаванда тощо).

НАПІВКУЩИК, або НАПІВЧАГАРНИЧОК – життєва форма напівдеревних рослин висотою до 50 см (чебрець).

НАПІВНИЖНЯ, або середня, ЗАВ'ЯЗЬ – зав’язь маточки, яка зростається до середини з квітколожем та частинами оцвітини.

НАПІВОБЛЯМОВАНА ПОРА – складна пара пор, що утворюється з облямованої і простої пори при суміжному розміщенні трахеальних елементів (облямовані пори) і паренхімних клітин (прямі пори).

НАПІВПАРАЗИТ – зелена фотосинтезуюча рослина, яка за допомогою гаусторіїв бере від іншої рослини воду і мінеральні речовини (омела).

НАПІВПУСТЕЛЯ – географічна зона, природні умови якої є перехідними від суміжної зони степу до пустелі.

НАПІВСКЛАДНЕ КРОХМАЛЬНЕ ЗЕРНО – складне крохмальне зерно, оточене спільними шарами крохмалю (в бульбі картоплі).

НАРКОТИЧНІ РОСЛИНИ – рослини, які містять біологічно активні речовини – наркотики, що викликаютъ збудження, а потім пригнічення центральної нервової системи.

НАСІНИНА – генеративний орган насінних рослин, який утворюється з насінного зачатка і містить зародок.

НАСІННА БРУНЬКА – див. НАСІННИЙ ЗАЧАТОК.

НАСІННА ЛУСКА – луска жіночої шишки голонасінних, на якій міститься насінний зачаток.

НАСІННА НІЖКА, або фунікулюс – утворення, за допомогою якого насінний зачаток прикріплюється до стінки зав'язі.

НАСІННИЙ ЗАЧАТОК – утворення у насінних рослин, в якому формується жіночий гаметофіт, а після запліднення з нього розвивається насінина. У зрілому н.з. розрізняють: нуцелус, інтегументи, мікропіле, зародковий мішок з 7 клітинами.

НАСІННІ РОСЛИНИ – вищі рослини (голо- і покритонасінні), здатні утворювати насіння, за допомогою якого вони розмножуються і розповсюджуються.

НАСТІЇ РОСТОВІ – рухи органів і частин рослин під впливом зовнішніх подразників (світло, температура, вологість тощо). Обумовлені нерівномірним ростом клітин верхньої та нижньої частин органів або неоднаковою зміною тургору в цих клітинах.

НЕКЛІТИННІ ОРГАНІЗМИ – нижчі рослини, слань яких являє собою одну велику клітину з багатьма ядрами (зелена водорость каулерпа, деякі гриби).

НЕКТАР – цукриста прозора рідина різного складу, яку виділяють нектарники. Приваблює комах, птахів та інших запилювачів квітів.

НЕКТАРНИК (медова залозка) – секреторна структура зовнішньої секреції у комахозапилювальних рослин, що виділяють нектар. Розрізняють флоральні н., що утворюються на різних частинах квітки у вигляді медової ямки (жовтець), нектарникового диска (зонтичні) тощо, і позаквіткові, або екстрафлоральні н., що утворюються на черешках листків (черешня), прилистках (слива, горошок), сім'ядолях (рицина) тощо. Різноманітні та специфічні за положенням, формою та будовою, мають систематичне і діагностичне значення.

НЕПОВНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – пучок, який складається лише з флоеми або лише з ксилеми.

НЕПРАВИЛЬНА КВІТКА – див. ЗИГОМОРФНА КВІТКА.

НЕПУЧКОВИЙ (безпучковий) ТИП БУДОВИ СТЕБЛА – тип будови стебла, при якому утворюються суцільні зони флоеми і ксилеми, розділені камбієм, тобто ксилема, камбій та флоема мають форму циліндрів. Характерний для деревних, кущових і деяких трав’янистих рослин.

НЕСПРАВЖНІЙ ЗОНТИК – див. ПЛЕЙОХАЗІЙ.

НЕСПРАВЖНІЙ КОЛОС (султан) – колосовидна китиця, волоть, в якій квітки мають дуже короткі квітконіжки (китник, тимофіївка).

НЕСПРАВЖНІЙ ПЛІД – плід, в утворенні якого беруть участь, крім маточки, інші частини квітки (частіше квітколоже чи гіпантій).

НЕСПРАВЖНЬОДИХОТОМІЧНЕ ГАЛУЖЕННЯ – галуження, при якому верхівкова брунька припиняє ріст, а стебло продовжує рости і галузитися за рахунок бічних супротивно розміщених бруньок, розташованих нижче цієї відмерлої бруньки (бузок, жостір проносний).

НЕСПРАВЖНЬОЯЗИЧКОВИЙ ВІНОЧОК – зигоморфний, зрослопелюстковий віночок з дуже короткою трубкою і тризубчастим язичкоподібним відгином (айстрові, або складноцвіті).

НЕСПРАВЖНЯ ТКАНИНА – сукупність клітин, які утворюють об’ємну структуру, подібно тканині, але діляться в одному напрямку (фактично це переплетення ніткоподібних гіф). Зустрічається у грибів і лишайників. Те саме, що ПЛЕКТЕНХІМА.

НЕСТАТЕВЕ ПОКОЛІННЯ – див. СПОРОФІТ.

НЕСТАТЕВЕ РОЗМНОЖЕННЯ – процес відтворення організмом нових особин з частини тіла материнського організму чи клітини, без участі статевих клітин та запліднення. Розрізняють вегетативне н.р. та спороутворення. Нащадки несуть всі ознаки материнської особини.

НЕЧЛЕНИСТІ МОЛОЧНИКИ – молочники, які складаються з однієї видовженої клітини, яка закладається в зародку насінини, росте разом із зародком і рослиною, може галузитись, але не з'єднується з іншими молочниками (молочай, тутові).

НЕЧЛЕНИСТИЙ, або неклітинний, МІЦЕЛІЙ – тіло гриба, яке складається з однієї, частіше галузистої клітини з багатьма ядрами.

НИЖНЯ ЗАВ'ЯЗЬ – зав’язь, яка знаходиться нижче інших частин квітки і зростається з увігнутим квітколожем.

НИЖЧІ РОСЛИНИ – таломні, або сланеві одно-, багатоклітинні, колоніальні і неклітинні організми, тіло яких не розчленоване на корінь і пагін, а органи розмноження майже завжди одноклітинні (водорості, лишайники) або відсутні (ціанобактерії).

НИЗХІДНА ТЕЧІЯ – переміщення органічних речовин (продуктів фотосинтезу) по ситовидних трубках флоеми від місця синтезу до інших органів рослин.

НІГТИК – нижня звужена частина пелюстки вільнопелюсткового віночка (у деяких рослин).

НУКЛЕЇНОВІ КИСЛОТИ – полінуклеотиди, найважливіші біологічно активні біополімери живої природи двох типів – дезоксирибонуклеїнова (ДНК) і рибонуклеїнова (РНК) кислоти. Забезпечують зберігання, реалізацію і передачу генетичної інформації.

НУКЛЕОПЛАЗМА – основна речовина ядра.

НУЦЕЛУС – тканина насіннєвого зачатка, в якій розвивається мегаспора, що формує жіночий гаметофіт. Може частково зберігатися в дозрілій насінині у вигляді поживної тканини – перисперму.

О

ОБГОРТКА – див. ЛИСТКОВА ОБГОРТКА.

ОБЕРІГАЛЬНИЙ (заощаджений) КРОХМАЛЬ – вторинний крохмаль, що знаходиться у вигляді зерен у клітинах кореневого чохлика і ендодерми стебел. Відіграє роль статолітів, сприяє росту та орієнтації органів у просторі. Використовується рослиною лише при голодуванні, але кількість його відразу поповнюється.

ОБКЛАДКА – один чи декілька шарів паренхіми чи склеренхіми, що облямовуютъ провідні пучки чи жилки листка. У паренхімних клітинах можуть знаходитись кристали оксалату кальцію.

ОБЛІТЕРАЦІЯ – сплющення, деформація або руйнування клітин і тканин при рості органів рослин.

ОБЛЯМОВАНА ПОРА – складна пора трахеальних елементів, в якій вторинна оболонка куполоподібно нависає над замикаючою плівкою пори й утворює лійкоподібну порову камеру. Іноді на замикаючій плівці о. п. утворюється лінзовидне потовщення – торус, який діє як клапан, що закриває або відкриває поровий утвір (трахеїди хвойних).

ОБМІН РЕЧОВИН – див. МЕТАБОЛІЗМ.

ОБОЛОНКА – див. КЛІТИННА ОБОЛОНКА.

ОДНОБРАТНІЙ АНДРОЦЕЙ – андроцей, у якому всі тичинки зростаються тичинковими нитками в один пучок або трубку.

ОДНОГНІЗДА ЗАВ'ЯЗЬ – зав’язь, яка має одне гніздо (одну порожнину), утворена одним або кількома плодолистками, що зрослися краями.

ОДНОДОЛЬНІ (односім'ядольні) – один із двох класів покритонасінних рослин, для якого характерно: зародок з однією сім'ядолею; коренева система мичкувата, жилкування паралельне або дугове, будова осьових органів частіше первинна, провідні пучки закриті, розміщені в 2-3 кола або розсіяно, квітки тричленні.

ОДНОДОМНІ РОСЛИНИ – рослини, у яких одностатеві квітки (покритонасінні), шишки (голонасінні) або статеві органи (вищі спорові) знаходяться на одній особині.

ОДНОЛИСТЯНКА – див. ЛИСТЯНКА.

ОДНОПОКРИВНА КВІТКА – квітка з простою віночко- чи чашечкоподібною оцвітиною (конвалія, буряк).

ОДНОРІЧНА ТРАВ'ЯНИСТА РОСЛИНА (однорічник) – життєва форма, яка характеризується тим, що рослина завершує цикл розвитку від насінини до нової насінини за один вегетаційний період.

ОДНОСТАТЕВА (роздільностатева) КВІТКА – квітка, яка має лише тичинки (чоловіча, або тичинкова) або лише маточку (жіноча, або маточкова).

ОДНОСТАТЕВА РОСЛИНА – рослина, на якій утворюються квітки лише однієї статі (коноплі, тополя).

ОЗИМА РОСЛИНА – однорічник, життєвий цикл якого починається восени, проходить взимку, навесні, влітку і закінчується восени наступного року. Для утворення насіння його сходи потребують дії знижених температур, що за природних умов спостерігається взимку.

ОЛЕОПЛАСТИ (елайопласти) – різновид лейкопластів, що синтезують і накопичують жирні олії.

ОЛІГОТРОФИ – рослини, які ростуть на бідних ґрунтах.

ОНТОГЕНЕЗ – індивідуальний розвиток організму з моменту народження до смерті або припинення існування одноклітинного організму в результаті поділу. Основні періоди: ембріональний, юність, зрілість, розмноження, старіння і природна смерть.

ООГАМІЯ – тип статевого процесу, у якому велика, нерухома жіноча гамета – яйцеклітина – запліднюється невеликою чоловічою статевою клітиною – сперматозоїдом або спермієм.

ООГОНІЙ – одноклітинний жіночий статевий орган нижчих рослин і грибів, в якому розвивається одна або декілька яйцеклітин.

ОПІЙ – згущений на повітрі молочний сік із зелених коробочок маку снотворного; суміш сильнодіючих алкалоїдів (морфін, кодеїн, папаверин, наркотин та ін.).

ОПЛОДЕНЬ, або перикарпій, – суха або соковита частина плоду, що оточує насіння, утворюється із стінок зав'язі, рідше – із гіпантія.

ОПОРНІ КЛІТИНИ – див. АСТРОСКЛЕРЕЇДИ.

ОПОРНІ КОРЕНІ – додаткові корені, які утворюються на стеблі і служать рослині додатковою опорою (наприклад, у кукурудзи).

ОПРОБКОВІННЯ (скорковіння) – вторинна хімічна зміна клітинної оболонки, просочування оболонок суберином, що призводить до відмирання живого вмісту клітин, перешкоджає водо- і газообміну.

ОПУШЕННЯ – наявність волосків на епідермі будь-якого органу рослин.

ОРГАН – частина організму, що виконує певні функції і має специфічну будову. Розрізняють о. вегетативні (корінь, пагін) і генеративні (квітка, насінина, плід).

ОРГАНІЗМ – біологічно цілісна система, будь-яке живе тіло, що складається із взаємозв'язаних і взаємозалежних елементів і функціонує як єдине утворення.

ОРГАНОГЕНЕЗ – утворення органів.

ОРГАНОЇДИ (органели) КЛІТИНИ – постійні структуртні компоненти, що містяться в цитоплазмі і виконують специфічні та універсальні життєво важливі функції (пластиди, рибосоми, ендоплазматична сітка, мітохондрії, апарат Гольджі, мікротрубочки, лізосоми, сферосоми, мікрофіламенти та ін.).

ОРНІТОФІЛЬНІ РОСЛИНИ – рослини, які запилюються птахами.

ОРТОТРОПНІ ОРГАНИ – органи, які ростуть вертикально вниз (корінь) або вверх (стебло) і мають частіше радіальну симетрію.

ОСІННЯ, або пізня, ДЕРЕВИНА – деревина, яка формується в кінці вегетаційного періоду, складається, як правило, з дрібних трахеальних елементів і виконує, головним чином, механічну функцію.

ОСЛИЗНЕННЯ – вторинна хімічна зміна клітинної оболонки, яка призводить до перетворення її на слиз.

ОСМОС – проникнення розчинника крізь напівпроникну мембрану в напрямі з меншої до більшої концентрації.

ОСМОТИЧНИЙ ТИСК – тиск, який розвивається в процесі проходження розчину з меншою концентрацією через напівпроникну мембрану до розчину з підвищеною концентрацією. Має значення для поглинання води клітинами.

ОСМОФОРИ – спеціалізовані залозки квіток, які виділяють леткі ароматичні речовини, що приваблюють запилювачів. Мають вигляд війок або інших виростів. Їх тканина складається з секреторного епідермісу та прилеглих до нього декількох шарів клітин. Функціонують лише під час цвітіння. Органи зовнішньої секреції.

ОСНОВА ЛИСТКА – нижня частина черешка або листкової пластинки, якою листок прикріплюється до стебла.

ОСНОВНА МЕРИСТЕМА – первинна меристема, з якої розвиваються основні тканини.

ОСНОВНА РЕЧОВИНА ЦИТОПЛАЗМИ – див. ГІАЛОПЛАЗМА.

ОСНОВНА ТКАНИНА (паренхіма) – тканина, яка складається з живих крупних тонкостінних клітин і становить більшу частину тіла рослини. Виконує різні функції. Розрізняють О.т. (п.) асиміляційну, запасаючу, водоносну, провітрюючу та ін.

ОСОБИНА (індивід) – неподільна одиниця життя, окремий живий організм, що має всі його ознаки та індивідуальні властивості, які відрізняють його від інших організмів.

ОСТЬ (остюк) – тонкий, видовжений, загострений або перистий відросток нижньої колоскової або квіткової луски багатьох злаків. Сприяє розповсюдженню зернівок.

ОСЬОВИЙ ЦИЛІНДР – див. ЦЕНТРАЛЬНИЙ ЦИЛІНДР

ОСЬОВІ ОРГАНИ – органи, які у вищих рослин утворюють єдину осьову систему рослини – надземну висхідну (стебло) і підземну низхідну (корінь).

ОТРУЙНІ РОСЛИНИ – умовно відокремлена і штучно обмежена група рослин зі значним вмістом рослинних токсинів (грец. *toxikon*), які призводять до отруєння, тобто викликають симптоми хвороби чи смерть людини і тварин.

ОХОРОНА РОСЛИН – комплекс заходів, спрямованих на збереження, раціональне використання і відтворення рослинного світу.

ОЦВІТИНА – сукупність зовнішніх стерильних листків у квітці. Буває подвійною, якщо складається з чашечки та віночка, і простою, якщо складається з однаково забарвлених листочків чи плівочок (чашечко- або віночкоподібна о.).

П

ПАГІН (гілка) – осьова, найчастіше надземна частина тіла вищих рослин, до складу якої входять стебло, листки та бруньки. Залежно від довжини міжвузлів п. буває вкороченим або видовженим. Росте в довжину за рахунок верхівкової й інтеркалярних меристем.

ПАЗУХА ЛИСТКА (листкова пазуха) – кут між листком і стеблом на пагоні.

ПАЗУШНА БРУНЬКА – див. БІЧНА БРУНЬКА.

ПАЛЕОБОТАНІКА – галузь ботаніки, що вивчає рослинний світ минулих геологічних епох.

ПАЛІСАДНА (стовпчаста) ПАРЕНХІМА (хлоренхіма) – тип асиміляційної паренхіми мезофілу листка. Клітини щільно зімкнуті, з великою кількістю хлоропластів, витягнуті перпендикулярно до поверхні листка, розташовані одним або кількома шарами під верхньою, рідше – під нижнього епідермою.

ПАЛЬЧАСТЕ ЖИЛКУВАННЯ – таке розташування жилок у листку, коли від основи листкової пластинки віялоподібно відходить кілька основних жилок (клен).

ПАЛЬЧАСТОСКЛАДНИЙ ЛИСТОК – складний листок, який складається з кількох листочків, прикріплених до верхівки основного черешка (гіркокаштан звичайний).

ПАПОРОТЕПОДІБНІ (поліподіофіти) – відділ вищих спорових рослин; у циклі розвитку переважає спорофіт; корені додаткові, листки великі пагонового походження – вайї, на яких утворюються соруси зі спорами, провідна система у вигляді диктіо- або сифоностели.

ПАРАЗИТ – гетеротрофний організм, що живе на поверхні або всередині іншого живого організму і живиться його органічними речовинами.

ПАРАКАРПНИЙ ГІНЕЦЕЙ – гінецей, утворений декількома плодолистками, які зростаються краями, з одногніздною зав'яззю. Насінні зачатки розташовані на стінках зав'язі.

ПАРАКАРПНИЙ ПЛІД, паракарпій, – плід, який утворюється з паракарпного гінецею.

ПАРАЛЕЛЬНЕ ЖИЛКУВАННЯ – таке розміщення жилок у лінійному листку, коли листкову пластинку від основи до верхівки пронизує декілька однакових паралельних нерозгалужених жилок (злаки, осоки).

ПАРАФІЗИ – стерильні нитковидні захисні утворення між спорангіями, асками або статевими органами.

ПАРАЦИТНИЙ ПРОДИХОВИЙ АПАРАТ – тип продихового апарату, який характеризується тим, що побічних клітин дві або чотири, їх поздовжні осі паралельні продиховій щілині. Зустрічається у папоротей, хвощів, квіткових і гнетових рослин.

ПАРЕНХІМА – основна жива тканина органів; знаходиться між іншими тканинами чи утворює масиви, виконує виповнюючу, запасаючу, асиміляційну та інші функції.

ПАРЕНХІМНА КЛІТИНА – клітина, довжина, ширина і товщина якої майже однакові.

ПАРНОПЕРИСТОСКЛАДНИЙ ЛИСТОК – перистоскладний листок, в якого загальний черешок – рахіс – закінчується парою листочків (карагана).

ПАРТЕНОГЕНЕЗ – особлива форма статевого розмноження, при якому нова особина розвивається з незапліднені яйцеклітини.

ПАРТЕНОКАРПІЯ – утворення плодів без запліднення. Такі плоди зазвичай не мають насіння.

ПАРЦІАЛЬНЕ СУЦВІТТЯ – див. ЕЛЕМЕНТАРНЕ СУЦВІТТЯ.

ПАСИВНЕ ТРАНСПОРТУВАННЯ – перенесення розчинених речовин крізь мембрану за концентраційним або електрохімічним

градієнтом шляхом простої або полегшеної дифузії, яка не потребує витрат енергії.

ПАСОКА – рідина, до складу якої входять мінеральні і деякі органічні речовини; виділяється з надрізів стебел або коренів живих рослин під дією кореневого тиску.

ПАТОГЕН – організм, який спричинює хворобу.

ПЕКТИНОВІ РЕЧОВИНИ (пектини) – високомолекулярні полісахариди, що містяться в серединній пластинці, оболонці, рідше – у складі клітинного соку. Захищають рослини від висихання, підвищують їх посухо- і морозостійкість, склеюють клітини. Використовуються в харчовій промисловості і медицині (пектинова кислота).

ПЕЛЬТАТНИЙ ВОЛОСОК – волосок, що складається з ніжки (іноді її немає) та плоскої горизонтальної багатоклітинної пластинки (наприклад, у обліпихи).

ПЕЛЬТАТНА ЗАЛОЗКА – залозка, яка має форму щитка на ніжці (наприклад, у смородини).

ПЕЛЮСТКИ – елементи віночка; білі або забарвлені квітколистки, у деяких вільнопелюсткових віночках часто мають звужену нижню частину – нігтик і розширену верхню – пластинку.

ПЕРВИННА БУДОВА ОРГАНІВ – структура органів, яка складається з постійних первинних тканин органів внаслідок діяльності первинних меристем.

ПЕРВИННА КОРА – частина осьових органів, що розміщуються в стеблі між центральним циліндром і епідермою, а в корені – між центральним циліндром і епіблемою.

ПЕРВИННА КСИЛЕМА – ксилема, що утворюється з прокамбію. П.к. поділяють на протоксилему і метаксилему.

ПЕРВИННА ОБОЛОНКА – тонкий шар, що утворюється протопластом молодої клітини і складається з мікрофібрил целюлози, пектинових речовин та геміцелюлози. Нею вкриті клітини меристем та клітин, що перебувають на ембріональній фазі індивідуального розвитку. П.о. здатна до розтягування.

ПЕРВИННА ФЛОЕМА – флоема, яка утворюється із прокамбію; поділяється на протофлоему і метафлоему.

ПЕРВИННЕ ЯДРО ЕНДОСПЕРМУ – див. ТРИПЛОЇДНА ЗИГОТА.

ПЕРВИННИЙ ЕНДОСПЕРМ – жіночий гаплоїдний гаметофіт голонасінних, що формується з мегаспори.

ПЕРВИННИЙ КОРІНЬ – див. ГОЛОВНИЙ КОРІНЬ.

ПЕРЕДРОСТОК – див. ПРОТОНЕМА.

ПЕРЕРВАНИЙ (розірваний, диз'юнктивний) АРЕАЛ – ареал, розділений на окремі розмежовані ділянки.

ПЕРИДЕРМА – комплексна вторинна покривна тканина. Утворюється на поверхні стебел та підземних органів деревинних форм внаслідок діяльності фелогену. Складається з корку (фелеми), фелогену (коркового камбію) та фелодерми. Захищає органи від механічних ушкоджень, проникнення патогенних мікроорганізмів, зайвого випаровування та ін.

ПЕРИКАМБІЙ – див. ПЕРИЦИКЛ.

ПЕРИКАРПІЙ – див. ОПЛОДЕНЬ.

ПЕРИМЕДУЛЯРНА ЗОНА (від грец. *peri* – навколо і лат. *medulla* – серцевина) – периферійна частина серцевини, що прилягає до первинної ксилеми, клітини якої менші за розмірами, довше зберігають свою життєдіяльність і виконують функцію запасання поживних речовин.

ПЕРИСПЕРМ – запасна тканина у стиглій насінині деяких рослин, що утворюється з нуцелуса і використовується зародком під час проростання (родини лободових, гвоздичних, лататтєвих та ін.).

ПЕРИСТЕ ЖИЛКУВАННЯ – розташування жилок у листку, при якому добре виділяється головна, або центральна, жилка, від якої відходять бічні жилки першого, другого та інших порядків.

ПЕРИТЕЦІЙ – напівзамкнуте плодове тіло деяких аскоміцетів. За формою кулясте або глечикоподібне, з маленьким отвором на верхівці.

ПЕРИЦИКЛ або (перикамбій) – первинна бічна меристема; зовнішній шар клітин центрального циліндра стебла і кореня. З п. утворюються: фелоген, механічні волокна, молочники, смоляні ходи та інші секреторні структури, бічні і додаткові корені.

ПЕРИЦИКЛІЧНІ ВОЛОКНА – волокна, які диференціюються із перицикл, розташовані зовні центрального циліндра суцільним колом або окремими групами.

ПИЛКОВА ТРУБКА – структура, яка виростає із вегетативної клітини у разі проростання пилкового зерна; нею чоловічі гамети потрапляють до яйцеклітини насінного зачатку.

ПИЛКОВЕ ЗЕРНО – чоловічий гаметофіт насінних рослин, що утворюється з мікроспори.

ПИЛКОВХІД – див. МІКРОПІЛЕ.

ПИЛОК – сукупність пилкових зерен у пиляках.

ПИЛЯК (мікроспорангій) – верхня частина тичинки, що складається з двох пилкових мішків, в яких розвивається пилок.

ПІВЗОНТИК – див. ДИХАЗІЙ.

ПІДСІМ'ЯДОЛЬНЕ КОЛІНО – див. ГІПОКОТИЛЬ.

ПІДЧАША – зовнішне коло чашолистків чи приквітників, які щільно прилягають або приростають до чашечки (суниці, мальва).

ПІЗНЯ ДЕРЕВИНА – див. ОСІННЯ ДЕРЕВИНА.

ПІРЕНАРІЙ – див. ЦЕНОКАРПНА БАГАТОКІСТЯНКА.

ПІХВА ЛИСТКА (листкова піхва) – основа листкової пластинки, що щільно охоплює стебло. Має різноманітне забарвлення і структуру. Характерна для видів родин злакових, осокових, зонтичних, у яких носить назву розтрубу, тощо.

ПЛАГІОТРОПНІ ОРГАНИ – органи рослини, розміщені горизонтально (листок).

ПЛАЗМАЛЕМА – напівпроникна плазматична мембрана, що прилягає до клітинної оболонки, здійснює контакт клітини з зовнішнім середовищем, забезпечує сталість протопласту, активний транспорт речовин та ін.

ПЛАЗМАТИЧНА МЕМБРАНА – зовнішній шар цитоплазми клітини більш щільної консистенції. Функціональна частина клітини, що грає вкрай важливу роль в регулюванні складу клітинного вмісту. Через неї проходять всі поживні речовини, що поступають у клітину і всі відходи життєдіяльності клітини.

ПЛАЗМОДЕСМИ – найдрібніші цитоплазматичні тяжі, які проходять крізь пори (отвори) у клітинних оболонках і з'єднують живі протопласти сусідніх клітин.

ПЛАЗМОЛІЗ – відділення протопласта від клітинної оболонки і зменшення об’єму вакуолі при зануренні клітини у гіпертонічний розчин.

ПЛАНКТОН – сукупність організмів, які живуть у завислому стані в товщі води.

ПЛАСТИДИ – клітинні органели рослин, обмежені подвійною мембраною, в яких синтезуються і запасаються органічні речовини.

ПЛАУНОПОДІБНІ (лікоподіофіти) – відділ вищих спорових рослин з додатковими коренями і стеблом, що галузяться дихотомічно, листки дрібні, прості. Спорофіли поодинокі або зібрані в стробіли. У циклі розвитку домінує рівно- чи різноспоровий спорофіт.

ПЛЕЙОХАЗІЙ (багатопроменевий верхоквітник) – один із видів цимозних суцвіть, головна вісь якого закінчується квіткою, а нижче квітки відходитъ кілька осей другого порядку, що переростають головну вісь і також закінчуються квітками або елементарним суцвіттям (складний плейохазій).

ПЛЕКТЕНХІМА – несправжня тканина у грибів, що утворюється переплетінням багатоклітинних гіф, які перекручуються та спаюються між собою. На відміну від справжньої тканини, плектенхіма утворюється не шляхом поділу клітин в усіх напрямках, а через переплетення ниток грибниці. Те саме, що НЕСПРАВЖНЯ ТКАНИНА.

ПЛІД – генеративний орган квіткових рослин, що складається з насіння та оплодня, який вкриває насіння. Утворюється після запліднення з маточки окремої квітки, а іноді й інших частин квітки.

ПЛОДОВЕ ТІЛО ГРИБА – певним чином побудована структура більшості сумчастих та базидіальних гибів, утворена щільним переплетінням тонких розгалужених стерильних ниток (гіф), яка містить спори статевого розмноження. У сумчастих грибів воно називається аскокарп; серед них розрізняють П. т. відкрите – апотецій, замкнене – клейстотецій та напівзамкнене – перитецій. У базидіальних грибів воно називається базідіокарп і несе пластинчастий, трубчастий або інший гіменофор.

ПЛОДОЛИСТОК (карпела) – мегаспорофіл, листкоподібна репродуктивна частина квітки, на якому формуються насінні зачатки. Один або кілька п. утворюють маточку, сукупність п. складає гінецей.

ПЛОДОНІЖКА – видозмінена квітконіжка, що несе плід.

ПЛОЩИНА СИМЕТРІЇ – умовна площина, яка ділить предмет на дві дзеркальні половинки (якщо предмет зігнути по цій площині, його ліва і права частини при накладанні співпадають).

ПЛЮСКА – специфічна структура біля основи плодів у вигляді мисочки. Утворена видозміненою оцвітиною (горіх ліщини) або зрослими здерев'янілими осями суцвіть (жолудь дуба).

ПНЕВМАТОФОРИ – корені деяких болотних чи водних рослин, які піднімаються верхівками над поверхнею ґрунту чи води (мають негативний геотропізм). Забезпечують рослину киснем, оскільки мають розвинуту систему повітроносних порожнин.

ПОБІЧНІ КЛІТИНИ – див. НАВКОЛОПРОДИХОВІ КЛІТИНИ.

ПОВЗУЧЕ СТЕБЛО – стебло, яке лежить на землі й вкорінюється у вузлах. Розрізняють п.с. із вкороченими межувузлями (батоги) та з видовженими (вуса).

ПОВІТРОНОСНА ТКАНИНА – див. АЕРЕНХІМА.

ПОВІТРЯНІ КОРЕНІ – додаткові корені стебел деяких рослин, що не досягають ґрунту й поглинають вологу з повітря (наприклад, у епіфітних зозулинцевих).

ПОВНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – пучок, який у своєму складі має і флоему, і ксилему.

ПОДВІЙНЕ ЗАПЛІДНЕННЯ – статевий процес покритонасінних. Один із двох спермієв пилкового зерна зливається з яйцеклітиною,

утворюючи диплоїдну зиготу, з якої формується зародок насінини, а другий – зливається з диплоїдним ядром центральної клітини зародкового мішка, утворюючи триплоїдну клітину, з якої формується ендосперм. Фактично запліднення відбувається один раз, коли зливаються статеві клітини.

ПОДІЛ – форма розмноження клітин та організмів, що лежить в основі онтогенезу (амітоз, мітоз) та статевого розмноження (мейоз).

ПОДРАЗЛИВІСТЬ – біологічна властивість клітин, органів, організму реагувати на різноманітні подразники.

ПОЗАПРОДИХОВА (кутикулярна) ТРАНСПІРАЦІЯ – випаровування води з поверхні клітин епідерми крізь кутикулу.

ПОКРИВАЛО – приквітка або сукупність приквіток, що обгортає суцвіття (зонтик цибулі).

ПОКРИВНА ТКАНИНА – тканина, яка покриває органи рослин, виконує захисну, транспіраційну, секреторну та інші функції. За походженням розрізняють п.т. первинну (епідерма, епіблема), вторинну (перидерма) і третинну (кірка).

ПОКРИТОНАСІННІ (квіткові) – вищі насінні рослини, для яких характерна наявність квітки, що після подвійного запліднення перетворюється на плід.

ПОЛІГАМНІ (багатодомні) РОСЛИНИ – рослини, у яких поряд із двостатевими квітками є одностатеві квітки (клен).

ПОЛІКАМБІАЛЬНІСТЬ – наявність в органі кількох камбіальних кілець (коренеплід буряка).

ПОЛІКАРПІК – рослина, яка протягом життя утворює плоди багато разів.

ПОЛІКАРПІЯ – здатність плодоносити протягом життя багато разів. Характерна для дерев, кущів та багаторічних трав, які належать до полікарпіків.

ПОЛІСАХАРИДИ – полімерні органічні сполуки, що складаються з декількох тисяч залишків моносахаридів, сполучених у довгі розгалужені або лінійні ланцюги (крохмаль, целюлоза, глікоген тощо).

ПОЛІСОМА, або полірибосома, – комплекс рибосом, розміщених на мембранах гранулярної ендоплазматичної сітки; синтезує білок.

ПОЛЯРНІСТЬ – специфічна орієнтація структур у просторі, що забезпечує морфофізіологічні відмінності на протилежних частинах клітин, тканин, органів або всього організму. Виникає внаслідок нерівномірного впливу на різні частини рослини факторів навколишнього середовища (світла, температури, земного тяжіння тощо) та завдяки дії фітогормонів.

ПОМЕРАНЕЦЬ (гесперидій) – ценокарпний ягодоподібний плід, у якого екзокарпій забарвлений і багатий на ефірну олію, мезокарпій сухий чи губчастий, а ендокарпій м'ясистий, у вигляді соковитих мішечків (цитрусові).

ПОПУЛЯЦІЯ – сукупність особин одного виду, які тривалий час займають певну територію й відтворюються протягом багатьох поколінь.

ПОРА – непотовщене місце у вторинній клітинній оболонці, через яке здійснюється обмін речовин між клітинами. Складається з порового отвору, порового каналу, або камери, і замикаючої плівки пори. Дві суміжні пори утворюють пару пор. Розрізняють прості (прямі, щілиноподібні) та складні (облямовані і напівоблямовані) пори.

ПОРОВІ ПОЛЯ – заглибини у первинній оболонці, що замикаються серединною пластинкою.

ПОРОЖНИСТЕ СТЕБЛО – стебло з порожниною замість серцевини (наприклад, соломина злаків).

ПОРЯДОК – таксономічна категорія, яка об'єднує споріднені родини.

ПОСТІЙНІ ТКАНИНИ – тканини, які утворюються при подальшій диференціації і спеціалізації клітин меристеми.

ПОЧАТОК – просте ботричне суцвіття, в якому головна вісь добре розвинена й потовщена, а квітки сидячі (аїр).

ПОЯСКИ (кільця чи плями) КАСПАРІ – стрічко- або лінзовидні потовщення тангентальних та радіальних стінок клітин ендодерми кореня, просочені лігніном і суберином.

ПРАВИЛЬНА КВІТКА – див. АКТИНОМОРФНА КВІТКА.

ПРАПОР (вітрило) – верхня найбільша пелюстка метеликового віночка.

ПРИВІНОЧОК (коронка) – частіше яскраво забарвлені вирости у зіві зрослопелюсткового віночка, інколи схожі на другий віночок (нарцис, олеандр).

ПРИЙМОЧКА – верхня частина маточки, пристосована для уловлювання пилку. Міститься зверху на стовпчику або безпосередньо на зав'язі (мак) і тоді називається сидячою.

ПРИКВІТКА – маленький верхівковий листок (однодольні) або пара листків (дводольні) біля основи квітконіжки.

ПРИКВІТНИЧОК – один чи кілька листочків на квітконіжці під квіткою.

ПРИКОРЕНЕВА РОЗЕТКА – компактне розміщення листків у вигляді розетки біля основи вкороченого пагона (примула, кульбаба).

ПРИЛИСТКИ – парні утворення біля основи розвиненого листка у вигляді листочків, плівочок, лусочок, колючок ін. Захищають листки у бруньці.

ПРИМОРДІЇ – зачаткові листки, меристематичні горбочки, що закладаються з промеристеми на конусі наростання пагона.

ПРИРОДНІ РОСЛИННІ РЕСУРСИ – об'єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням та організаціями для потреб виробництва та інших потреб.

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД УКРАЇНИ (ПЗФ) – ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об’єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища. ПЗФ охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Включає об’єкти 11 категорій, які відрізняються характером екосистем (природні, штучні), рівнем охорони (загальнодержавний, місцевий),

режимом охорони (заповідний, заказний) тощо: природний заповідник, біосферний заповідник, національний природний парк, регіональний ландшафтний парк, заказник, заповідне урочище, пам’ятка природи, ботанічний сад, дендрологічний парк, зоологічний парк, парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва [Закон «Про природно-заповідний фонд України», 1992].

ПРОВАСКУЛЯРНИЙ ТЯЖ – тяж прокамбію у трав'янистих рослин, з якого утворюється провідний пучок.

ПРОВІДНА СИСТЕМА – комплекс провідних тканин (флоеми і ксилеми) в тілі рослини, по яких вода і розчини мінеральних речовин пересуваються від коренів до надземних органів рослини (т. з. висхідна течія), а органічні речовини – від листків до інших частин рослини (т.з. низхідна течія).

ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – сукупність провідних елементів (судин, трахеїд, ситовидних трубок), механічних і паренхімних тканин, які пристосовані до функції проведення у тілі рослин води і розчинених у ній мінеральних солей та органічних речовин. П.п. повний, якщо містить флоему і ксилему; неповний, якщо містить тільки флоему (флоемний пучок) або лише ксилему (ксилемний пучок). Залежно від наявності камбію розділяють п.п. закриті (камбію немає) і відкриті (камбій є). За розташуванням флоеми і ксилеми розрізняють п.п.: колатеральні, біколатеральні, концентричні (амфівазальні), концентричні (амфікрибральні) та радіальні (діархні, триархні, тетрархні і поліархні).

ПРОВІДНІ ТКАНИНИ – сукупність клітин, спільних за походженням і пристосованих до виконання функції проведення речовин в тілі рослин. До п.т. належать судини, трахеїди, ситовидні трубки.

ПРОДИХ – мікроскопічний отвір в епідермі органів рослин разом з двома примикаючими спеціальними клітинами бобовидної форми, що його оточують (так званими замикаючими); у злаків і осок форма замикаючих клітин гантелеподібна.

ПРОДИХОВА ЩІЛИНА – мікроскопічний отвір, міжклітинник, щілина між двома замикаючими клітинами в епідермі, що забезпечує газообмін і транспірацію.

ПРОДИХОВИЙ АПАРАТ – складний структурний комплекс епідерми, що забезпечує транспірацію та газообмін. До складу п.а. входять: дві замикаючі клітини з продиховою щілиною між ними, навколопродихові клітини, зовнішній або внутрішній дворик та повітроносна порожнина. Кількість, форма, розміри і розміщення навколопродихових клітин відносно продиха визначають морфологічний тип п.а. (аномоцитний, діацитний, парацитний, анізоцитний, тетрацитний, гексацитний, актиноцитний та ін. – *див*.).

ПРОЗЕНХІМА – основна тканина рослин, яка складається з дуже видовжених та загострених на кінцях клітин (луб'яні волокна, лібриформ тощо).

ПРОЗЕНХІМНІ КЛІТИНИ – клітини, довжина яких у декілька або багато разів перевищує їхню ширину (судини, кореневі волоски тощо).

ПРОКАМБІЙ – первинна латеральна (бічна) твірна тканина, з клітин якої утворюються первинні флоема і ксилема. П. виникає з промеристеми, його клітини прозенхімної форми, мають густу цитоплазму, інтенсивно діляться. У голонасінних і дводольних покритонасінних рослин п. перетворюється на камбій.

ПРОКАРІОТИ (доядерні організми) – надцарство організмів, що не мають сформованого ядра, оточеного мембраною (бактерії, ціанеї).

ПРОПЛАСТИДИ – ініціальні тільця меристематичних клітин, з яких утворюються пластиди.

ПРОПУСКНІ КЛІТИНИ – клітини в ендодермі та екзодермі кореня чи кореневища, які зберігають тонкі оболонки і служать для проходження води і розчинів мінеральних речовин до судин ксилеми, у той час як інші суміжні клітини мають потовщені та непроникні оболонки.

ПРОРОСТАННЯ – процес початку росту або розвитку спори, насіння, бруньки та ін.

ПРОРОСТОК – молодий спорофіт, який розвивається із зародка насінини до початку самостійного живлення.

ПРОСТА МАТОЧКА – маточка, яка утворена одним плодолистком.

ПРОСТА ОЦВІТИНА – оцвітина, не диференційована на чашечку і віночок. Якщо всі листочки оцвітини забарвлені або білі, то п.о. є віночкоподібною, якщо зелені – чашечкоподібною.

ПРОСТЕ КРОХМАЛЬНЕ ЗЕРНО – крохмальне зерно, яке має один центр утворення.

ПРОСТЕ СУЦВІТТЯ – суцвіття, у якому квітки розміщені на головній осі (ботричне п.с.) або на кінцях головної осі і бічних осей першого порядку (цимоїдне п.с.), тобто вісь суцвіття не галузиться.

ПРОСТИЙ ПОДІЛ – див. АМІТОЗ.

ПРОСТІ БІЛКИ (протеїни) – білки, молекула яких складається тільки з залишків амінокислот.

ПРОСТІ ТКАНИНИ – тканини, які складаються з одного типу клітин (коленхіма).

ПРОТЕЇДИ – див. СКЛАДНІ БІЛКИ.

ПРОТЕЇНИ – див. ПРОСТІ БІЛКИ.

ПРОТЕЇНОВІ ЗЕРНА – див. АЛЕЙРОНОВІ ЗЕРНА.

ПРОТЕОПЛАСТИ – лейкопласти, що синтезують і запасають білки.

ПРОТОДЕРМА – зовнішній шар клітин апікальної меристеми, з якого розвивається епідерма.

ПРОТОНЕМА (передросток) – стадія розвитку мохів і бурих водоростей; ниткоподібна чи пластинчаста структура, що розвивається із спори і дає початок статевому поколінню.

ПРОТОПЛАЗМА – див. ЦИТОПЛАЗМА.

ПРОТОПЛАСТ – живий вміст, високоорганізована частина клітини, що включає цитоплазму з ядром та іншими органелами.

ПРЯМА ПОРА – пара простих пор двох суміжних клітин з циліндричними поровими каналами, що збігаються за діаметром і напрямком.

ПРЯМИЙ ПОДІЛ – див. АМІТОЗ.

ПРЯМОСТОЯЧЕ СТЕБЛО – стебло, яке займає вертикальне положення.

ПРЯНІ (ароматичні) РОСЛИНИ – рослини, які накопичують значну кількість ароматичних або гостросмакових речовин (кмин, ганус, кріп тощо).

ПСЕВДОДИХОТОМІЧНЕ ГАЛУЖЕННЯ – див. НЕСПРАВЖНЬО-ВИЛЧАСТЕ ГАЛУЖЕННЯ.

ПСЕВДОМОНОКАРПІЙ – одногніздий, частіше однонасінний плід, утворений ценокарпним гінецеєм, в якому з кількох зрослих плодолистків розвивається лише один.

ПУЛЬПА – м'якуш соковитого плоду.

ПУП'ЯНОК – див. БУТОН.

ПУСТЕЛЬНИЙ ТИП РОСЛИННОСТІ – розріджена рослинність пустель, що має період спокою влітку, внаслідок значної посушливості клімату.

ПУХКА КОЛЕНХІМА – різновид коленхіми з розвинутими міжклітинниками; потовщення оболонки відбуваються по кутах клітин.

ПУЧКОВИЙ КАМБІЙ – вторинна бічна меристема, яка виникає в провідних пучках між флоемою і ксилемою з прокамбію, утворюючи вторинні флоему і ксилему. Характерний для дводольних.

ПУЧКОВИЙ ТИП БУДОВИ – тип анатомічної структури стебла, при якій на поперечному зрізі провідні пучки розміщені по колу (дводольні) або розсіяно (однодольні). Формується, якщо прокамбій закладається окремими тяжами.

Р

РАДІАЛЬНА СИМЕТРІЯ – така симетрія, коли через рослину або її орган можна провести три і більше площин симетрії.

РАДІАЛЬНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – тип провідного пучка, що складається з двох і більше радіально розміщених променів первинної ксилеми з ділянками флоеми між ними. (Ділянок флоеми стільки ж, скільки променів флоеми.) Характерний для зони всмоктування кореня і для зони укріплення коренів голонасінних та покритонасінних. Залежно від кількості ксилемних променів розрізняють ді-, три-, тетр- , пент- або поліархні р.п.п.

РАДІАЛЬНІ ПРОМЕНІ – див. СЕРЦЕВИННІ ПРОМЕНІ.

РАННЯ ДЕРЕВИНА – див. ВЕСНЯНА ДЕРЕВИНА.

РАНЕВА (травматична) МЕРИСТЕМА – вторинна твірна тканина, що виникає в місцях пошкодження органа.

РАФІДИ – голчасті кристали, що лежать у вакуолях клітин пучками. За хімічним складом це моно- і тригідрати щавлевокислого кальцію. Вони зустрічаються частіше в клітинах однодольних, рідше – в клітинах дводольних.

РАХІС (стрижень) – 1. Частина перистоскладного листка, що несе окремі листочки. 2. Вісь вайї папоротей. 3. Головна вісь квітконоса.

РАЦЕМОЗНЕ СУЦВІТТЯ – див. БОТРИЧНЕ СУЦВІТТЯ.

РЕБРИСТЕ СТЕБЛО – стебло з розвинутими ребрами, в яких знаходяться провідні пучки та механічна тканина.

РЕГЕНЕРАЦІЯ – процес відновлення організмом втраченої частини тіла. Становить основу вегетативного розмноження.

РЕДУКЦІЙНИЙ ПОДІЛ – див. МЕЙОЗ.

РЕДУКЦІЯ – недорозвиненість або зменшення розмірів і кількості органів та їх частин чи втрата ними основних функцій (зменшення числа хромосом у клітинах у процесі мейозу, недорозвиненість тичинок у квітці, листків на кореневищі тощо).

РЕДУЦЕНТИ – організми, що розщеплюють складні органічні речовини до простіших і сприяють кругообігу речовин у природі (бактерії, гриби).

РЕЛІКТ – вид рослини, що зберігся від минулих геологічних епох до наших днів. Раніше він мав більш широке розповсюдження.

РЕПРОДУКТИВНІ ОРГАНИ – органи, які забезпечують функцію розмноження. Розрізняють р.о. нестатевого (спорангії, бульби, цибулини, кореневища тощо) та статевого (гаметангії, квітка, насінина, плід) розмноження.

РЕПРОДУКЦІЯ – відтворення організмів у процесі їх розмноження. Залежить від здатності виду до збільшення чисельності розмноження при стабільному складі й оптимальних умовах середовища.

РЕЧОВИНИ ВТОРИННОГО СИНТЕЗУ (вторинні метаболіти) – різноманітні складні органічні речовини (алкалоїди, дубильні речовини, ефірні олії, каучук та ін.), що виникають у клітинах рослин у процесі перетворення органічних сполук первинного синтезу (білків, жирів, вуглеводів).

РИБОЗА – специфічний п'ятивуглецевий моносахарид, що входить до складу рибонуклеїнової кислоти (РНК).

РИБОНУКЛЕЇНОВА КИСЛОТА (РНК) – молекула, яка складається з послідовно зв'язаних рибонуклеотидів, що включають відповідні азотисті основи (аденін, гуанін, цитозин, урацил), залишки рибози та фосфорної кислоти. Виявлено три види РНК: рибосомна (рРНК), що відповідає за синтез білків у рибосомах; транспортна (тРНК), що переносить амінокислоти до рибосом; інформаційна (іРНК), яка передає генетичну інформацію від ДНК рибосомам.

РИБОСОМА – субмікроскопічний органоїд клітини, що складається з білка і РНК. Розміщується на мембранах ендоплазматичної сітки, в ядрі, пластидах, мітохондріях; синтезує білок.

РИЗОДЕРМА – див. ЕПІБЛЕМА.

РИЗОЇДИ – одно- або багатоклітинні коренеподібні вирости у нижчих і деяких вищих рослин, якими вони прикріплюються до субстрату і поглинають з нього воду і поживні речовини.

РИЗОСФЕРА – сукупність коренів та ґрунту, що їх оточує в радіусі 2-5 мм; містить кореневі виділення, відмерлі кореневі волоски, бактерії, гриби тощо. Активно впливає на ґрунтоутворення.

РИТІДОМ – див. КІРКА.

РІВНОСПОРОВІСТЬ (ізоспорія) – утворення в рослинах спор, однакових зовні і фізіологічно.

РІД – таксономічна категорія, що об'єднує близькі види рослин. У тексті назва роду пишеться курсивом.

РІДКІСНІ РОСЛИНИ – види рослин, які мають дуже обмежений ареал або дуже рідкісну зустрічальність. Ці види можуть не знаходитися під прямою загрозою зникнення, але через рідкісність імовірність їх зникнення зростає. Всі р.р. підлягають охороні та

виключаються зі списків рослин, можливих для господарського використання.

РІЗНОЛИСТІСТЬ – див. ГЕТЕРОФІЛІЯ.

РІЗНОСПОРОВІСТЬ (гетероспорія) – утворення на рослині двох видів спор: мікро- і мегаспор.

РІЗНОСТОВПЧАТІСТЬ – див. ГЕТЕРОСТИЛІЯ.

РІСТ – незворотнє збільшення розмірів і маси клітин, органів і всього організму.

РІЧНІ КІЛЬЦЯ – зони річного приросту деревини, що утворюються у результаті сезонної періодичності в діяльності камбію. Складаються з весняної й осінньої деревини, яка розрізняється за діаметром судин.

РОДИНА – таксономічна категорія, що об'єднує близькоспоріднені роди.

РОЗВИЛКА – див. ДИХАЗІЙ.

РОЗДІЛЬНА ОЦВІТИНА – оцвітина з листочками чашечки чи віночка, які зрослися до половини.

РОЗДІЛЬНА ЛИСТКОВА ПЛАСТИНКА – листкова пластинка, вирізи у якій доходять приблизно до половини півширини пластинки. Частини листка, які виступають, називаються частками. В залежності від взаємного розташування часток розрізняють трійчасто-, перисто- та пальчастороздільні листки.

РОЗДІЛЬНИЙ ПЛІД – див. ДРОБНИЙ ПЛІД.

РОЗЕТКА – 1. Кругове розміщення клітин епідерми біля основи трихом чи продихового комплекса. 2. Розміщення листків біля основи дуже вкороченого вертикального пагона (кульбаба) чи на верхівці колоноподібного стебла (пальми).

РОЗІРВАНИЙ АРЕАЛ – див. ПЕРЕРВАНИЙ АРЕАЛ.

РОЗКРИВНИЙ ОПЛОДЕНЬ – тип сухого оплодня, який після дозрівання плоду самостійно розкривається (по швах, щілинами, дірочками, клапанами тощо).

РОЗМНОЖЕННЯ, або репродукція, – збільшення кількості особин виду внаслідок утворення організмом нових особин; це одна з

біологічних властивостей живих організмів, що служить для продовження існування, збільшення чисельності й безперервності виду в складі біоценозу. Розрізняють р. статеве, нестатеве та вегетативне.

РОЗСІЧЕНА ОЦВІТИНА – оцвітина з листочками чашечки чи віночка, які зрослися лише при основі.

РОЗСІЧЕНА ЛИСТКОВА ПЛАСТИНКА – листкова пластинка, вирізи у якій доходять до основи пластинки або до центральної жилки перистого листка. Частини листка, які виступають, називаються сегментами. В залежності від взаємного розташування сегментів розрізняють трійчасто-, перисто- та пальчасторозсічені листки.

РОЗТРУБ – трубкоподібне утворення з прилистків, що охоплює стебло. Характерне для представників родин гречкових, селерових.

РОСЛИНИ – автотрофні фотосинтезуючі організми, одне з царств живих організмів на Землі.

РОСЛИННЕ УГРУПОВАННЯ – див. ФІТОЦЕНОЗ.

РОСЛИННИЙ ПЛАНКТОН – див. ФІТОПЛАНКТОН.

РОСЛИННІ РЕСУРСИ – див. ПРИРОДНІ РОСЛИННІ РЕСУРСИ.

РОСЛИННІСТЬ – сукупність рослинних угруповань на певній території.

РУБЧИК – місце прикріплення насінини до насінної ніжки.

РУДЕРАЛЬНА РОСЛИННІСТЬ – угруповання смітникових видів-бур’янів; супутники жител людини, що зустрічаються на смітниках, біля парканів, на узбіччях доріг, в інших місцях людини, на покинутих місцях, відвалах тощо.

РУДЕРАЛЬНІ РОСЛИНИ – види рослин, які ростуть на засмічених ділянках, поблизу доріг, парканів, звалищ тощо.

РУДИМЕНТ – орган, який в процесі еволюції втратив своє значення і перебуває у недорозвиненому стані.

РУХ ЦИТОПЛАЗМИ – переміщення цитоплазми відносно оболонки; біологічна властивість цитоплазми. Спостерігається завдяки переміщенню органел.

РУХОВІ КЛІТИНИ – див. МОТОРНІ КЛІТИНИ.

С

САМОЗАПИЛЕННЯ (автогамія) – вид запилення, коли пилок тичинок попадає на приймочку маточки цієї ж квітки.

САПОНІНИ – органічні сполуки клітинного соку стероїдної або тритерпенової природи. Характеризуються поверхневою активністю, здатністю до піноутворення та гемолізу еритроцитів.

САПРОБИ – див. САПРОБІОНТИ.

САПРОБІОНТИ (сапроби) – організми водойм, забруднених органічними речовинами; сприяють самоочищенню водойм.

САПРОТРОФИ – організми, що живляться органічними речовинами мертвих організмів.

САПРОФІТИ – гетеротрофні рослини, що живляться готовими органічними речовинами – рештками мертвих організмів.

САХАРОЗА (буряковий чи тростинний цукор) – дисахарид клітинного соку, що складається із залишків глюкози і фруктози.

СВІТЛОВИЙ ЛИСТОК – листок, листкова пластинка якого інтенсивно освітлюється сонцем, темно-зелена, міцна, з розвиненим стовпчастим мезофілом, провідними і механічними елементами; епідерма товстостінна з шаром кутикули, продихи дрібні, численні.

СВІТЛОЛЮБНІ РОСЛИНИ (фотофіли чи геліофіти) – види, які нормально розвиваються лише за достатнього освітлення.

СЕГЕТАЛЬНІ РОСЛИНИ – див. БУР'ЯНИ.

СЕГМЕНТИ ЛИСТКА – вільні частини розсіченого листка.

СЕКРЕТИ – специфічні речовини вторинного метаболізму (смоли, бальзами, ефірні олії, алкалоїди, слизи тощо), які синтезуються і накопичуються в секреторних клітинах, тканинах або секреторних структурах.

СЕКРЕТОРНІ (видільні) КЛІТИНИ – живі тонкостінні клітини, що продукують секрет. Можуть розміщуватись поодинці, вистилати порожнини секреторних вмістищ, формувати головку залозистих трихом тощо.

СЕКРЕТОРНІ СТРУКТУРИ – комплексні структури, спеціалізовані на секреції речовин. Поділяються на зовнішні, або екзогенні (залозисті трихоми, залозки, нектарники, гідатоди тощо) та внутрішні, або ендогенні (секреторні ідіобласти, вмістища, ходи, канали, молочники).

СЕКРЕТОРНІ (видільні) ТКАНИНИ – тканини, які синтезують, накопичують і виділяють секрети назовні (с.т. екзогенні) або в сусідні тканини (с.т. ендогенні).

СЕКРЕТОРНІ ВМІСТИЩА, ХОДИ, КАНАЛИ – ендогенні секреторні структури у вигляді порожнин певної форми або трубчастих утворень, що пронизують рослинні органи. За походженням розрізняють схизо-, лізи- та схизолізигенні с.в., х., к.

СЕКРЕЦІЯ – процес утворення і виведення секретів із клітини у зовнішнє середовище (зовнішня с.) або в тканини організму (внутрішня с.).

СЕПТОВАНИЙ МІЦЕЛІЙ – див. ЧЛЕНИСТИЙ МІЦЕЛІЙ.

СЕРЕДИННА ПЛАСТИНКА – прошарок міжклітинної речовини, багатий на пектин. Виникає між дочірніми клітинами і пов'язує їх первинні оболонки.

СЕРЕДИННІ ЛИСТКИ – листки, які знаходяться в середній частині пагона (див. ФОРМАЦІЇ ЛИСТКІВ).

СЕРЕЖКА – ботричне колосовидне суцвіття з пониклою віссю із одностатевими дрібними квітками (проста с.) чи її групами (складна с.). Характерна для деревних вітрозапильних рослин (верба, тополя, ліщина, дуб).

СЕРІАЛЬНІ БРУНЬКИ – бруньки, розміщені у пазусі листка одна над одною.

СЕРЦЕВИНА (медула) – центральна частина стебла (іноді кореня), що складається частіше з клітин запасної паренхіми, може бути порожнистою.

СЕРЦЕВИННІ (радіальні) ПРОМЕНІ – зони осьових органів, що розміщені між провідними пучками (при пучковій будові), або радіальні ряди клітин променевої паренхіми, що пронизують осьовий орган. Здійснюють горизонтальне переміщення речовин,

нагромадження поживних сполук або кристалів оксалату кальцію. Первинні с.п. утворюються за первинної будови і тягнуться від кори до серцевини, камбіальні вторинні с.п. до серцевини не доходять.

СИДЯЧИЙ ЛИСТОК – листок, який не має черешка, прикріплюється до стебла основою листкової пластинки чи за допомогою піхви. Визначення «сидячий» застосовується також до квіток без квітконіжок, плодів без плодоніжок, пиляків без тичинкових ниток.

СИМБІОЗ – співіснування організмів (симбіонтів), що належать до різних систематичних груп, але які знаходяться в тісному функціональному і морфологічному взаємозв'язку і мають взаємну вигоду.

СИМЕТРИЧНА КВІТКА – квітка, через яку можна провести одну (зигоморфна квітка) або декілька (актиноморфна квітка) площин симетрії (на відміну від асиметричної квітки, через яку площину симетрії провести не вдається.

СИМЕТРІЯ – закономірне правильне розташування частин тіла відносно центру або площини. У рослин симетрія проявляється в закономірностях внутрішньої та зовнішньої будови органів, у розміщенні бічних органів. Залежно від того, скільки площин симетрії можна провести через рослину або її орган, розрізняють радіальний (багатосторонній) і білатеральний (двосторонній) типи симетрії. Також розрізняють поздовжню симетрію – метамерію (*див.*).

СИМПЛАСТ – 1. Сукупність протопластів, з'єднаних плазмодесмами. 2. Протоплазматичний вміст кількох чи багатьох злитих клітин.

СИМПОДІАЛЬНЕ ГАЛУЖЕННЯ – бічне галуження, при якому верхівкова брунька відмирає, а замість неї розвивається найближча бічна, що продовжує ріст пагона.

СИМПОДІАЛЬНІ СУЦВІТТЯ – див. ЦИМОЗНІ СУЦВІТТЯ.

СИНАНТРОПНІ РОСЛИНИ – рослини, які ростуть біля житла людини.

СИНЕРГІДИ (допоміжні клітини) – дві гаплоїдні клітини, що входять до складу яйцевого апарата зародкового мішка квіткових

рослин разом з яйцеклітиною. Сприяють проходженню пилкової трубки та розчиненню її оболонки.

СИНКАРПНИЙ ГІНЕЦЕЙ – гінецей, утворений двома або декількома плодолистками, які зростаються бічними стінками, тому зав'язь багатогніздна. Насінні зачатки знаходяться в центрі, у кутах зрослих плодолистків.

СИНКАРПНИЙ ПЛІД, синкарпій, – плід, який утворівся з синкарпного гінецея.

СИНЬОЗЕЛЕНІ ВОДОРОСТІ – див. ЦІАНОБАКТЕРІЇ.

СИСТЕМАТИКА РОСЛИН – розділ ботаніки, який вивчає різноманітність видів, встановлює таксономічні групи і родинні зв'язки між ними, розробляє класифікацію рослин.

СИТОВИДНА КЛІТИНА – видовжена тонка клітина флоеми зі скошеними кінцями; з первинною оболонкою, із ситоподібними полями. С.к. характерні для голонасінних і спорових рослин.

СИТОВИДНІ ТРУБКИ – провідні елементи флоеми насінних рослин, що складаються з вертикального ряду живих клітин (члеників), відділених ситоподібними пластинками. Проводять органічні речовини.

СИТОПОДІБНА ПЛАСТИНКА – поперечна перегородка ситовидних трубок із ситоподібними полями.

СИТОПОДІБНІ ПОЛЯ – групи вузьких наскрізних канальців у ситоподібних пластинках або бічних стінках ситовидних клітин і трубок, за допомогою яких здійснюється зв'язок із протопластами сусідніх клітин.

СІМ'ЯДОЛЯ – перший зародковий листок зародка насінних рослин; дводольні мають найчастіше дві сім'ядолі, що зазвичай накопичують поживні речовини, однодольні – одну, яка всмоктує поживні речовини з ендосперму, голонасінні – 2-15.

СІМ'ЯНКА – псевдомонокарпний сухий однонасінний нерозкривний плід зі шкірястим оплоднем (соняшник).

СІТЧАСТЕ ЖИЛКУВАННЯ – різновид пальчастого і перистого жилкування з дуже розвиненою мережею бічних жилок, які утворюють суцільну сітку.

СІТЧАСТІ СУДИНИ – широкопросвітні судини камбіального походження, у яких потовщення вторинної оболонки мають форму густої сітки.

СКАРИФІКАЦІЯ НАСІННЯ – механічне пошкодження оболонки насінини з метою надання доступу води та повітря всередину насінини для забезпечення її проростання.

СКЛАДНА КИТИЦЯ – див. ВОЛОТЬ.

СКЛАДНЕ СУЦВІТТЯ – суцвіття, головна вісь якого галузиться, бічні осі несуть квітки чи елементарні суцвіття (наприклад, складна китиця, складний колос).

СКЛАДНИЙ (апокарпний) ГІНЕЦЕЙ – гінецей одної квітки, який складається з кількох окремих маточок чи вільних плодолистків.

СКЛАДНИЙ (збірний) ПЛІД – див. АПОКАРПНИЙ ПЛІД.

СКЛАДНИЙ ЗОНТИК – складне ботричне суцвіття, що несе на верхівках бічних осей зонтички. Як правило, має листові обгортки й обгорточки (морква).

СКЛАДНИЙ КОЛОС – складне ботріоїдне суцвіття, що несе на видовженій головній осі прості колоски (злаки).

СКЛАДНИЙ ЛИСТОК – листок, який має дві або декілька листкових пластинок, розташованих на спільному черешку (рахісі). Кожну листкову пластинку складного листка, яка під час листопаду може відпадати самостійно, називають листочком. В залежності від розташування листочків розрізняють трійчасто-, пальчасто-, перистоскладні (парноперисто- та непарноперистоскладні) листки.

СКЛАДНІ БІЛКИ (протеїди) – комплекси білків з речовинами небілкової природи (нуклео-, ліпо-, глікопротеїди тощо).

СКЛАДНІ КРОХМАЛЬНІ ЗЕРНА – крохмальні зерна, які мають декілька центрів утворення з власними шарами крохмалю кожен (загальних шарів крохмалю немає).

СКЛАДНІ ПОРИ – пори складної будови; термін відноситься до облямованих і напівоблямованих пор.

СКЛАДНІ ТКАНИНИ – тканини, які складаються з клітин різних типів (епідерма, ксилема, флоема).

СКЛАДЧАСТА ПАРЕНХІМА (хлоренхіма) – різновид асиміляційної тканини, клітинні оболонки якої утворюють складки або виступи усередину клітини. Притаманна мезофілу хвої деяких голонасінних.

СКЛЕРЕЇДИ – різновид склеренхіми; механічна тканина, клітини якої відмерлі, їх оболонки дуже потовщені, здерев'янілі, пронизані щілиноподібними порами. Розміщені поодинці, групами або суцільними шарами в різних частинах стебла, мезофілі листка, мезо- або ендокарпії плоду, насінній шкірці тощо. За формою клітин розрізняють: брахісклереїди, або кам'янисті клітини (округло-багатокутні або овальні), астросклереїди (розгалужені опірні клітини), остеосклереїди (гантелеподібні опірні клітини). Видоспецифічні, мають діагностичне значення.

СКЛЕРЕНХІМА – механічна тканина, яка складається з товстостінних, здерев'янілих клітин, звичайно позбавлених протопласта (мертвих). Розрізняють два типи с.: склереїди і склеренхімні волокна.

СКЛЕРЕНХІМНІ ВОЛОКНА – різновид склеренхіми; складаються з прозенхімних клітин, частіше зі скошеними або загостреними кінцями, у рослині вони розміщуються щільними пучками. За походженням і місцерозташуванням в органах розрізняють с.в. перициклічні, луб'яні, деревинні, перимедулярні периваскулярні, корові, обкладкові.

СКЛЕРИФІКАЦІЯ – потовщення і здерев'яніння оболонок клітин різних тканин рослин, що підвищує їх механічну стійкість, міцність та твердість. Внаслідок с. живий вміст клітин відмирає і вони перетворюються на типові елементи склеренхіми – волокна або склереїди.

СКЛЕРОФІТИ – рослини з жорсткими листками, вкритими товстою кутикулою і дуже розвиненими механічними тканинами (ковила, сосна, ялівець, верес).

СКЛЕРОЦІЙ – утворення, що виникає в стадії спокою деяких грибів за несприятливих умов існування. Складається з щільно переплетених гіф, що містять мало води і багато поживних речовин. За сприятливих умов с. проростає, утворюючи грибницю або плодові тіла грибів.

СКОРКОВІННЯ – див. ОПРОБКОВІННЯ.

СЛАНИКИ – сланкі низькорослі форми дерев і кущів, коли рослини нібито стеляться по землі, що утворюються за несприятливих умов зростання в горах, тундрі тощо (при низьких температурах, сильних вітрах і неглибокому сніговому покриві).

СЛАНЬ (талом) – вегетативне тіло нижчих рослин, не розчленоване на вегетативні органи.

СЛИЗИ – в'язкі гідратовані полісахариди, що утворюються внаслідок слизового переродження клітин; набрякають у воді, служать резервом вуглеводів і води. Сприяють підвищенню посухостійкості рослин. У медицині використовуються як пом'якшувальний, обволікаючий, послаблюючий, відхаркувальний засіб (насіння льону, гарбуза, стебло кактусів).

СМОЛИ – продукти полімеризації органічних речовин. Бувають рідкі с. (бальзами), м'які і тверді (каніфоль). Найчастіше накопичуються в смоляних ходах або залозках. Використовуються у медицині як обволікаючий, пом'якшувальний, відхаркувальний і бактерицидний засіб.

СМОЛЯНІ ХОДИ, КАНАЛИ – міжклітинні трубчасті порожнини чи канали, вистелені клітинами, які секретують смолу.

СОЛАНІН – група глікоалкалоїдів, що виявлені у рослин родини пасльонових, гіркі на смак і у великих кількостях отруйні.

СОЛОМИНА – стебло з порожнистими міжвузлями і потовщеними вузлами (злаки).

СОМАТИЧНІ КЛІТИНИ – всі клітини організму, крім гамет і клітин, із яких гамети розвиваються.

СОРЕДІЙ – утворення на поверхні лишайника, що складається із клітин водоростей і грибних гіфів; служить для вегетативного розмноження.

СОРУС – група скупчено розміщених спорангіїв чи спор у грибів, водоростей і папоротей.

СОСОЧКИ – короткі вирости клітин епідерми округло-конусовидної форми; надають шовковистості листкам, пелюсткам чи іншим частинам квітки.

СОЧЕВИЧКИ – структури в перидермі, призначені для водо- та газообміну внутрішніх тканин органу з оточуючим середовищем. Складаються з паренхіми, утворюються з фелогену в місцях, де в епідермі були розміщені продихи. Вони функціонують весь вегетаційний період, але взимку закриваються шаром суберинізованих клітин паренхіми. Сочевички мають різний розмір, колір, форму (округлу, довгасту та ін.), що є діагностичною ознакою.

СПАДКОВІСТЬ – здатність живих організмів передавати особинам наступного покоління характерні видові ознаки.

СПАЙНОПИЛЯКОВИЙ АНДРОЦЕЙ – андроцей, у якому тичинки мають тісно зімкнені або зрослі пиляки (айстрові, або складноцвіті).

СПЕРМАТОЗОЇД – рухлива чоловіча гамета нижчих і вищих спорових рослин із джгутиками.

СПЕРМАЦІЙ – нерухлива чоловіча гамета червоних водоростей і деяких грибів.

СПЕРМІЙ – чоловіча безджгутикова гамета насінних рослин.

СПИСОВИДНИЙ ЛИСТОК – листок, листкова пластинка якого у нижній частині має гострі лопаті, відігнуті в боки і вгору.

СПЛЯЧА БРУНЬКА – брунька, яка протягом тривалого часу не розвивається, перебуває в загальмованому стані.

СПОРА – репродуктивна, як правило, одноклітинна структура рослин і грибів, з якої без злиття з іншими клітинами розвивається новий організм. Утворюється шляхом мітозу (нижчі рослини) або мейозу (вищі рослини), служить для нестатевого розмноження та розселення.

СПОРАНГІЄНОСЕЦЬ – виріст, на якому знаходиться один або декілька спорангіїв.

СПОРАНГІЙ – орган нестатевого розмноження; одноклітинна (у багатьох нижчих рослин) або багатоклітинна (у вищих) порожниста структура, в якій внаслідок мейозу утворюються спори.

СПОРОГЕНЕЗ (спороутворення) – процес утворення спор шляхом редукційного поділу клітин у спорангіях.

СПОРОЛИСТОК – див. СПОРОФІЛ.

СПОРОНОСНИЙ КОЛОСОК – див. СТРОБІЛ.

СПОРОФІЛ (споролисток) – видозмінений, спеціалізований листок вищих рослин з одним чи багатьма спорангіями (вайї папоротей, тичинки та плодолистки покритонасінних, мікро- та мегаспорофіли плауновидних).

СПОРОФІТ (нестатеве покоління) – диплоїдне покоління у життєвому циклі рослин, що розвивається із зиготи і утворює спори.

СПРАВЖНІ ПЕРЕГОРОДКИ (у маточці) – утворення, що формуються в зав'язі маточки внаслідок зростання бічних стінок або країв сусідніх плодолистків.

СПРАВЖНІ ТКАНИНИ – тканини, що утворюються шляхом поділу клітин меристеми багатоклітинного організму у трьох напрямках та їх подальшої диференціації. На відміну від цих тканин, несправжні тканини є переплетеними і склеєними ниткоподібними утвореннями (наприклад, у грибів, лишайників).

СПРАВЖНІЙ ПЛІД – плід, який утворюється із зав'язі маточки (без участі інших частин квітки).

СТАМІНОДІЙ – недорозвинена тичинка, яка не формує пиляка і пилку; може перетворюватись на пелюсткоподібне утворення, нектарник тощо.

СТАТЕВЕ ПОКОЛІННЯ – див. ГАМЕТОФІТ.

СТАТЕВИЙ ПРОЦЕС – спосіб статевого розмноження, оснований на копуляції, або заплідненні. Нова особина розвивається із зиготи; яка виникає в результаті злиття гамет (ізогамія, гетерогамія, оогамія) або двох вегетативних клітин; що функціонують як гамети (зигогамія, кон'югація).

СТАТЕВІ КЛІТИНИ – див. ГАМЕТИ.

СТАТЕВІ ОРГАНИ – репродуктивні органи, в яких утворюються гамети. У всіх груп рослин, крім насінних, до чоловічих с.о. належать антеридії, до жіночих – оогоній, архекарп, карпогон, архегоній.

СТАТОЛІТИ – рецептори гравітації; дрібні зерна зберігального крохмалю в клітинах кореневого чохлика та ендодерми стебла. Переміщуються в клітині під дією сили тяжіння і направляють ріст органа.

СТЕБЛО – вегетативний орган вищих судинних рослин, осьова частина пагона. Складається з вузлів і міжвузлів.

СТЕБЛОВИЙ ПУЧОК – провідний пучок, що проходить лише по стеблу і не переходить в листок.

СТЕБЛООБГОРТНИЙ ЛИСТОК – сидячий листок, основа якого охоплює стебло.

СТЕБЛОПЛІД – вкорочене стебло, яке розростається у ширину. Спостерігається, зокрема, у капусти кольрабі у перший рік вирощування.

СТЕЛА – див. ЦЕНТРАЛЬНИЙ ЦИЛІНДР.

СТЕП – тип екосистем з домінуванням ксерофітних дернинних злаків.

СТЕПОВА ЗОНА – широтна зона помірного поясу із ксерофітною (степовою) рослинністю.

СТЕПОВА РОСЛИННІСТЬ – сукупність рослинних угруповань з домінуванням ксерофітних дерновинних злаків (ковила, типчак). В Україні є зональною рослиністю.

СТЕРИЛЬНА КВІТКА – див. БЕЗСТАТЕВА КВІТКА.

СТЕРИЛЬНА ТИЧИНКА – див. СТАМІНОДІЙ.

СТИЛОДІЙ – див. СТОВПЧИК.

СТИЛОЇД – великий поодинокий видовжено-призматичний, загострений кристал оксалату кальцію.

СТОВБУР – головне, добре розвинене стебло дерев.

СТОВПЧАСТА ПЕРЕНХІМА – див. ПАЛІСАДНА ПАРЕНХІМА.

СТОВПЧИК (стилодій) – звужена частина маточки між приймочкою і зав'яззю.

СТОЛОН – горизонтальний недовговічний над- або підземний тонкий пагін з видовженими міжвузлями. Іноді закінчується бульбою, цибулиною або брунькою. Служить для вегетативного розмноження.

СТРАТИФІКАЦІЯ – вид передпосівної обробки насіння з метою прискорення його проростання, який полягає у витримуванні його у вологому піску або подрібненому торфі при низькій температурі.

СТРИЖНЕВА КОРЕНЕВА СИСТЕМА – сукупність коренів рослини, серед яких головний корінь найкраще розвинений і добре візуально виділяється. Характерна для дводольних рослин.

СТРИЖНЕВИЙ (первинний) КОРІНЬ – див. ГОЛОВНИЙ КОРІНЬ.

СТРИЖНЕКОРЕНЕВІ РОСЛИНИ – рослини, у яких добре виражений головний корінь, що заглиблюється у ґрунт (щавель кінський).

СТРІЛКА (квітконос) – стебло, що здебільшого не має листків, а закінчується квіткою або суцвіттям (тюльпан, подорожник, цибуля).

СТРІЧКОВИЙ АРЕАЛ – одна з форм ареалу, довжина якого у багато разів перевищує ширину. Такий ареал мають рослини, що ростуть вздовж річок.

СТРОБІЛ (спороносний колосок) – спеціалізований вкорочений пагін, що несе спорофіли зі спорангіями; це репродуктивний орган плауно-, хвощеподібних та голонасінних рослин.

СТРОМА – див. МАТРИКС.

СТРУГОВИДНИЙ ЛИСТОК – перистий листок, роздільний або розсічений на нерівномірні, косо-трикутні долі (осот, кульбаба).

СТРУЧЕЧОК – ценокарпний сухий плід, утворений двома плодолистками, довжина якого дорівнює ширині або перевищує її не більше ніж у три рази. Насіння розміщене на несправжній плівчастій перегородці (грицики, талабан з капустяних).

СТРУЧОК – ценокарпний сухий плід, утворений двома плодолистками, довжина якого перевищує ширину у три і більше разів; розкривається стулками від основи до верхівки. Насіння розміщене на несправжній плівчастій перегородці (жовтушник, гічиця з капустяних).

СУБЕПІДЕРМАЛЬНИЙ ШАР – шар клітин, розміщених під епідермою.

СУБЕРИН – жироподібна, дуже стійка речовина, яка просочує клітинні оболонки коркової тканини, поясків Каспарі, ендодерми тощо. Викликає суберинізацію клітин.

СУБЕРИНІЗАЦІЯ – див. ОПРОБКОВІННЯ.

СУБСТРАТ – природне або штучне середовище (ґрунт, дерево, галька, агар-агар тощо), на якому розвиваються рослинні організми.

СУДИНИ (трахеї) – водопровідні трубчасті трахеальні елементи ксилеми прокамбіального або камбіального походження, що складаються з члеників, розділених перфорацією; мають нерівномірно потовщені, здерев'янілі стінки, іноді з облямованими порами. За характером внутрішніх потовщень оболонки розрізняють с. кільчасті, спіральні, драбинчасті, крапчасті, сітчасті.

СУКУЛЕНТИ – посухостійкі ксерофітні рослини з соковитим, м'ясистим стеблом (стеблові с.) або листками (листкові с.), в паренхімі яких накопичується багато води, завдяки чому вони добре переносять посуху (алое, кактуси, молодило).

СУЛТАН – див. НЕСПРАВЖНІЙ КОЛОС.

СУМЧАСТІ ГРИБИ – див. АСКОМІЦЕТИ.

СУНИЧИНА (фрага) – апокарпний складний соковитий плід, м'якоть якого утворена розрослим конічним квітколожем, на поверхні якого знаходяться численні плодики-горішки (полуниці). Є різновидом плоду багатогорішок.

СУПЛІДДЯ – сукупність плодів, що розвиваються з квіток щільного суцвіття, у яких плодоніжки чи вісь суцвіття, як правило, стають м'ясистими (шовковиця, ананас, інжир).

СУПРОТИВНЕ ЛИСТКОРОЗМІЩЕННЯ – тип розташування листків на пагоні, коли до кожного вузла стебла прикріплюється пара листків чи бруньок.

СУЦВІТТЯ – група квіток на спеціалізованому пагоні. За характером галуження пагона розрізняють с. моноподіальні (інші назви: рацемозні, ботричні, незавершені, бокоцвіті) і симподіальні (цимозні, завершені, верхоцвіті). Рацемозні, або ботричні, с. поділяються на прості (китиця, колос, початок, щиток, зонтик, головка, кошик) і

складні (складний колос, волоть, складний зонтик, складний щиток). Серед цимозних с. розрізняють завиток, звивину, дихазій, плейохазій.

СУЦІЛЬНИЙ АРЕАЛ – ареал, на всьому протязі якого вид зустрічається на відповідних його вимогам місцезростаннях, без порівняно великих переривів.

СФАГНОВІ (торф'яні) МОХИ – листостеблові мохи без ризоїдів, з білувато-зеленим, бурим або червонуватим забарвленням. Ростуть переважно у вологих місцях, накопичують вологу у безхлорофільних водоносних (гіалінових) клітинах, утворюють торф.

СФЕРОКРИСТАЛИ – круглясті, з концентричною шаруватістю та радіальними тріщинами утворення в клітинах рослин. С. складаються з дрібних головчастих кристалів – трихітів. Прикладом с. можуть бути кристали щавлевокислого кальцію (у деяких видів родини кактусових), крохмальні зерна (у картоплі, пшениці, гороху) та сферокристали інуліну, що утворюються при тривалій обробці спиртом.

СФЕРОСОМИ (ліпідні тільця) – субмікроскопічні, одномембранні, округлі органели цитоплазми, зв'язані з ендоплазматичною сіткою. Синтезують і накопичують ліпіди.

СХИЗОГЕННІ ВМІСТИЩА, ХОДИ, КАНАЛИ – порожнини, утворені шляхом розходження секреторних клітин. Мають чіткі внутрішні межі. Вони представлені одним шаром крупноядерних клітин, заповнених густою цитоплазмою. Частіше схізогенні вмістилища містять слиз, рідше ефірні олії, смоли.

СХИЗОКАРПІЙ – див. ДРОБНИЙ ПЛІД.

СХИЗОЛІЗИГЕННІ ВМІСТИЩА, ХОДИ, КАНАЛИ – порожнини з нечіткими внутрішніми межами. Утворюються шляхом розходження і поступового руйнування секреторних клітин.

СХРЕЩУВАННЯ – процес перенесення людиною пилку з квітки однієї рослини на приймочку маточки іншої рослини з метою одержання гетерозисних гібридів. Розрізняють такі види с.: внутрішньосортове, міжсортове, внутрішньовидове, міжвидове, міжродове.

СЦІОФІТИ – рослини, що не переносять прямої сонячної радіації і нормально розвиваються лише в затінених місцях (квасениця).

Т

ТАЙГА – хвойні ліси Північної півкулі.

ТАКСОН – конкретна назва певних таксономічних категорій. Характеризує конкретну групу відособлених організмів, що мають спільне походження, будову, склад, форму, функції тощо і займають єдине місце в системі організмів (наприклад: вид – нагідки лікарські, рід – нагідки, родина – айстрові).

ТАКСОНОМІЧНІ (систематичні) КАТЕГОРІЇ чи одиниці – певні супідрядні ранги або рівні в класифікації рослин (вид, рід, родина, порядок, клас, відділ).

ТАКСОНОМІЯ – розділ систематики, що вивчає принципи та способи класифікації та номенклатури рослин.

ТАЛОМ – див. СЛАНЬ.

ТАЛОФІТ – рослина, тіло якої являє собою талом, або слань (водорості, лишайники, деякі мохи).

ТАНГЕНТАЛЬНИЙ ЗРІЗ – поздовжній зріз, зроблений перпендикулярно відносно радіуса осьового органа.

ТАНІДИ – див. ДУБИЛЬНІ РЕЧОВИНИ.

ТВАРИННИЙ КРОХМАЛЬ – див. ГЛІКОГЕН.

ТВЕРДИЙ ЛУБ – див. ТОВСТОСТІННИЙ ЛУБ.

ТВІРНА ТКАНИНА – див. МЕРИСТЕМА.

ТЕРМІНАЛЬНЕ ПОЛОЖЕННЯ – верхівкове положення клітин, тканин або органів.

ТЕСТА – насінна шкірка.

ТЕТРАЦИТНИЙ ПРОДИХОВИЙ АПАРАТ – тип продихового апарату, який характеризується тим, що замикаючі клітини оточені чотирма побічними клітинами, дві з яких латеральні (бічні) і дві – термінальні (верхівкові). Характерний для представників класу односім’ядольні.

ТИЛАКОЇД – дисковидна мембранна структура клітин ціанобактерій і хлоропластів, що несе на своїй поверхні хлорофіли і каротиноїди. У хлоропластах стопки тилакоїдів утворюють грани.

ТИЛИ – пухироподібні вирости вмісту клітин деревинної або променевої паренхіми в порожнини судин, які закупорюють їх і перешкоджають пересуванню речовин.

ТИП РОСЛИННОСТІ – найвища класифікаційна одиниця рослинного покриву, що об'єднує морфологічно, структурно і екологічно схожі рослинні формації, в яких переважає ярус однієї і тієї ж біоформи (наприклад, т.р. лісовий, чагарниковий, трав'янистий тощо).

ТИЧИНКА – чоловічий репродуктивний орган квітки, що складається з пиляка, тичинкової нитки та в’язальця. Є мікроспорофілом. Сукупність т. утворює андроцей.

ТИЧИНКОВА КВІТКА – див. ЧОЛОВІЧА КВІТКА.

ТИЧИНКОВА НИТКА – частина тичинки ниткоподібної, інколи іншої форми, яка несе пиляк.

ТІЛЬЦЯ ГОЛЬДЖІ – див. ДИКТІОСОМИ.

ТІНЬОВИТРИВАЛІ РОСЛИНИ – рослини, які можуть нормально розвиватися при широкому діапазоні умов освітлення (від сильного затінення до майже повного сонячного світла).

ТІНЬОВІ ЛИСТКИ – листки, на які майже не потрапляє сонячне світло. Мають зазвичай тонку, м'яку блідо-зелену листкову пластинку зі слабо розвиненими мезофілом і жилками, крупноклітинну епідерму з тонкою кутикулою і рідко розміщеними продихами.

ТІНЬОЛЮБНІ РОСЛИНИ (ФОТОФОБИ) – див. СЦІОФІТИ.

ТКАНИНА – система структурно та функціонально взаємозв'язаних клітин зі схожою будового та загальним походженням.

ТОВСТОСТІННИЙ (твердий) ЛУБ – сукупність механічних елементів лубу (флоеми).

ТОНКОСТІННИЙ (м'який) ЛУБ – сукупність основних і провідних елементів лубу (флоеми).

ТОНОПЛАСТ (вакуолярна мембрана) – плазматична мембрана, що відокремлює цитоплазму від вакуолі; виявляє вибіркову проникність і здатність до транспорту іонів.

ТОР – квітколоже.

ТОРУС – центральна лінзоподібно потовщена частина замикаючої пластинки облямованої пори трахеїд хвойних рослин. Регулює проходження води і розчинів.

ТОРФ – органічна порода, що утворюється внаслідок неповного розкладання рослин у болотах, за умов сильного зволоження, при недостатньому доступі кисню.

ТОРФ'ЯНІ МОХИ – див. СФАГНОВІ МОХИ.

ТОТИПОТЕНТНІСТЬ – властивість тканини або окремих клітин диференціюватися в будь-яку структуру зрілого організму.

ТРАВИ, або трав'янисті рослини – життєва форма рослин, у яких надземні пагони трав'янисті (не дерев'яніють), і як правило, існують один вегетаційний період. Розрізняють одно-, дво- та багаторічні трави. У дво- і багаторічних т. на зиму під землею залишається підземний орган з бруньками.

ТРАНЗИТНИЙ (перехідний) КРОХМАЛЬ – вид вторинного крохмалю, що тимчасово відкладається в амілопластах на шляху переміщення глюкози до запасаючих органів або в ендодермі.

ТРАНСПІРАЦІЯ – фізіологічний процес випаровування води рослинами, що ними регулюється. Здійснюється головним чином через продихи (продихова т.), рідше – через покривну тканину (кутикулярна т.).

ТРАХЕАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ – загальна назва водопровідних елементів ксилеми. Поділяються на перфоровані (членики судин, судини) та неперфоровані (трахеїди).

ТРАХЕЇ – див. СУДИНИ.

ТРАХЕЇДИ – неперфоровані елементи ксилеми; здерев'янілі мертві прозенхімні товстостінні, загострені на кінцях клітини з облямованими порами. Можуть мати спіральні або інші потовщення. Виконують провідну функцію, якщо є облямовані пори, або опірну, якщо пори відсутні.

ТРЕПЕЛ – див. ДІАТОМІТ.

ТРИПЛОЇДНА КЛІТИНА – структура, яка утворюється в покритонасінних рослин при злитті спермія з центральним

диплоїдним ядром зародкового мішка. З неї утворюється ендосперм – поживна тканина насінин.

ТРИСИЛЬНИЙ АНДРОЦЕЙ – андроцей, що складається з шести тичинок, серед яких три з довгими тичинковими нитками і три – з короткими.

ТРИХОБЛАСТИ – диференційовані клітини епіблеми, з яких утворюються кореневі волоски.

ТРИХОМИ – вирости клітин епідерми різноманітної форми і будови (волоски, лусочки, шипи).

ТРОПІЗМИ – ростові рухи органів рослин чи їх частин, спричинені однобічним впливом земного тяжіння (геотропізм), освітлення (фототропізм), води (гідротропізм), хімічних речовин (хемотропізм). Розрізняють т.: позитивні – рухи органів у бік подразника; негативні, якщо рухи спрямовані від подразника, і поперечні – згини органів під кутом 90° до напряму дії подразника.

ТРУБКА ВІНОЧКА – нижня частина зрослопелюсткового віночка. Буває різна за формою, розміром, характером поверхні тощо.

ТУНДРА – безлісна зона субарктичних широт Північної півкулі.

ТУНДРОВА РОСЛИННІСТЬ – тип рослинності, у якому домінують мохи, лишайники, низькорослі трави, кущики та кущі. Розрізняють т.р. мохову, лишайниково-мохову, лишайникову тощо.

ТУРГОР – напружений стан клітинної стінки, зумовлений тиском на неї цитоплазми зсередини клітини.

ТУРГОРНИЙ ТИСК – внутрішньоклітинний тиск протопласта на оболонку, зумовлений надходженням у клітину води.

Ф

ФАЗА РОЗВИТКУ РОСЛИН – один з якісно різних станів рослини, що розвивається, яка характеризується комплексом морфологічних, фізіологічних і біохімічних ознак.

ФАКТОРИ СЕРЕДОВИЩА – сукупність матеріальних та енергетичних елементів, що діють на організми та їх угруповання, спричинюючи зміну обмінних процесів, поведінки, розвитку тощо.

ФАРМАКОГНОЗІЯ – наука, що вивчає лікарські рослини, лікарську сировину рослинного та тваринного походження та деякі продукти первинної переробки рослин та тварин.

ФАРМАКОПЕЙНА СТАТТЯ – нормативно-технічний документ, який встановлює вимоги до якості лікарського засобу, його упаковки, умов і терміну зберігання та методів контролю якості [Закон «Про лікарські засоби», 1996].

ФАРМАЦІЯ – комплекс наук та практичних знань, що включає питання вишукувань, добування, дослідження, зберігання, виготовлення, стандартизації та реалізації лікарських та лікувально-профілактичних засобів.

ФЕЛЕМА – див. КОРОК.

ФЕЛОГЕН (корковий камбій) – вторинна бічна меристема, що утворює перидерму. Виникає із клітин епідерми, субепідермальної паренхіми, із перициклу. В процесі формування перидерми назовні відкладаються клітини *корку*, а всередину – живі, паренхімні за формою, клітини *фелодерми*.

ФЕЛОДЕРМА – жива тканина, що виникає з фелогену і складає внутрішню частину перидерми. Може складатися з одного або декількох шарів клітин.

ФЕНОЛОГІЧНА ФАЗА (ФЕНОФАЗА) – етап річного розвитку рослини, що фіксується за морфологічними ознаками. При реєстрації морфологічних змін зазвичай виділяють такі фенофази: вегетативна, бутонізація, цвітіння, плодоношення, відносний спокій, відмирання. Залежно від виду рослин кожну з фенофаз можна розділити на більш дрібні підфази (наприклад, початок цвітіння, масове цвітіння, закінчення цвітіння).

ФЕНОЛОГІЧНИЙ СПЕКТР – графічне зображення чергування фенологічних фаз окремої рослини або фітоценозу в цілому.

ФЕНОЛОГІЯ РОСЛИН – розділ ботаніки, що вивчає сезонні явища в житті рослин, строки їх настання та зв'язок цих явищ з екологічними факторами.

ФЕНОТИП – сукупність ознак і властивостей організму, що залежать від взаємодії з навколишнім середовищем.

ФЕРМЕНТ – специфічний білок, біологічний каталізатор, здатний вибірково регулювати певний біохімічний процес і не змінюватись у ході реакції.

ФЕРТИЛЬНІСТЬ – здатність зрілого організму чи органу давати життєздатних нащадків. У відношенні до пилку – здатність до запліднення.

ФІБРИЛИ – ниткоподібні структури цитоплазми й оболонки, що виконують у клітині рухову або скелетну функції.

ФІЗІОЛОГІЯ РОСЛИН – наука, що вивчає загальні процеси, закономірності та особливості життєдіяльності рослинних організмів і взаємозв'язок цих процесів з навколишнім середовищем.

ФІКОБІЛІНИ – специфічні водорозчинні пігменти червоних водоростей і ціанобактерій (фікоціаніни, фікоеритрини).

ФІКСАЦІЯ (фіксування) – занурення біологічних об'єктів у спеціальні розчини (спирт, гліцерин тощо) з метою збереження їх структури та хімічного складу для подальших досліджень.

ФІЛОГЕНЕЗ – історичний розвиток організмів, окремих таксонів і всього органічного світу; макроеволюційний процес виникнення і становлення надвидових таксономічних груп у результаті історичного пристосувального розвитку популяцій.

ФІЛОДІЙ – листкоподібно розширений черешок листка, що виконує функцію листкової пластинки; це пристосування до зменшення транспірації у посушливий період (австралійські акації).

ФІЛОЇДИ – листкоподібні утворення у деяких таломних рослин і мохів.

ФІЛОКЛАДІЇ – видозмінені пагони рослин обмеженого росту, в яких стебла набувають листоподібної форми (сплощуються пагони останнього порядку) і виконують функцію фотосинтезу, а листя редуковані і представлені лусочками, розташованими по краях або на поверхні філокладію. У пазухах цих лускоподібних листків розвиваються суцвіття або одиночні квіти (рускус). Одні морфологи рослин відносять до філокладіїв тільки плоскі листкоподібні пагони, які швидко закінчують свій ріст, а ті пагони, що ростуть довго, називають кладодіями, інші вважають ці терміни синонімами.

ФІТИН – кальцієво-магнієва сіль фітинової кислоти. Входить до складу глобоїдів алейронових зерен. Застосовується у медицині для стимуляції кровотворення, росту і розвитку кісткової тканини, при порушенні нервової системи, для нормалізації обміну речовин.

ФІТОБЕНТОС – сукупність рослин, що ростуть на дні водойм.

ФІТОГЕОГРАФІЯ – див. ГЕОГРАФІЯ РОСЛИН.

ФІТОГОРМОНИ – біологічно активні речовини, що регулюють обмін речовин, ріст, розвиток рослин; утворюються в дуже малих кількостях (ауксини, цитокініни тощо).

ФІТОЕКОЛОГІЯ – див. ЕКОЛОГІЯ РОСЛИН.

ФІТОНІРИНГ – концепція, яка базується на поєднанні високого потенціалу лікарських рослин (ФІТО), сучасних технологій (інжиНІРИНГ) і результатів багаторічних фармацевтичних досліджень. Ф. поєднує традиційну фітотерапію і сучасні високі технології, розроблені на науковому підґрунті. Він об’єднує найбільш важливі якості обох шляхів: високу активність, комплексність дії, відсутність значних побічних ефектів, доказову базу, науковий підхід, стандартизовані технології розробки і виробництва препаратів.

ФІТОНЦИДИ – біологічно активні речовини рослин, що згубно діють на мікроорганізми. Мають різноманітну хімічну природу.

ФІТОПЛАНКТОН (рослинний планктон) – сукупність рослинних організмів, головним чином водоростей, що вільно плавають у товщі води морських і прісних водойм.

ФІТОСФЕРА – поверхневий шар Землі, заселений рослинами.

ФІТОЦЕНОЗ – сукупність популяцій різних видів рослин, які взаємодіють між собою і з оточуючим середовищем на відносно однорідній ділянці земної поверхні.

ФІТОЦЕНОЛОГІЯ – наука, що вивчає фітоценози: їх склад, будову, особливості середовища, механізми авторегуляції і розвитку, продуктивність, використання, класифікацію тощо.

ФЛАВОНОЇДИ – природні фенольні сполуки, похідні флавону. Зустрічаються в клітинному соку майже всіх вищих рослин. Відіграють роль терморегуляторів, беруть участь в окислювально-відновних процесах. Біологічна дія на організм людини різноманітна.

ФЛОБОФЕНИ – похідні танідів. Містяться в корі, деревині, дозріваючих плодах деяких рослин, надають їм червонувато-бурого або коричневого забарвлення.

ФЛОЕМА (луб) – комплексна тканина судинних рослин, що забезпечує транспорт продуктів фотосинтезу від листків до місць їх використання чи відкладення у запас (конуси наростання, підземні органи, плоди, що дозрівають, насіння, тощо). До складу ф. входять провідні елементи – ситовидні клітини або ситовидні трубки з клітинами-супутницями, запасаючі елементи – луб'яна і променева паренхіма, та механічні елементи – луб'яні волокна, іноді – склереїди, молочники та інші секреторні структури. За походженням ф. може бути первинною і вторинною.

ФЛОРА – сукупність видів рослин певної території, що історично склалася.

ФЛОРИСТИКА – розділ ботаніки, який вивчає флору.

ФЛОРИСТИЧНЕ РАЙОНУВАННЯ – розподіл поверхні Землі на супідрядні регіони, що відрізняються рангом, ступенем ендемізму, особливостями історії еволюційного становлення і розвитку флористичного складу. У системі субпідрядних одиниць Ф.р. виділяють: царства, області, провінції, округи, райони.

ФЛОРИСТИЧНЕ ЦАРСТВО – найвища одиниця флористичного районування, яка характеризується навністю ендемічних таксонів на рівні порядків. На Землі розрізняють шість Ф.ц.: Голарктичне, Палеотропічне, Неотропічне, Капське, Австралійське, Голантарктичне.

ФОРМАЦІЯ ЛИСТКІВ – форма та порядок розташування листків у межах пагона. Розрізняють такі ф.л.: низові листки, що розвиваються біля основи пагона і виконують захисну функцію (утворюються, наприклад, на цибулинах, кореневищах, бульбах тощо); серединні листки, що розвиваються на середній частині пагона і виконують основні фізіологічні функції – фотосинтез, дихання, транспірацію; верхівкові листки, що розвиваються у верхній частині пагона (покривні листки квіток, суцвіть).

ФОРМАЦІЯ РОСЛИННА – одиниця класифікації рослинних угруповань, що об'єднує асоціації за домінантним видом (наприклад, формація ковили Лесінга).

ФОРМУЛА КВІТКИ – стисле відображення будови квітки за допомогою умовних знаків.

ФОТОНАСТІЇ – рухи органів рослин, зумовлені зміною інтенсивності освітлення (наприклад, розкривання чи закривання віночка).

ФОТОПЕРІОДИЗМ – особливості поведінки й життєдіяльності органів і організмів залежно від співвідношення між тривалістю дня і ночі (строки цвітіння).

ФОТОСИНТЕЗ – процес синтезу органічних речовин з вуглекислого газу і води за допомогою світлової енергії, що поглинається хлорофілом. Основний процес новоутворення органічних речовин на Землі і трансформації сонячної енергії в енергію хімічних зв'язків. Забезпечує кругообіг вуглецю, кисню та інших елементів.

ФОТОТАКСИС – рух рослин під впливом однобічного освітлення до джерела світла (позитивний ф.) або від нього (негативний ф.).

ФОТОТРОПІЗМ — зміна напрямку росту органів рослин у відповідь на однобічну дію світла; позитивний ф. – згини стебла, повертання листків до джерела світла, негативний – від нього.

ФОТОТРОФИ – фотосинтезуючі автотрофи, що містять хлорофіл.

ФОТОФІЛИ – див. СВІТЛОЛЮБНІ РОСЛИНИ.

ФОТОФОБИ – див. ТІНЬОЛЮБНІ РОСЛИНИ.

ФРАГА – див. СУНИЧИНА.

ФРАГМЕНТАЦІЯ – форма вегетативного розмноження шляхом поперечного перешнуровування клітин або гіфів на окремі відрізки.

ФУКОКСАНТИН – жовтувато-бурий пігмент каротиноїдної природи, властивий діатомовим та бурим водоростям.

ФУНІКУЛУС (насінна ніжка) – частина насінного зачатка, яким він кріпиться до стінки зав'язі.

Х

ХРОМОСОМА – ядерна структура, що передає спадкову інформацію від клітини до клітини та від покоління до покоління.

ХАЛАЗА – базальна частина насінної бруньки або насінини.

ХВОЩЕПОДІБНІ (еквізетофіти) – відділ вищих спорових рослин, представники якого мають такі характерні особливості: стебла порожнисті, чітко почленовані на вузли і міжвузля; гілки і листки розміщені мутовчасто; листки плівчасті, дрібні, зрослі в зубчасті піхви. Спорофіли зібрані у стробіли на верхівці стебла. У циклі розвитку домінує спорофіт, спори морфологічно однакові, з елатерами.

ХВОЯ – голкоподібні, лінійні, три-, чотиригранні або лускоподібні листки хвойних рослин. Мають товсту епідерму з кутикулою, заглиблені продихи, складчасту паренхіму та смоляні ходи.

ХЕМОСИНТЕЗ – синтез органічних сполук з вуглекислого газу без участі світла за рахунок енергії окислення неорганічних речовин (аміаку, сірководню тощо). Здійснюється хемотрофами, має важливе значення для кругообігу речовин та геохімічних перетворень.

ХЕМОСИСТЕМАТИКА (хемотаксономія) – напрям у систематиці, у якому для класифікації використовуються відомості про хімічний склад рослин.

ХЕМОТАКСИС – рух організмів, що вільно пересуваються, або окремих клітин (гамет, зооспор) під впливом однобічного хімічного подразника.

ХЕМОТРОПІЗМ – зміна напрямку росту органів та частин рослин під впливом однобічної дії хімічних факторів (ріст пилкової трубки до насіннєвого зачатка).

ХЕМОТРОФИ – автотрофні організми, які синтезують органічні речовини із неорганічних за рахунок енергії окислення аміаку, сірководню та інших речовин, що є в ґрунті і воді (сірко- та залізобактерії, нітрифіксуючі бактерії).

ХІТИН – природний азотовмісний полісахарид, що входить до складу клітинних оболонок деяких грибів; виконує опорну і захисну функції.

ХЛОРЕНХІМА – див. АСИМІЛЯЦІЙНА ПАРЕНХІМА.

ХЛОРОПЛАСТИ – диско- чи лінзоподібні пластиди, забарвлені хлорофілом у зелений колір. Складаються з подвійної білково-ліпідної мембрани, строми, пронизаної тилакоїдами, рибосом, ДНК, РНК, ферментів тощо. Генетично автономні органели, здатні до самовідновлення. Забезпечують фотосинтез.

ХЛОРОФІЛИ – зелені пігменти рослин, за участю яких відбувається фотосинтез. Розрізняють Х. a, b, c, d.

ХОДУЛЬНІ КОРЕНІ – додаткові корені, що розвиваються на стовбурах дерев, ростуть косо вниз і вкорінюються, чим збільшують площу опори рослини.

ХОХОЛОК (чубчик, чубок) – сукупність волосків або лусочок на плоді або насінині. Сприяє розповсюдженню плодів та насіння (айстрові).

ХРОМАТИДА – одна з двох половинок хромосоми.

ХРОМАТИН – комплекс ДНК і білків, що входять до складу хромосом еукаріотів; забарвлюється основними барвниками.

ХРОМАТОФОРИ – хлоропласти деяких водоростей.

ХРОМОПЛАСТИ – пластиди різної форми, забарвлені каротиноїдами в жовтий, оранжевий, червоний, іноді коричневий колір. Утворюються з інших видів пластид, містяться у різних частинах квітки, в дозрілих плодах, насінні, коренеплодах деяких рослин тощо. Беруть участь у синтезі речовин, сприяють розмноженню і розповсюдженню рослин.

Ц

ЦАРСТВО – вища таксономічна категорія в системі живого. В окремі царства виділяють: гриби, рослини, тварини.

«ЦВІТІННЯ» ВОДИ – масовий розвиток у водоймах планктонних мікроскопічних водоростей, які забарвлюють воду у відповідний колір. Відбувається внаслідок порушення екологічної рівноваги у водоймах під впливом природних або антропогенних екологічних факторів.

ЦЕДРА – соковитий забарвлений ендокарпій померанця – плоду цитрусових.

ЦЕЛЮЛАЗИ – комплекс ферментів, що каталізують гідроліз целюлози.

ЦЕЛЮЛОЗА (клітковина) – лінійний полісахарид $(C_6H_{10}O_5)_n$, нерозчинний у воді, лугах, кислотах, органічних розчинниках, хімічно стійкий; основний структурний компонент оболонки рослинної клітини, що зумовлює її еластичність, стійкість та міцність.

ЦЕНОБІЙ – сухий схизокарпний плід, що розпадається на чотири долі – еремі, кожна з яких відповідає половині плодолистка, тобто напівперикарпію (губоцвіті, шорстколисті).

ЦЕНОКАРПНА БАГАТОКІСТЯНКА (піренарій) – соковитий ценокарпій з кількома кісточками (аралія, мучниця).

ЦЕНОКАРПНИЙ ГІНЕЦЕЙ – гінецей, що складається з двох, кількох або багатьох зрослих плодолистків. Розрізняють ц.г. синкарпний (плодолистки зростаються боковими стінками), паракарпний (плодолистки зростаються краями) і лізикарпний (плодолистки зростаються боковими стінками, але перегородки, що утворюються на початку, пізніше руйнуються).

ЦЕНОКАРПНИЙ ПЛІД, ценокарпій, – плід, який утворюється з ценокарпного гінецея.

ЦЕНТРАЛЬНА ЖИЛКА – див. ГОЛОВНА ЖИЛКА.

ЦЕНТРАЛЬНА КЛІТИНА ЗАРОДКОВОГО МІШКА – див. ВТОРИННЕ ЯДРО ЗАРОДКОВОГО МІШКА.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ЦИЛІНДР (осьовий циліндр, стела) – сукупність провідних тканин і пов’язаної з ними основної тканини у центральній частині осьових органів рослин; оточений первинною корою; складається частіше з перициклу, провідних, механічних та паренхімних тканин.

ЦЕНТРОКСИЛЕМНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – див. АМФІКРИБРАЛЬНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК.

ЦЕНТРОФЛОЕМНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК – див. АМФІВАЗАЛЬНИЙ ПРОВІДНИЙ ПУЧОК.

ЦИАЦІЙ (бокальчик) – дуже редуковане елементарне суцвіття, схоже на квітку (молочай). Складається з однієї жіночої квітки без оцвітини та кількох чоловічих однотичинкових квіток.

ЦИБУЛИНА – видозмінений підземний пагін з укороченим потовщеним стеблом-денцем, внутрішніми м'ясистими і зовнішніми сухими плівчастими листками-лусками. Служить для накопичування запасних речовин та вегетативного розмноження. За будовою соковитих лусок та їх розташуванням розрізняють ц. плівчасті, у яких кожна луска зростається краями та охоплює внутрішню луску (цибуля городня) та лускаті, або черепитчасті, в яких досить вузькі луски стикаються краями або злегка перекривають сусідні луски (часник).

ЦИБУЛИНКИ – малі за розміром цибулини, що утворюються в пазухах лусок простої цибулини (часник), стеблових листків (лілія) або в суцвітті (часник). Забезпечують вегетативне розмноження.

ЦИКЛ РОЗВИТКУ РОСЛИН – див. ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ.

ЦИКЛІЧНА КВІТКА – квітка, частини якої розміщені на квітколожі колами.

ЦИМОЗНЕ (цимоїдне) СУЦВІТТЯ – суцвіття, вісь якого галузиться симподіально, головна і бічні осі закінчуються квітками (дихазій, звивина, завійка).

ЦИНАРОДІЙ – складний соковитий плід шипшини, у якого плодики-горішки, утворені апокарпним гінецеєм, знаходяться всередині розрослого соковитого глечикоподібного гіпантія, схожого на соковитий оплодень.

ЦИСТА – тимчасова форма існування одноклітинних організмів, коли клітина знаходиться в стадії спокою, має товсту оболонку-панцир; це пристосування для перенесення несприятливих умов.

ЦИСТОЛІТ – скупчення кристалів карбонату кальцію; продукт життєдіяльності протопласта. Складається з ніжки – внутрішнього виросту клітинної оболонки – і гроноподібного тіла. Зустрічається у представників родини кропивних, шовковицевих. Знаходиться в спеціалізованих клітинах – літоцистах. Має систематичне і діагностичне значення.

ЦИТОКІНЕЗ – поділ материнської клітини на дві дочірні шляхом утворення серединної пластинки.

ЦИТОЛОГІЯ – наука, що вивчає структуру (цитоморфологія), функції (цитофізіологія), локалізацію хімічних речовин (цитохімія) та еволюцію клітини.

ЦИТОПЛАЗМА – основний вміст протопласта, без ядра. Складається з плазматичних мембран і гіалоплазми, в якій знаходяться органели та включення.

ЦІАНОБАКТЕРІЇ (синьозелені водорості) – представники надцарства прокаріот. Найдавніша група одно- та багатоклітинних авто- та міксотрофних організмів. Клітинна оболонка складається з пектинових речовин, целюлози і муреїну, легко ослизнюється. Пластид немає. Специфічні пігменти – фікоціан і фікоеритрин. Розмножуються вегетативно.

ЦІЛІСНИЙ ЛИСТОК – простий листок з листковою пластинкою, яка не має вирізів, або якщо вони є, то не перебільшують четвертої частини напівширини листка.

Ч

ЧАШЕЧКА – сукупність чашолистків у квітці; зовнішній покрив подвійної оцвітини. Виконує захисну функцію (захищає внутрішні елементи квітки), може видозмінюватись, бути зросло- або вільнолистою тощо.

ЧАШОЛИСТКИ – видозмінені, частіше зелені, іноді забарвлені листки, що утворюють чашечку.

ЧЕРВОНА КНИГА УКРАЇНИ – державний документ, який містить перелік рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин, що потребують охорони [Закон «Про Червону книгу України», 2002].

ЧЕРВОНІ ВОДОРОСТІ (багрянки) – підцарство нижчих рослин; клітини забарвлені пігментами фікоціаном, фікоеритрином у синьо-зелений, рожевий або червоний кольори. Одно-, багатоклітинні і колоніальні організми, що живуть у морських і річних водоймах та на ґрунті. Слань їх різної форми і розмірів, оболонки містять специфічні фікоколоїди; продукт фотосинтезу – багрянковий крохмаль. Розмноження нестатеве і статеве за типом оогамії. Використовуються

для одержання агар-агару, як корм для худоби, добриво, продукт харчування тощо.

ЧЕРГУВАННЯ ПОКОЛІНЬ – послідовна зміна у життєвому циклі рослини статевого гаплоїдного і нестатевого диплоїдного поколінь. Характерне для вищих рослин і деяких водоростей.

ЧЕРЕВНИЙ ШОВ – лінія зростання країв плодолистків.

ЧЕРЕШЕЧОК – маленький черешок листочка складного листка, яким він прикріплюється до рахіса.

ЧЕРЕШОК – звужена стеблоподібна частина листка, за допомогою якої він кріпиться до стебла.

ЧІПКІ РОСЛИНИ – трав'янисті та дерев'янисті рослини, у яких у стеблі слабо розвинуті механічні тканини, внаслідок чого вони не можуть стояти вертикально самостійно і підтримують своє вертикальне положення, чіпляючись за різні опори вусиками (виноград).

ЧЛЕНИК СИТОВИДНОЇ ТРУБКИ – одна із спеціалізованих клітин, що складає ситовидну трубку.

ЧЛЕНИК СУДИНИ – одна із спеціалізованих клітин, що складає судину.

ЧЛЕНИСТИЙ (септований) МІЦЕЛІЙ – міцелій, який складається із окремих клітин.

ЧЛЕНИСТІ МОЛОЧНИКИ – трубчасті структури, утворені рядом живих циліндричних клітин. Ч.м. виникають з окремих клітин, у яких в місцях стикання розчиняються оболонки та їх протопласти і вакуолі зливаються. Вони можуть сполучатися між собою за допомогою бічних трубочок, утворюючи анастомози, внаслідок чого їх поділяють на членисті анастомозуючі та членисті неанастомозуючі молочники.

ЧЛЕНИСТИЙ ПЛІД – сухий плід, що при дозріванні розпадається поперек на окремі членики, кожний з яких містить, як правило, одну насінину (членистий біб, членистий стручок).

ЧОЛОВІЧА (тичинкова) КВІТКА – одностатева квітка, в якій є андроцей і немає гінецею.

ЧОЛОВІЧА РОСЛИНА – одна з особин дводомної рослини, на якій розвиваються лише чоловічі квітки (покритонасінні) або чоловічі статеві органи (нижчі, вищі спорові і голонасінні).

ЧОТИРИСИЛЬНИЙ АНДРОЦЕЙ – сукупність тичинок у квітці, серед яких чотири тичинки мають довші тичинкові нитки, ніж інші тичинки (капустяні).

Ш

ШАПКОВІ (шапинкові) ГРИБИ – гриби, у яких плодове тіло складається з шапки (шапинки) та ніжки (головним чином, це базідіоміцети, також такі плодові тіла зустрічаються і у деяких аскоміцетів).

ШИЙКА КОРЕНЕПЛОДУ – верхня частина коренеплоду без листків і бічних коренів.

ШИП – здерев'янілий колючий виріст, утворений епідермою і субепідермальною тканиною.

ШИШКА – 1. Генеративний орган голонасінних рослин; зібрання на центральній осі видозміненого пагона мікроспорофілів (чоловіча ш.) або мегаспорофілів (жіноча ш.). 2. Жіноче суцвіття та суплідця деяких квіткових рослин (вільха, хміль). Складається з осі і покривних листків, у пазусі яких розміщені поодинокі квітки або дихазії.

ШКІРКА – див. ЕПІДЕРМА.

ШКІРКА НАСІНИНИ – зовнішня щільна частина насінини, що утворюється із покривів насінного зачатка і захищає внутрішні частини насінини від ушкоджень та несприятливих впливів.

ШКІРЯСТИЙ ЛИСТОК – щільний, блискучий листок, як правило, вічнозелених рослин, вкритий товстим шаром кутикули.

ШПОРЕЦЬ (шпорка) – порожнистий видовжений мішкоподібний виріст чашолистка або пелюстки, в якому зазвичай накопичується нектар (сокирки, льонок).

ШТАМ – генетично однорідна культура організмів або сукупність рослинних клітин (культура тканин) одного виду.

ШТУЧНА СИСТЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ – система, яка бере до уваги одну або декілька морфологічних ознак без врахування родинних зв'язків і філогенії (наприклад, система К. Ліннея).

ШТУЧНЕ (елективне) СЕРЕДОВИЩЕ – умови існування, створені для вирощування нових видів (штамів) організмів.

ШТУЧНЕ ЗАПИЛЕННЯ – запилення, яке здійснюється за допомогою людини.

Щ

ЩАВЕЛЕВА КИСЛОТА – одноосновна кислота, розчинна у воді. Поширена в рослинах у вигляді солей кристалізованих включень.

ЩЕПЛЕННЯ – пересадження живця чи бруньки однієї рослини (прищепи) на іншу рослину (підщепу) за умови співпадання камбію прищепи і підщепи.

ЩЕТИНИСТЕ ОПУШЕННЯ – опушення, яке складається з коротких, як правило, прямостоячих, грубих волосків.

ЩИТОК – 1. Ботричне суцвіття, у якого нижні квітконіжки довші за верхні, внаслідок чого квітки розміщуються майже на одному рівні. 2. Сім'ядоля зародку злаків, яка поглинає поживні речовини з ендосперму.

ЩИТОПОДІБНИЙ ЛИСТОК – простий, цілісний, округлий листок, черешок якого прикріплюється до центру нижньої сторони листкової пластинки (красоля).

ЩІЛИНОПОДІБНІ ПОРИ – пори з довгими, вузькими, інколи галузистими поровими каналами. Притаманні склереїдам.

Ю

ЮВЕНІЛЬНІ РОСЛИНИ – стадія розвитку рослинного організму, наступна після сходів, це молоді рослини, для яких ще характерні зародкові структури: сем'ядолі, зародковий корінь, у них виникають справжні листки, які мають простішу будову, ніж у дорослих рослин.

Я

ЯБЛУКО – ценокарпний соковитий плід, в утворенні якого бере участь гіпантій (яблуня, айва, груша).

ЯГОДА – ценокарпний багатонасінний плід, у якого оплодень (за винятком екзокарпія) соковитий (чорниці, картопля).

ЯГОДОПОДІБНІ ПЛОДИ – загальна назва ценокарпних соковитих плодів, які мають різну структуру і консистенцію шарів оплодня (померанець, гарбузина).

ЯДЕРНА ОБОЛОНКА – подвійна пориста мембрана, що оточує ядро.

ЯДЕРНІ ОРГАНІЗМИ – див. ЕУКАРІОТИ.

ЯДЕРЦЕ – маленьке кулясте щільне тільце у ядрі клітини, до складу якого входять РНК, ДНК і рибосоми, є обов'язковим компонентом ядра.

ЯДРО – обов'язкова і найважливіша органела клітин еукаріотів, в якій знаходиться хроматин, що під час поділу ядра формує хромосоми; має головне значення у передачі спадковості, керує синтезом та іншими життєво важливими процесами у клітині.

ЯДРОВА ДЕРЕВИНА – мертва, твердіша внутрішня частина деревини, що втратила провідну та запасаючу функції. Відрізняється від периферійної діяльної деревини – заболоні – темнішим забарвленням.

ЯЗИЧКОВИЙ ВІНОЧОК – зигоморфний зрослопелюстковий віночок з дуже короткою трубкою і п'ятизубчастим язичковим відгином (айстрові).

ЯЗИЧОК – плівчастий утвір на межі пластинки і піхви листка злаків. Форма і розміри я. мають діагностичне значення.

ЯЙЦЕВИЙ АПАРАТ – яйцеклітина і дві клітини синергіди на мікропілярному полюсі зародкового мішка покритонасінних рослин.

ЯЙЦЕКЛІТИНА – гаплоїдна жіноча гамета, після її злиття з чоловічою гаметою утворюється зигота, а з зиготи – молодий спорофіт-зародок.

ЯРОВІ РОСЛИНИ – однорічні рослини, у яких весь життєвий цикл починається та закінчується протягом одного вегетаційного періоду.

ЯРУСНІСТЬ ФІТОЦЕНОЗІВ – розчленування фітоценозів по вертикалі в їх надземній або підземній частині на досить чітко обмежені горизонтальні смуги. До одного ярусу відносять рослини однієї життєвої форми. У випадку наявності декількох горизонтів в межах ярусу виділяють під’яруси. Сприяє кращому використанню рослинами світла.

Література

1. Геоботаніка: тлумачний словник : навчальний посібник / Б.Є. Якубенко, С.Ю. Попович, І.П. Григорюк, П.М. Устименко. Навч. посіб. 3-тє вид. виправ. і перероб. (перевидання). Київ : Ліра-К, 2022. 484 с.
2. Збірник тестових завдань з поясненнями та ілюстраціями для контролю знань та підготовки до ліцензійного іспиту Крок 1 (ботаніка) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [уклад.: Т.М. Гонтова, Л.М. Сіра, Т.В. Опрошанська та ін.] ; за ред. Т.М. Гонтової, Л.М. Сірої. Харків : НФаУ : Золоті сторінки, 2015. 168 с.
3. Зузук Б.М., Зузук ЛБ. Ресурсознавство лікарських рослин : посібник для студентів фарм. факультетів. Вид. 2-ге, стер. Винниця : Нова Книга, 2017. 144 с.
4. Лікарські рослини: технологія вирощування та використання (перевидання) / Б.Є. Якубенко, В.Г. Біленко, Я.О. Лікар, В.І. Лушпа. За ред. д-ра біол. наук. проф. Б.Є. Якубенка. К.: Ліра-К, 2021. 598 с.
5. Мінарченко В.М. Ресурсознавство. Лікарські рослини : навчальний посібник. К. : Фітосоціоцентр, 2014. 214 с.
6. Науково-методичні основи обліку ресурсів лікарських рослин України : методичний посібник / В.М. Мінарченко [та ін.]. – К. : Фітосоціоцентр, 2013. 72 с.
7. Ресурсознавство лікарських рослин. Посібник для студентів спеціальності “Фармація” / Кисличенко В.С. та ін. Харків: Від-во НФаУ, 2015. 136 с.
8. Сербін А.Г., Сіра А.Г., Слободянюк Т.О. Фармацевтична ботаніка : підруч. для вузів / за ред. Л.М. Сірої. Вінниця : Нова Книга, 2015. 488 с.
9. Тестові завдання з поясненнями для підготовки до ліцензійного іспиту Крок-1 (фармацевтична ботаніка) для студентів вищих фармацевтичних навчальних закладів освіти III – IV рівнів акредитації очної та заочної форми навчання: Навч. посібник для студ. вузів / В.М. Мінарченко та ін. Київ : 2019. 88 с.
10. Фармацевтична енциклопедія / голова ред. ради та автор передмови В.П. Черних; Нац. фармац. ун-т України. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: МОРІОН, 2010. 1632 с. URL: https://www.pharmencyclopedia.com.ua/

Навчальне видання

Попова Олена Миколаївна

Фармацевтична ботаніка

Термінологічний словник

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 226 «Фармація, промислова фармация»

В авторській редакції

Підписано до друку 25.03.2024 р.
Формат 60х84/16. Папір крейдований.
Цифровий друк. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 7,2. Наклад 30 пр.
Замовлення № 0824-15.

Видавництво: Олді+
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1,
тел.: +38 (095) 559-45-45,
e-mail: office@oldiplus.ua
Свідоцтво ДК № 7642 від 29.07.2022 р.
Замовлення книг:
тел.: +38 (050) 915-34-54, +38 (068) 517-50-33
e-mail: book@oldiplus.ua